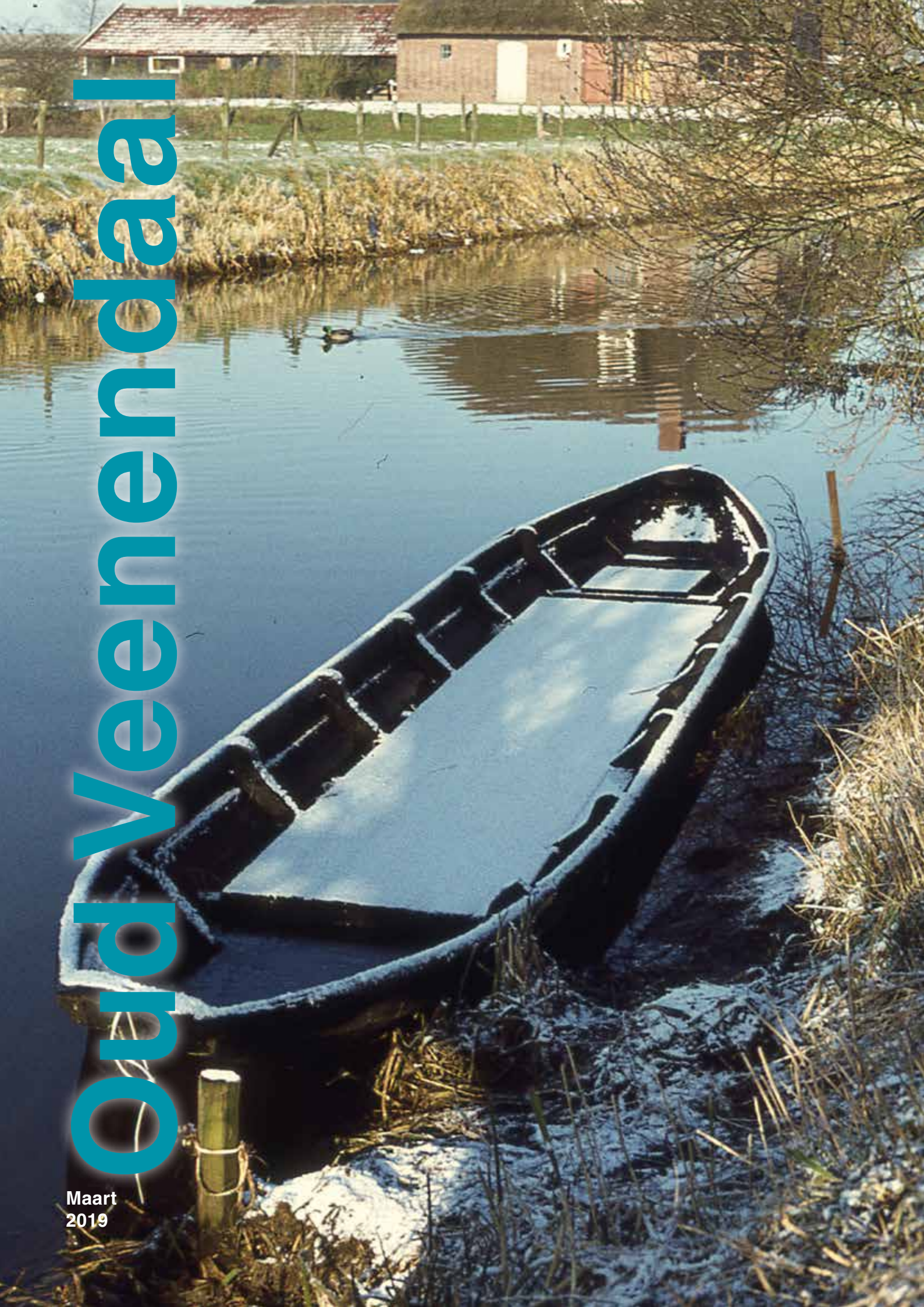

Oud Veenendaal

Maart
2019

Inhoud

1

De redactie

Om te beginnen

2

J. Bos

Geknakt in de bloei van
het leven.....

7

A. Slok

Een voormalige
spekslagerij in
Veenendaal

9

G.M.J. van Schuppen-Diepeveen

Veenendaal vanuit de
lucht

10

N. van Hofwegen-van Amerongen en
J. van den Berg-van Wakeren

Uit het archief van de
gemeente Veenendaal

11

W.C. van Elst

Honderdjarigen in
Veenendaal (33)

14

G.M.J. van Schuppen-Diepeveen

Het laatste bolwerk van
het grote wolmerk gaat
teloor

21

A. Stuivenberg

Veense Voorvaderen
Vereeuwigd

24 Jaarverslag 2018 - 26 Financieel verslag 2018 - 28 Het laatste woord

Colofon

34^e jaargang, nummer 1
verschijnt 4 maal per jaar

REDACTIE

Janneke van den Berg- van Wakeren
Ineke van Schuppen
Cor Slok
Willy van der Vliet
redactie@oudveenendaal.nl

BESTUUR

A. van den Bos, voorzitter
Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen,
secretaris
H.C. de Kleuver, penningmeester
A.K. van Kooten
A.A. Slok
J.A. Spies
Mevr. W. Wienecke-van Schuppen

Secretariaat:

Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
Eekwal 3, 3904 DL Veenendaal
Telefoon 0318 51 10 66
info@oudveenendaal.nl

Website:

www.oudveenendaal.nl

Ledenadministratie:

A. Hempenius
Kees Stipplein 52
3901 TP Veenendaal
Telefoon 0318 51 38 79
ledenadministratie@oudveenendaal.nl

Financiële administratie:

Berry Henzen
MacBridestraat 51, 3902 KK Veenendaal
Telefoon 0318 52 74 91 (na 19.00 uur)

Werkgroepen en commissies:

A.K. van Kooten
Componistensingel 107
3906 BV Veenendaal
Telefoon 0318 55 36 44

Documentatiecentrum:

De Cultuurfabriek
Kees Stipplein 78, 3901 TP Veenendaal
Telefoon 0318 58 26 68
documentatiecentrum@oudveenendaal.nl

Openingstijden:

Dinsdag van 13.00 tot 16.00 uur
Donderdag van 13.00 tot 16.00 uur
Zaterdag van 10.00 tot 13.00 uur
Of op afspraak: 06 54 91 19 91

ISSN: 0926-2857

Afbeelding omslag

Een besneeuwde aak in de Grift aan het Gelders Benedeneind
(foto Henk Mark, Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Bank:

IBAN: NL 62 RABO 0 395110106, t.n.v.
Historische Vereniging Oud Veenendaal

De contributie bedraagt € 25,- per jaar.
Losse nummers van dit blad € 8,-.
Het lidmaatschap van de vereniging loopt
gelijk met het kalenderjaar.
Opzegging alleen schriftelijk en tot een
maand vóór het begin van het nieuwe
verenigingsjaar.

Ontwerp, opmaak en druk:
Henzen ontwerp & communicatie, Veenendaal

Niets uit deze uitgave mag worden gerepro-
duceerd zonder schriftelijke toestemming van
de redactie.

De redactie reageert na inzending van een artikel
naar de scribent. De tijd tussen datum van inzending
en het uitkomen van het nummer waarin het artikel
wordt opgenomen is veelal een paar maanden tot een
jaar. Plaatsingsmoment is afhankelijk van de voorraad
artikelen en de benodigde aanpassingen. Ingezonden
artikelen kunnen door de redactie worden aangepast.
Over plaatsing van een artikel in ons tijdschrift wordt
door de redactie beslist. De inhoud van ingezonden
artikelen valt buiten de verantwoordelijkheid van de
redactie.

Om te beginnen

Voor u ligt het eerste nummer van Oud Veenendaal van 2019. In dit nummer vindt u zoals gebruikelijk de jaarverslagen van de penningmeester en de secretaris. Daarnaast bevat dit nummer ook weer genoeg verhalen uit het verleden van Veenendaal.

In het maartnummer besteden we altijd aandacht aan de Tweede Wereldoorlog. Deze keer vertelt Jan Bos over oorlogsslachtoffer Bep Prins, een Veense jongen die later naar Lunteren verhuisde en slachtoffer werd van de Duitse bezetters. Verder is er weer een artikel van Wim van Elst over een honderdjarige, schrijft Anne Slok over een voormalige spekslagerij en Ineke van Schuppen over het faillissement van de Scheepjeswol. Ineke doet ook verslag van de ledenbijeenkomst van december, waarin Hennie Henzen de aanwezigen Veenendaal vanuit de lucht liet zien en hen liet meekijken in de fotocollectie in het documentatiecentrum. André Stuivenberg schetst aan de hand van een oude foto van de knapenvereniging een mooi beeld van Veenendaal aan het einde van de 19de eeuw. En ook de bijdrage van het gemeentearchief ontbreekt niet. Hierin vertellen de medewerkers hoe zij de geschiedenis mogen doorgeven aan volgende generaties.

En over doorgeven gesproken: de redactie ontvangt graag nieuwe bijdragen over de Veense geschiedenis. Als u wat wilt schrijven voor het blad, zijn er wel een paar aandachtspunten. Schrijf in goed verzorgd en makkelijk leesbaar Nederlands. De maximale lengte voor een artikel is acht pagina's op A4 formaat (illustraties niet meegerekend) bij een lettergrootte van 12 punten in lettertype Arial. Wij ontvangen uw bijdrage graag als platte tekst, dus met zo weinig mogelijk opmaak. Het is wel handig als er al tussenkopjes toegevoegd zijn. Illustraties dient u digitaal aan te leveren in het beeldformaat jpeg of iets vergelijkbaars met een minimale bestandsgrootte van 1MB. Denkt u daarbij ook aan toestemming van de rechthebbende?

Het kan voorkomen dat we u vragen een bijdrage te bewerken en/of in te korten. De redactie

behoudt zich het recht voor bijdragen te weigeren of te redigeren, waarbij we ernaar streven de strekking van het artikel intact te laten. Ook kunnen we niet garanderen dat een artikel in de eerstvolgende uitgave opgenomen wordt. Wilt u de volledige lijst met aanwijzingen voor het aanleveren van artikelen ontvangen? Stuur dan een mail naar redactie@oudveenendaal.nl.

Wij hopen op veel nieuwe en interessante bijdragen in het komende jaar. Voor dit nummer wensen we u alvast veel leesplezier!

Door:
De redactie

Een voorbeeld van beeldmateriaal dat in het archief is te onderzoeken. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Geknakt in de bloei van het leven.....

“Slager als oorlogsslachtoffer in Lunteren”

Plotseling werd er hard op de deur van Spoorstraat 13 gebonkt en hoorde Bep Prins geschreeuw in het Duits: “Aufmachen, alle raus”. Hij schrok, omdat hij natuurlijk wist dat hij werk had geweigerd voor de Duitse bezetter en daarom ondergedoken zat elders in Lunteren.

Door:
Jan Bos

Inleiding

Omdat zijn moeder jarig was, had hij het gewaagd om op bezoek te komen. Enkele momenten later werd hij door soldaten van de *Grüne Polizei* gearresteerd en werd hij naar een gereedstaande auto gebracht. Hij zag in een flits de hem bekende Van Zweden met de fiets aan de hand in de nabijheid van de auto staan. Hij wist toen: “Ik ben verraden”. Het was

de nacht van 13 op 14 mei 1944. Het lijkt het begin van een spannend boek over de oorlogstijd, maar dit moment van arrestatie was voor Bep Prins het begin van het einde, want ruim zeven maanden later, op 31 december 1944, vond hij de dood in concentratiekamp Neuengamme nabij Hamburg. Bep Prins was een neef van mij, maar ik heb hem nooit gekend. Zijn moeder en mijn vader waren broer en zus. Omdat ik interesse heb in stamboomonderzoek, stuitte ik natuurlijk ook op de gegevens van mijn neef. Echter, wat er exact in die oorlogsdagen had plaats gevonden met betrekking tot het verraad, de arrestatie en uiteindelijk zijn dood was voor mij onbekend. Toen begon

voor mij de zoektocht om deze ontbrekende gegevens te achterhalen. Dit verhaal zal hieronder verder beschreven worden, waarbij de diverse gegevens werden verkregen via het gemeentearchief te Ede, de vereniging Oud Lunteren en het Nationaal Archief.

Wie was Bep Prins

Bep werd geboren op 4 december 1922 in het ziekenhuis te Utrecht. Zijn ouders gaven hem de namen Albertus Cornelis Prins. Direct na zijn geboorte moest hij al vechten voor zijn leven

vanwege een zwakke gezondheid, maar de behandelend arts verklaarde destijds: “Hij wil leven!”. Hij groeide op aan het Klein Schutje in Veenendaal recht tegenover zijn grootouders Bos. Het Klein Schutje, nu Valleistraat, bestond destijds nog uit een Gelders en Stichts deel, gescheiden door de Grift. Zijn lagere schooltijd bracht hij deels in Veenendaal en deels in Ede door, want in 1932 verhuisde het gezin naar Parkweg 88 in Ede. Inmiddels was zijn twee jaar jongere broer Cornelis Albertus (Kees) ook geboren. In 1936 verhuisde het gezin naar Engweg 22 in Lunteren, waar ze pension “Dennenheuvel” aanhielden.

Een foto van Bep Prins op jeugdige leeftijd. (Collectie Jan Bos)

Kees en Bep Prins op de lagere school. (Collectie Jan Bos)

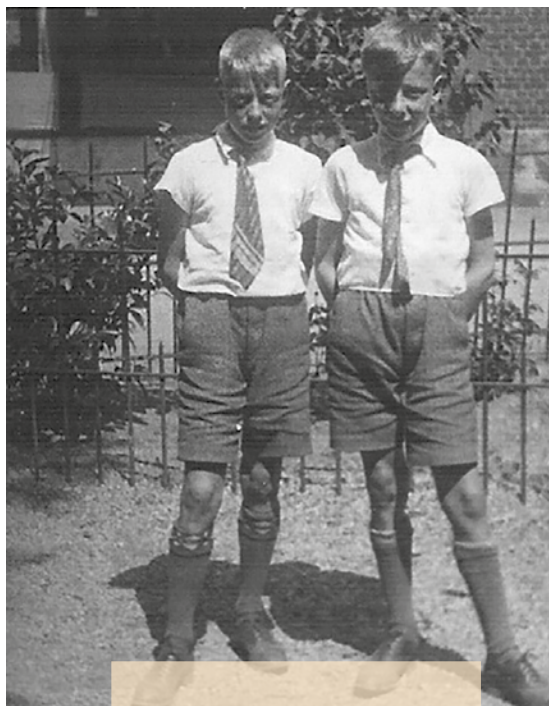
Het huis stond destijds midden in het bos en de jongens hadden daar, samen met hun oom, die even oud was, een zorgeloze tijd.¹ Ze crosten met een motorfiets de bossen door en maakten een enorme katapult, waarmee ze met grote stenen op een daar aanwezig tuinhuisje vuurden. Na enige tijd verhuisde het gezin weer en werd de woning aan Spoorstraat 13, pension Wilhelmina, betrokken. Na de lagere school ging Bep aan het werk, wat voor die tijd heel normaal was.

Hij kwam te werken bij de slagerij van C.J. Bos aan Stationsstraat 7 te Lunteren, waar hij het

Pension Wilhelmina aan de Spoorstraat 13 te Lunteren. (Collectie Jan Bos)

vak leerde en waar hij het erg naar zijn zin had. Vaak kwam hij met zijn witte kiel aan op de fiets naar zijn grootouders aan het Klein Schutje in Veenendaal. Hij was een vrolijke knaap en gek op zijn familie, waar hij regelmatig naartoe ging. Verder had hij ook artistieke gaven en tekende en schilderde hij objecten en de natuur in de omgeving van Ede en Lunteren. Toen de oorlog uitbrak, was Bep zeventien jaar oud. Op een gegeven moment werd ook hij opgeroepen om te gaan werken in Duitsland. Zoals zoveel mannen destijds weigerde hij daaraan te voldoen en hij dook onder ergens "op de Berg" in Lunteren.

Bep en Kees Prins op de Parkweg. (Collectie Jan Bos)

Het verraad en de arrestatie

Op zaterdag 13 mei 1944 was Hendrika (Hein), de moeder van Bep, jarig en hij wilde daar beslist bij aanwezig zijn. Die avond waren diverse familieleden aanwezig en werd er feest gevierd. Omstreeks 23.00 uur ging iedereen

van de overige familieleden naar huis, zodat ze niet exact weten wat er die nacht is voorgevallen. Uit de weinige verhalen die Johan Prins, de vader van Bep, daarover heeft verteld kwam naar voren dat die nacht een inval werd gedaan door Duitse militairen met daarbij een NSB'er. Bep werd gearresteerd en meegenomen in een militair voertuig. Johan Prins heeft nog wel getracht de arrestatie van zijn zoon te voorkomen, maar moest dat staken vanwege de overmacht aan Duitse militairen die hem fysiek belaagden.² Het verhaal ging dus, dat Bep was verraden door een NSB'er, maar onbekend was wie dat geweest was. In de archieven van de gemeente Ede en de politieregisters van zowel de Nederlandse als Duitse politie, werd geen informatie gevonden over de arrestatie van Bep. Om mogelijk meer informatie te verkrijgen, werd in het informatieblad van de vereniging "Oud Lunteren" een bericht geplaatst waarin werd gevraagd om inlichtingen. Na nader onderzoek kwam een brief boven water van een andere onderduiker, die vermoedelijk die nacht eveneens gearresteerd was. Deze onderduiker, die Hendrik Vliem heette, had destijds een brief geschreven, waarin hij verklaarde dat ze verraden zouden zijn door ene Van Zweden.³

Schilderijtje gemaakt door Bep Prins. (Collectie Jan Bos)

Uit informatie bij het archief van de gemeente Ede bleek dat in Lunteren inderdaad twee NSB'ers hadden gewoond met de naam Van Zweden. Navraag bij het Nationaal Archief in Den Haag leverde op, dat van beide personen Van Zweden dossiers aanwezig waren. Uiteindelijk bleek uit die dossiers dat Bep inderdaad verraden was en wel door Pieter Franciscus van Zweden, destijds wonende aan de Berkhofweg te Lunteren.⁴ (Zie verder bij de paragraaf: Nasleep)

Het verblijf in de kampen Amersfoort en Neuengamme

Toen Bep Prins in de arrestantenbus werd gezet, bleken daar al andere Luntenaren in te zitten die eveneens opgepakt waren. Dat waren Hendrik Elbertsen van de Honskamperweg, Henk Vliem van de Dorpsstraat en Coenraads van de Barneveldseweg. Later op die avond werd ook nog Martinus Heij van de Molenweg gearresteerd.⁵ Ze werden daarna overgebracht naar de kazerne in Ede, waar ze door de Gestapo werden verhoord. Op 14 mei werden de mannen op transport gezet naar kamp Amersfoort.⁶ Bep werd daar als politiek gevangene (Arbeitsverweigerung) ingeschreven onder nummer 12183. Hoe het leven in kamp Amersfoort voor hem is geweest, is niet te achterhalen, maar uit documentatie van anderen is op te maken dat dat niet al te best geweest zal zijn. Ondercommandant Kotalla voerde daar een schrikbewind uit. Een ex-gevangene verklaarde destijds: "Hij was

hij geïnteresseerd in pensiongasten en hoopte hij hen binnenkort weer te ontmoeten.⁹ Het zou echter anders gaan.

Op 8 september 1944 werd hij ontslagen uit kamp Amersfoort en overgebracht naar kamp Neuengamme nabij Hamburg, waar hij op 9 september 1944 werd ingeschreven en kampnummer 49305 kreeg. Waarom hij niet zoals de overige Lunterse gevangenen naar Duitsland overgebracht werd om daar te gaan werken, is niet geheel duidelijk. Op zijn ontslagdocument en transportkaart van kamp Amersfoort stond Arbeit Einsatz Reich. Hoe zijn leven verder ging is totaal onbekend, totdat hij uiteindelijk kwam te overlijden op 31 december 1944. Op de overlijdensakte staat dat de dood werd veroorzaakt door "sepsis bei phlegmone rechter Schenkel" hetgeen betekent bloedvergiftiging na een ontsteking aan de huid bij het rechter scheenbeen. Dergelijke verwondingen waren onder dit soort

Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort

Nummer: 12183

Familienname: Prins
 Vorname: Albertus Cornelis
 geb. am: 4.12.22 in Utrecht
 Beruf: Metzger
 Religion: Evang. Staat: Niedl.
 Adr. d. nächsten Angehörigen: Eltern, wie oben
 Grund: Arbeitsverweigerung

Arb. E. Reich

Persoonskaart Bep Prins in Kamp Amersfoort. (Collectie Jan Bos)

een sadist eerste klas. Gaarne schoot hij zijn pistool leeg op een weerloze troep. Naast zijn onafscheidelijke gummistok gebruikte hij vaak de loop van zijn pistool om te slaan.⁷ Ook Henk Vliem, die naar het kamp was overgebracht, verklaarde in de brief die hij naar huis had geschreven: "In het kamp te moeten verblijven, je bent daar minder dan een beest. Het zijn duivels in mensengedaanten; nog erger. Tot het laatste moment gepest..."⁸ Uit een brief die Bep naar zijn ouders stuurde op 25 augustus 1944 blijkt niets van dergelijke mensonterende omstandigheden, maar wel liet hij zijn belangstelling blijken voor het wel en wee van zijn ouders en de rest van de familie. Tevens was

Hamburg, den 31. Dezember 1944

1) et. Metgeer Albertus Prins, evangelisch, geboren am 4.12.22 in Utrecht, Holland, gestorben am 31. Dezember 1944 in Hamburg-Neuengamme, Kadasterlich 60.

2) et. Verheerden was geboren am 4. Dezember 1922 in Utrecht, Holland.

3) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

4) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

5) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

6) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

7) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

8) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

9) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

10) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

11) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

12) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

13) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

14) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

15) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

16) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

17) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

18) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

19) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

20) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

21) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

22) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

23) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

24) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

25) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

26) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

27) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

28) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

29) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

30) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

31) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

32) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

33) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

34) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

35) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

36) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

37) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

38) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

39) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

40) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

41) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

42) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

43) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

44) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

45) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

46) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

47) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

48) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

49) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

50) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

51) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

52) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

53) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

54) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

55) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

56) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

57) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

58) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

59) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

60) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

61) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

62) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

63) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

64) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

65) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

66) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

67) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

68) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

69) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

70) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

71) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

72) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

73) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

74) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

75) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

76) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

77) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

78) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

79) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

80) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

81) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

82) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

83) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

84) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

85) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

86) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

87) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

88) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

89) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

90) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

91) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

92) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

93) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

94) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

95) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

96) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

97) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

98) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

99) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

100) et. Verheerden was - nicht - verheiratet.

Overlijdensakte Bep Prins. (Collectie Jan Bos)

erbarmelijke omstandigheden meestal dodelijk, alhoewel er geen zekerheid is of de opgegeven doodsoorzaken ook daadwerkelijk aan de orde waren. In het boek "Nederlanders in Neuengamme" wordt weergegeven dat: "ziek worden in het kamp vaak de dood tengevolge had. Algehele verzwakking, ondervoeding, de slechte hygië-

nische toestand in het kamp en het gebrek aan medische verzorging zorgden voor een snel afnemende weerstand, en daarmee stond de deur open voor allerlei ziekten. Infecties konden tot de gevreesde flegmonen leiden. In het ergste geval waren het allemaal kleine abcessen, die eigenlijk niet te behandelen waren. Bloedvergiftiging was het gevolg. In de Totesliste van Neuengamme staat een eindeloze opsomming van ziekten waaraan de gevangenen zijn gestorven. Wie de overlijdensgegevens van concentratiekampen nauwkeurig bestudeert, kan zich bovendien afvragen of zelfs deze informatie wel klopt. Vaak werd er maar wat opgeschreven. De gestorvenen werden door het lijkencommando uit de barakken gehaald en naar het crematorium gebracht.”¹⁰

Nasleep

Zoals hiervoor beschreven, bleek dat Bep was verraden door een NSB’er. In de eerder genoemde brief van Henk Vliem was dat al naar voren gekomen, maar tevens bleek dat Johan Prins, de vader van Bep, dat ook al uit de mond Bep zelf had gehoord. Toen Bep in kamp Amersfoort zat, heeft hij zijn zoon één keer kunnen bezoeken. Tijdens dat gesprek heeft Bep tegen hem gezegd dat Van Zweden van de Berkhofweg tijdens de arrestatie aanwezig was en dat deze hem verraden had. Dit werd duidelijk uit zijn getuigenverklaring bij het Bijzonder Gerechtshof te Arnhem, waar Van Zweden werd veroordeeld.¹¹ Bij datzelfde Hof verklaarde ook Henk Vliem dat Van Zweden bij de arrestatie aanwezig was geweest en dat hij de adressen aan de Duitse militairen had aangewezen. In de dossiers die bij het Nationaal Archief aanwezig zijn, komt een duidelijk beeld naar voren van de NSB’er Pieter Franciscus van Zweden. In 1933 was hij samen met zijn vader toegetreten tot de Nationaal Socialistische Beweging (NSB). Voordat de oorlog uitbrak, verbleef hij geruime tijd in Oost Afrika. Hij was stuurman geweest op de Holland Amerika lijn. Ook zijn vrouw was toegetreten tot de NSB. Hij was blokleider en groepsleider in Lunteren. In maart 1942 had hij zich vrijwillig opgegeven voor het Nationaal Sozialistisch Kraftfahrer Korps (NSKK). Tot 30 april 1943 was hij als chauffeur in dienst bij de brigade Luftwaffe Abteilung I/V 1e Kompanie en als zodanig in Rusland ingezet. Na terugkomst uit Rusland trad hij in januari 1944 in dienst bij de Nederlandse Landwacht, waarbij hij in het bezit werd gesteld van een zwart uniform en een jachtgeweer.¹²

De avond van de arrestatie van de inwoners van Lunteren op 13 mei 1944 werd ingeleid door de gewestelijk commandant van de Landwacht Nederland voor Gelderland en Overijssel: Nicolaas Johannes Alblas, eveneens wonende aan de Berkhofweg te Lunteren. Deze was die avond bij Van Zweden gekomen en had hem verzocht mee te gaan met Duitse militairen om langs adressen te gaan van personen die geweigerd hadden in Duitsland werkzaamheden te verrichten. Alblas had hem naar Ede gebracht en van daaruit was hij samen met de Duitse militairen, zes onderofficieren en veertien manschappen, langs de adressen gereden. De Duitsers hadden een lijst met namen en adressen bij zich en deze moest hij aanwijzen. Hij reed vooruit met een damesfiets en wees de desbetreffende adressen, vaak op eigen initiatief, aan en zo ook het adres van Bep Prins.¹³ Op 4 juni 1946 deed het Bijzonder Gerechtshof in Arnhem een uitspraak over de aan Van Zweden ten laste gelegde strafbare feiten. Die feiten waren: het in vreemde krijgsdienst treden, het op 13 mei 1944 dienst hebben gedaan bij de Nederlandse Landwacht en uit hoofde van die functie samen met Duitse militairen de verblijfplaats van onder andere Bep Prins en Henk Vliem te hebben aangewezen en het verlenen van hulp bij hun arrestatie. De eis van het openbaar ministerie daarbij was twaalf jaar gevangenisstraf en uitzetting uit bepaalde rechten. Uiteindelijk werd de straf vastgesteld op acht jaar gevangenisstraf en intrekking van het Nederlanderschap. Van Zweden ging tegen deze straf in cassatie en bij uitspraak van de Bijzondere Raad van Cassatie van 22 november 1947 werd hij tot een gevangenisstraf veroordeeld van zes jaar. De reden daarvan was dat hij door het lange verblijf in het buitenland van zijn vaderland was vervreemd en zodoende een gemakkelijk te overreden prooi voor NSB-propagandisten zou zijn geworden.¹⁴ Op 6 oktober 1948 besloot de Minister van Justitie de verdachte Van Zweden voorwaardelijk in vrijheid te stellen. Hij heeft uiteindelijk gevangen gezeten van 7 mei 1945 tot 9 oktober 1948. Vanaf die datum kreeg hij nog een proeftijd tot 8 mei 1951. Hij bleef nog steeds onder toezicht staan, maar ook dat werd vanaf 15 augustus 1950 opgeheven, zodat hij alleen nog gebonden was aan de proeftijd waarbinnen hij zich behoorlijk diende te gedragen zonder strafbare feiten te begaan.¹⁵ Vanaf 8 mei 1951 was hij weer vrij man en vestigde hij zich in Den Haag.

Epiloog

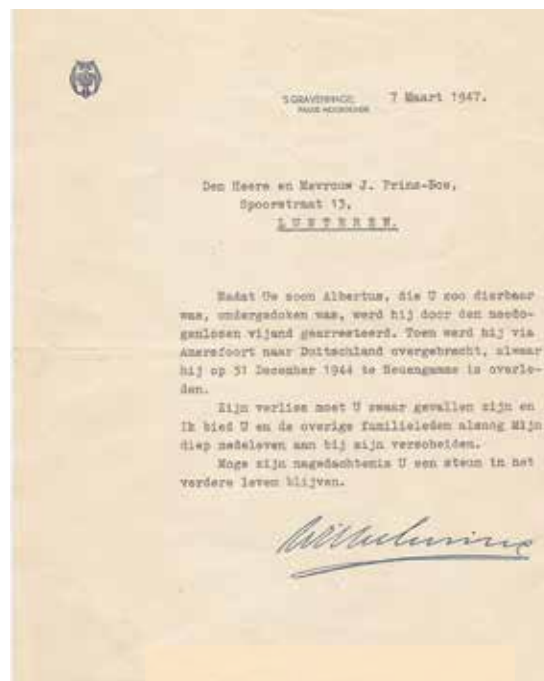
Toen de oorlog in mei 1945 was afgelopen, was de strijd voor de ouders van Bep nog niet voorbij. Ten eerste moesten zij afwachten hoe het Bep was vergaan in Duitsland. Op 22 oktober 1945 kwam het verlossende bericht van het Nederlandse Rode Kruis dat Bep op 31 december 1944 in Neuengamme was overleden. Het verdriet binnen de familie was groot en vermoedelijk vooral bij zijn moeder Hendrika Bos, omdat de arrestatie destijds had plaats gevonden tijdens haar verjaardag. Het was in die dagen niet gebruikelijk het verdriet te tonen, omdat er zoveel gezinnen waren die dierbaren hadden verloren. Er werd dan

ook binnen de familie niet meer over gesproken, waardoor het eventuele schuldgevoel onuitgesproken bleef. Tot aan haar dood in 1984 heeft ze een medaillon om haar nek gedragen met daarin de foto van haar beide zoons. De ene zoon wel uit het oog, maar geenszins uit haar hart!

Medaillon met foto. (Collectie Jan Bos)

Ten tweede moest naast het emotionele verlies van hun zoon een bijdrage geleverd worden aan de vervolging van Van Zweden door middel van het geven van getuigenverklaringen en het aanwezig zijn tijdens de terechtzittingen. Toen uiteindelijk de straf was opgelegd, bleek deze veel lager dan de eis. Een hard gelag was, dat later ook nog de straf verlaagd werd wegens persoonlijke omstandigheden. Toen de verdachte Van Zweden later tevens vervroegd in vrijheid werd gesteld, was vader Johan Prins zeer teleurgesteld in het Nederlands rechtssysteem en de regering. Blijkbaar heeft hij dat op een bepaalde manier kenbaar gemaakt, want naar hem werd in 1945 en 1946 op verzoek van de Centrale Veiligheidsdienst door de gemeentepolitie Ede onderzoek gedaan of hij politiek gezien niet naar het communisme neigde.¹⁶ Het was de tijd van de koude oorlog. Er waren geen aanwijzingen dat dit zo was en zodoende kon in 1947 mededeling worden gedaan aan het secretariaat van de Koningin dat de familie gunstig bekend stond en zich gedurende de bezettingsjaren goede Nederlanders hadden getoond. Daarop kwam op 7 maart 1947 vanaf paleis Noordeinde een schrijven van Konin-

Brief van Koningin Wilhelmina.
(Collectie Jan Bos)

gin Wilhelmina, waarin ze haar deelneming betuigde aan de familie vanwege het overlijden van Bep. Een pleister op de zeer diepe wond, die de moord op Bep had veroorzaakt.

Noten:

1. Interview Marcelis Gerrit Bos (broer van de moeder van beide jongens)
2. Interview Marcelis Gerrit Bos (broer van de moeder van beide jongens)
3. Brief van H. Vliem d.d. 2 juni 1944
4. Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging (CABR), dossiernummer 75437
5. Proces-verbaal van verhoor d.d. 27 november 1947 van H. Elbertsen (CABR 75437)
6. Brief van H. Vliem d.d. 2 juni 1944
7. J.P. van de Bel "optekening uit het beruchte concentratiekamp Amersfoort"
8. Brief van H. Vliem d.d. 2 juni 1944
9. Brief van H.C. Prins d.d. 28 augustus 1944
10. Dr. Judith Schuyf. "Nederlanders in Neuengamme", derde druk, pag. 146, 147 en 155
11. Getuigenverklaring van J. Prins in de uitspraak van het Bijzonder Gerechtshof te Arnhem op 4 juni 1946
12. Proces-verbaal van verhoor d.d. 14 februari 1946 van P.F. van Zweden (CABR, dossiernummer 75437)
13. Proces-verbaal van verhoor d.d. 14 februari 1946 van P.F. van Zweden (CABR, dossiernummer 75437). Proces-verbaal van verhoor d.d. 16 mei 1947 van T.C. van Zweden, (CABR, dossiernummer 75437). Proces-verbaal van verhoor d.d. 27 november 1947 van H. Elbertsen, (CABR, dossiernummer 75437).
14. Uitspraak Bijzonder Gerechtshof d.d. 4 juni 1946 (CABR, dossiernummer 75437). Uitspraak van Bijzondere Raad van Cassatie d.d. 22 november 1947 (CABR, dossiernummer 75437)
15. Stichting Toezicht Politieke Delinquenten (STPD), dossiernummer 4043
16. Rapport van de gemeentepolitie Ede d.d. 11 november 1945 en het Rapport van de gemeentepolitie Ede d.d. 29 oktober 1946

Een voormalige spekslagerij in Veenendaal

Het voormalige pand aan Nieuweweg 76 is verkocht. In 1913 startte Johan Martinus Groenhof met zijn vrouw Cornelia Johanna Bedeker hier een spekslagerij. Hoe bijzonder: na ruim 100 jaar hebben nog slechts twee andere gezinnen op dit adres gewoond.

Joop en Cornelia Groenhof kregen twee zonen. De oudste zoon, geboren op 20 juni 1917, kreeg dezelfde naam als zijn vader en zou later op 1 januari 1950 de slagerij overnemen. Joop trouwde op 22 februari 1950 met Jo van Doorn, dochter van meelboer Van Doorn en geboren op 24 augustus 1924. De huwelijksvoltrekking vond plaats op 22 februari 1950 in de gemeentesecretarie van Gelders Veenendaal aan de Prins Bernhardlaan.

De ouders van Joop Groenhof voor de slagerij aan de Nieuweweg. Circa 1923. (Collectie familie Groenhof)

Hobby

Naast het slagersvak had Joop een grote hobby: motorrijden. Hij was medeoprichter van de MAC in Veenendaal. Dat was reden genoeg voor zijn vriendenclub om na het tekenen van de trouwakte een erehaag te vormen voor het jonge bruidspaar. Na het trouwen bleef Joop nog jaren als secretaris aan de club verbonden.

Verbouwing

Het huis heeft een grondige verbouwing ondergaan. Sijmen van de Pol kocht samen met zijn vrouw Diane het huis annex slagerij. Sijmen zal nooit de eerste keer vergeten dat hij de woning betrad. Joop Groenhof, toen al bijna 80 jaar

De erehaag op 22 februari 1950 bij de trouwerij van Joop Groenhof en Jo van Doorn. (Collectie familie Groenhof)

oud, opende de deur en zei: “Kom binnen in mijn privémuseum”. Het was inderdaad of alleen het vlees nog maar in de vitrines uitgesteld hoefde te worden. Vleeshaken, toonbank, het stond er allemaal nog net als tijdens de glorie-dagen van de slagerij. Ze waren met stomheid geslagen. Joop Groenhof vertelde dat er al diverse kijkers geweest waren, maar dat zij afhaakten vanwege de grote verbouwing die zeker nodig was. Echter, jong als Sijmen en Diane waren, werden zij verliefd op het huis en de koop werd gesloten.

Sijmen en Diane van de Pol hebben de stangen en vleeshaken opgenomen in hun interieur. (Collectie familie Groenhof)

Het moet een geweldige klus geweest zijn om niet alleen het huis te renoveren en het dak te

Door:
Anne Slok

verhogen, maar ook om nog zoveel mogelijk authentieke elementen te bewaren. Maar wat was het resultaat prachtig. De ruimte in de kelder, waar de hammen en de worsten gerookt werden, was onmogelijk schoon te krijgen, zelfs niet met zoutzuur. Die muren werden afgebroken en in moderne staat weer opgetrokken. Op zolder was een kamertje met een bed en een kast, maar het plafond was zo laag dat je niet rechtop kon staan. Dat was de kamer waar “de meid” kon slapen. Nu zou dat niet meer kunnen, maar in die tijd was het vrij normaal. Tijdens de verbouwing werd een zak met medailles gevonden. De bewoners hadden een vermoeden dat Joop hondenfokker was. Wilma en Carla, de

twee dochters van Joop en Cor, wisten te vertellen dat hun opa, de vader van Joop, fokker was van St. Bernardshonden. Hij was het die tal van wedstrijden bezocht en niet zelden met prijzen thuiskwam. Heel frappant was de medaille, gewonnen in mei 1944 in Apeldoorn. De eerste prijs was weliswaar een medaille, maar omdat metaal schaars was aan het einde van de Tweede Wereldoorlog, werden de medailles van hout gemaakt.

Een gekoelde vitrine was er in de beginjaren niet. De zon scheen pal op de winkelruit. Geen nood, er werden leilinden gepoot. De boom voor de voormalige slagerij staat er nog. Hij zorgt nog altijd voor verkoeling. Het snoeien mag ook bijzonder genoemd worden.

Elk jaar ging de ladder tegen de boom. Werd het ene jaar de voorzijde van de linde gesnoeid, het jaar erop was de achterzijde aan de beurt. De koeling bleef gewaarborgd.

Bijzonderheden uit de slagerij

De slagerij van Joop Groenhof stond bekend om zijn achterham. Vooral in de aspergetijd werd dit verkocht. Maar ook zijn balkenbrij, hoofdkaas, bloedworst en rolpens vonden aftrek in de wijde omgeving.

De rolpens was de blikvanger in de vitrine. Uitnodigend in een glazen stolp kon menigeen de verleiding niet weerstaan. Rolpens is een product dat niet iedereen kent en dat ook (bijna) niet meer te verkrijgen is. Het is een soort worst

van varkens- en rundvlees. Het wordt niet in darm verpakt zoals andere worstsoorten, maar vermengd met kruiden in gekookte pens gespoeten. Daarna wordt het enkele uren gegaard in water met azijn. Gesneden in plakken was dit in de vorige eeuw een lekkernij op brood.

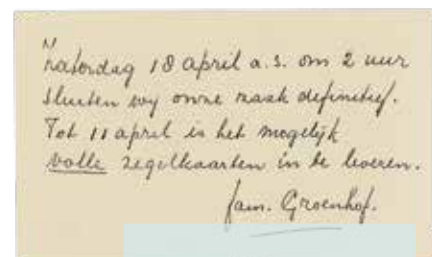
Joop Groenhof aan het werk in de slagerij. De deuren van de koelruimte zijn vandaag de dag nog te vinden in de woonkamer. (Collectie familie Groenhof)

Vetvrij papier

Joop Groenhof verpakte net als elke slager zijn vlees in vetvrij papier. Alleen had hij er wel een prachtige tekst op laten drukken: “Die altijd koopt de beste waeren, Sal sich veel sorgh en kommer spaeren”. Daaronder stond heel klein de bedenker van deze frase, Jacob Cats, vermeld. De laatste rol van dit inpakpapier is bewaard door de laatste bewoners van Nieuweweg 76, de familie Van de Pol.

Einde

Op 18 april 1981 werd de slagerij definitief op slot gedaan. Joop en Jo Groenhof bleven nog veertien jaar wonen in het pand waar Joop was geboren, opgegroeid en getrouwd. Stilletjes hoopte hij ook om hier ooit te mogen sterven.

Het briefje dat op de deur geplakt was. (Collectie familie Groenhof)

Echter, in 1995 vertrok hij samen met zijn vrouw naar een mooi appartement in Veenendaal-West. Hij liet een klein privémuseum achter. Joop Groenhof overleed op 10 september 1998.

De vader van Joop Groenhof met zijn hond achter de slagerij. (Collectie familie Groenhof)

Veenendaal vanuit de lucht

Traditiegetrouw was de zaal tijdens de decemberbijeenkomst van de Historische Vereniging weer bijzonder goed gevuld.

Voorzitter Bert van den Bos heette zijn gehoor, dat in groten getale aanwezig was, welkom op de traditionele foto- en filmavond. Hij vestigde nog maar eens de aandacht op het Documentatiecentrum in de Cultuurfabriek, waar de werkgroep druk bezig is alle documenten en fotomateriaal te digitaliseren. Al meer dan 10.000 stuks aan foto's en papierwerk is door de handen van de vrijwilligers gegaan. Hij deed een oproep om nooit foto's of documenten weg te gooien, maar ze eerst te laten zien in het Documentatiecentrum. Weggooien kan tenslotte altijd nog. Ook mensen die niet graag hun originele foto's afstaan, zijn welkom. Alle materiaal kan ter plekke worden gescand, waarna de eigenaar de foto's weer mee naar huis kan nemen. De tijden waarop het Documentatiecentrum geopend is, zijn dinsdag- en donderdagmiddag van 13.00 – 16.00 uur en zaterdagmorgen van 10.00 – 13.00 uur.

Wat zou een decemberavond zijn zonder Hennie Henzen? Ook dit keer had hij weer twee presentaties voorbereid. De presentatie voor de pauze bestond uit luchtfoto's. En wat is het lastig om vanuit de lucht herkenningpunten te zoeken. De aanwijzingen die hij regelmatig gaf, waren beslist nodig. Na de pauze had hij een keuze gemaakt uit foto's die in het documentatiecentrum aanwezig zijn.

Voorzitter Bert dankte Hennie voor het werk dat hij er ook dit jaar weer ingestoken had en overhandigde hem de traditionele envelop en de bloemen.

Door:
Ineke
van Schuppen

Boog op het Boerseland. Rechts mevrouw Van Viegen met dochter Truus en mevrouw Van Elst met kinderen Gerrie, Eep en Rien op de arm. (Collectie HVOV - Wim van Elst)

Vakantiereis Rik Valkenburg; voor v.l.n.r. Bert Wallet, Ria van Beek, Kees van Oeveren, Beppie Koudijs, Adrie Doornenbal, Joke van Manen, Jan v.d. Pavert, Coby van Schaik, Hettie Groothedde, onbekend, Willemien Annot, onbekend, Marius van Beek, Tonnie Koudijs, Mienke Huibers. Staand v.l.n.r. Rik Valkenburg, Aart van Ravenswaaij, Johan van Manen, Dik Koudijs, Wim van Schaik, Hennie Brinkhuis, Gert van de Weert, Aart Wallet, Henk Mijnders, Herman Takken, Albert Groothedde, Frans Rebergen. (Collectie HVOV - Wim van Schaik)

Tankstation garage Kirpestein aan de Industrielaan met Wim van Schaik sr. Op de achtergrond woningen aan de Vijftien Morgen. (Collectie HVOV - Wim van Schaik)

Uit het gemeentearchief van Veenendaal

“Heerlijk zo’n archief. Net een grote snoepwinkel”. Deze opmerking maakte een van de vaste bezoekers van het gemeentearchief recent. Ik moest er om glimlachen, maar het beschrijft wel heel adequaat het gevoel dat je soms hebt als je weer eens wat leuks ontdekt.

Door:
Janneke
van den Berg

Divers

De onderwerpen die de revue passeren zijn heel divers: het ene moment vraagt een collega naar een bouwvergunning die nog niet gedigitaliseerd is, het volgende moment wil iemand oude foto’s hebben van de Hoofdstraat. Weer iemand anders wil weten hoeveel transformatorhuisjes er in Veenendaal staan en een vierde verdiept zich in het kiesrecht. Een onderwerp dat iedere week wel een keer langs komt, is de

Soms zoekt iemand al heel lang naar een bepaald stukje informatie. Dat kan heel frustrerend zijn als het niet lukt. Maar het enthousiasme als het dan wel gevonden wordt, is altijd mooi om te zien.

Jonge onderzoekers

Een mooie ontwikkeling in de laatste paar jaar is dat we ook steeds jongere onderzoekers mogen begeleiden. Docenten en scholieren weten het archief steeds beter te vinden. Het Ichthus College komt ieder jaar met een groep leerlingen onderzoek doen naar de oorlog en recent mochten we ook een groepje kinderen ontvangen van de Junior Academie (een extra activiteit voor hoogbegaafde kinderen op de basisschool). Daarnaast zijn er natuurlijk ook de reguliere schoolprojecten en vragen van scholieren die telefonisch of via de mail gesteld worden. Kinderen en jongeren begeleiden is altijd weer een bijzondere ervaring. Kinderen kijken en denken heel anders dan volwassenen en stellen dan ook heel andere vragen. Dat is soms even wennen, maar wel erg leuk! Kinderen hebben een heel ander tijdsbesef dan volwassenen en kunnen dingen niet altijd even goed in de tijd plaatsen. Vorig jaar is al erg lang geleden. En de jeugd van opa en oma staat voor sommige kinderen gelijk aan de Middeleeuwen. Zo kreeg ik eind vorig jaar eens de vraag hoe ik de industriële revolutie beleefd had en of dat een groot verschil maakte in mijn leven...

Doordat we met zoveel verschillende mensen en onderzoeksvragen te maken krijgen, is geen dag hetzelfde en leren ook wij bijna altijd weer iets nieuws. Het toont ook aan dat hoewel er misschien niet veel tastbaars meer over is, Veenendaal toch een lange en rijke geschiedenis heeft waar nog veel meer over te leren valt!

Noortje van Hofwegen- van Amerongen geeft aan schoolkinderen voorlichting in het gemeentearchief. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Tweede Wereldoorlog. De afgelopen twee jaar werden er natuurlijk ook regelmatig stukken opgevraagd uit het Veenraadschapsarchief voor het onderzoek naar Gilbert van Schoonbeke. Als u dit leest zijn de resultaten daarvan waarschijnlijk al gepubliceerd.

Honderdjarigen in Veenendaal (33)

Het zal niet vreemd zijn dat in de rubriek HONDERDJARIGEN IN VEENENDAAL ditmaal weer een vrouwelijke inwoner aan bod komt. Het aantal mannen dat deze leeftijd mag bereiken, loopt steeds verder terug en is wat de in Veenendaal geborenen betreft gereduceerd tot nul.

We zullen in deze aflevering wat gaan vertellen over mevrouw Aaltje Bouman. Zij trouwde met haar dorpsgenoot Gerardus Bernardus Achterberg en bereikte de gezegende leeftijd van 100 jaar en vier maanden.

Gerardus Bernardus Achterberg.
(Collectie N. Achterberg)

Ouderlijk huis

De vader van Aaltje was Anthonie Bouman, geboren te Veenendaal op 21-02-1863 als zoon van Jacobus Bouman en Aaltje Rebergen. Hij trouwde op 12-09-1891 te Amerongen met Geertje Hendriksen, die daar was geboren op 16-09-1867 als dochter van Jacob Hendriksen en Gerritje Cornelia Gerritsen. Men woonde in Wijk B, nummer 345. Nader onderzoek maakt duidelijk dat we hier moeten denken aan de meest rechtse woning van de huizenrij, gelegen tussen de Oude Kerk en het huis van de familie Van Veldhuizen in de Achterkerkstraat.

In het gezin Bouman werden de volgende kinderen geboren:

Arie (1889), Aaltje (1892-1907), Gerritje Cornelia (1894), Jacoba (1897), Johanna Maria (1898), Cornelia (1901), Jacob (1903), Anthonia Geertruida (1906), Aaltje (1908).

Ik realiseer me dat al deze kinderen politieagent G. Janssen nog hebben gekend. Deze woonde tegenover hen op het plein voor de kerk en had de mogelijkheid raddraaiers tijdelijk op te sluiten in de politiecel achter zijn huis.

Geboorteaangifte

Om aangifte te doen van Aaltjes geboorte ging vader Anthonie Bouman daags daarna naar het gemeentehuis in de Hoofdstraat. Als getuigen waren daarbij aanwezig: Hendrik Bouman, 48 jaar en Cornelis Achterberg, 41 jaar, beiden katoenwever van beroep. Op zich was dat al iets bijzonders voor die tijd. Doorgaans nam de vader als getuigen een tweetal personen mee die in het gemeentehuis aanwezig waren. Te denken valt aan de gemeentebode, een commies of een agent van politie. Alle eer aan Anthonie Bouman die hiervoor twee familieleden had uitgenodigd. Vermeld werd dat Aaltje op 9 augustus 1908 des namiddags ten vier ure was geboren. De akte werd door de aangever, de beide getuigen en burgemeester H.A. van de Westeringh ondertekend.

Kinderjaren

Aaltje Bouman ging als kind naar de Boerse-landschool. Zij deed dit graag en ze genoot er altijd van. Het was dan ook niet vreemd dat zij later schooljuffrouw wilde worden. Maar ja,

Door:
Wim van Elst

Aaltje Bouman in haar jonge jaren. (Collectie N. Achterberg)

de opleiding voor zo'n belangrijk beroep was alleen bestemd voor rijke mensen, zo dachten men. Vergeten dus maar! Wel wist zij haar kinderen later nog te vertellen, dat zij tijdens het spelen op het speelplein van de lagere school eens een flinke beenbreuk had opgelopen.

Aaltje besloot daarna te gaan werken in het gezin van kleermaker Van Barneveld in de Hoofdstraat. Zij bleef er overdag wel eten, maar er 's nachts slapen wilde zij per se niet. Dus deed Aaltje dát thuis. Een volgend adres waar zij als hulp in de huishouding werk vond, was bij de familie Roessingh aan de Kerkewijk. Mevrouw Roessingh noemde haar altijd Alke, zo vertelden haar kinderen mij. Oudere Veenendalers zullen bij het horen van de naam

Roessingh zeker denken aan de textielfabriekfabriek aan de Kerkewijk, die in 1919 werd opgericht en in 1931 failliet ging.

Verlovingsfoto Gerardus Bernardus Achterberg en Aaltje Bouman. (Collectie N. Achterberg)

Huwelijk

Op 27-08-1927 trouwde Aaltje Bouman te Veenendaal met Gerardus Bernardus Achterberg, kousenbreier, geboren te Ede op 26-09-1905. Hij was het tweede kind van de Veenendaalse Nicolaas Achterberg (08-10-1869) en Johanna Alida Wisselo (26-04-1872). Zijn oudere zus was Julie Willemtje Achterberg, geboren op 06-02-1904. De beide ouders van de bruidegom waren bij de plechtigheid aanwezig. De vader van de bruid was overleden, haar moeder had schriftelijk toestemming tot de voltrekking van dit huwelijk gegeven.

De ambtenaar van de Burgerlijke Stand was gemeentesecretaris D. Blankenspoor. Als getuigen waren aanwezig: Jan Achterberg, oud 49 jaar, fabrieksarbeider, wonende te Renswoude, oom van de bruidegom en Arie Bouman, oud 37 jaar, fabrieksarbeider, wonende te Veenendaal, broer van de bruid.

Woonadressen

Het echtpaar Achterberg-Bouman vestigde zich twee maanden na het huwelijk op het adres Wilhelminastraat E 41, toen nog Lombok genoemd. We kunnen nu het huis terugvinden op Zandstraat 34, direct naast muziekschool

Trouwfoto Gerardus Bernardus Achterberg en Aaltje Bouman. (Collectie N. Achterberg)

"De Troubadour". Hier werd op 09-12-1927 hun eerste kind Nicolaas geboren.

Op 04-01-1930 verhuisde men naar Prinseselaan 2 en viel men administratief onder de gemeente Ede (Gld.). Maar dit was het einde nog niet. De grenswijziging van 01-01-1960 zorgde ervoor dat het gezin Achterberg opnieuw werd overgeschreven naar de gemeente Veenendaal in de provincie Utrecht.

Spannende tijden

Zoals zovelen moest Gerardus Bernardus Achterberg tijdens de mobilisatie van 1939 als reservist opnieuw onder de wapenen. Hij werd gelegerd in Oegstgeest en ingedeeld bij het korps Gele Rijders. Op Google las ik dat in de vroege ochtend van 10 mei 1940 in Valkenburg en omgeving 53 Duitse vliegtuigen landden en minstens 1200 soldaten aan de grond kwamen. Er werden onmiddellijk Nederlandse troepen uit Oegstgeest naar toe gestuurd, waaronder een depot afdeling van het korps Rijdende Artillerie, de "Gele Rijders", die bij kasteel Oud Poelgeest waren gelegerd. Er werd hard gevochten en met succes. Het onverwachts door de Duitse elitetroepen ingenomen vliegveld werd weer terugveroverd en het Haagse Schouw, ook al door de vijand bezet, werd eveneens terugveroverd. Aan de Nederlandse soldaten in deze omgeving heeft het niet gelegen dat Nederland

op 14 mei 1940 moest capituleren. Ruim 200 van hen sneuvelden. Zij werden begraven in alle dorpen in de omgeving, voor een groot deel bij het Groene Kerkje in Oegstgeest en ook op een tijdelijke begraafplaats bij de Postbrug op de grens met Sassenheim.

U begrijpt, het waren bange tijden voor de familie Achterberg. Ook Aaltje Achterberg-Bouman moest met haar zoontje Nico in de meidagen van 1940 evacueren.

Mevrouw A. Achterberg-Bouman met haar zoontje Nico. (Collectie N. Achterberg)

Met een vrachtauto van Veenendaal en Van de Brink werden zij tegelijk met anderen naar Elst gebracht, ingescheept in een klaarliggende kolenschuit en uiteindelijk aan wal gezet in Ouderkerk aan de IJssel. Na terugkomst in Veenendaal was er natuurlijk maar één verlangen en dat was om zo spoedig mogelijk man en vader, die immers dit evacuatiegebeuren niet had meegemaakt, weer te ontmoeten. Aaltje besloot om met zoon Nico achterop naar Utrecht te fietsen. Daar woonde haar tien jaar oudere zus Johanna Maria, waar ze even kon uitrusten en kon genieten van een lekker kopje thee. De reis werd vervolgd per trein. In Schoorl ontmoetten zij elkaar. Na de hereniging keerden zij met z'n drieën dankbaar terug naar Gelders-Veenendaal.

Prinsesselaan

Het gezin Achterberg-Bouman heeft het op de Prinsesselaan altijd uitstekend naar de zin gehad. Toen men er kwam wonen, had men

huisnummer 2. Later werd dit gewijzigd in nummer 6. Volgens zeggen zou nummer 4 daar nooit hebben bestaan.

In het algemeen gesproken heeft onze honderdjarige tijdens haar leven mogen genieten van een goede gezondheid. Wel moest in het ziekenhuis bij haar tweemaal een kunstheup worden geplaatst. Zij schonk het leven aan vier kinderen: Nicolaas (1927), Antonie (1941-2012), Johanna Alida (1944) en Bernardus Gerardus (1946). Prachtig vond zij het om voor haar kinderen liedjes te zingen en hen vóór de leerplichtige leeftijd al wat te leren lezen.

In vakanties had Aaltje geen enkele interesse; zij was het liefst thuis. Bij het ouder worden deed zij zelf niet veel meer aan huishoudelijk werk. Dankzij Thuiszorg werd alles voor haar gedaan. In Ontmoeting, het kerkblad van de Christelijke Gereformeerde Bethelkerk, las ik dat haar gehoor sterk achteruit ging en zij zo goed als blind werd. Haar man

Gerardus Bernardus Achterberg overleed op 27 juni 1990 op de leeftijd van 84 jaar en hij werd ter aarde besteld in graf nummer L 117. Aaltje Achterberg-Bouman bleef tot het eind van haar leven zelfstandig wonen op het adres Prinsesselaan 6. Zij stierf zij op 6 januari 2009 met achterlating van vier kinderen, acht kleinkinderen, vier achterkleinkinderen en hen die door het huwelijk aan hen waren verbonden. De rouwdienst, geleid door één van de predikanten van de Bethelkerk, vond plaats op 10 januari 2009 in rouwcentrum De Munnikenhof. Moeder, oma en overgrootmoeder werd bijgelegd in het graf van haar man.

Tenslotte

Vóór het schrijven van dit artikel had ik enkele keren contact met Nico Achterberg en zijn vrouw. Met plezier denk ik terug aan de middag dat ook de andere kinderen van Aaltje Achterberg-Bouman erbij aanwezig waren. Hartelijk dank voor alle informatie die zij aan mij doorgaven. Helaas misten we broer Anton die inmiddels was overleden.

Prinsesselaan 6, waar Aaltje Achterberg-Bouman vele jaren heeft gewoond. (Collectie W.C. van Elst)

Het laatste bolwerk van het grote wolmerk gaat teloor

Op 7 januari 1987 werd het faillissement van de grootste en oudste wolfabriek van Veenendaal uitgesproken. Van de ontwikkelingen die zich na dit faillissement afspeelden zou zo maar een televisiesoap gemaakt kunnen worden. De laatste resten van het gebouw werden in het voorjaar van 1989 afgebroken, waardoor de laatste tastbare herinnering aan wat eens een landelijk bekende wolfabriek was tot het verleden behoorde. Laten we nog eens kijken wat zich 30 jaar geleden afspeelde.

Door:
Ineke
van Schuppen

Ook Veenendaals bekendste geschiedschrijver, Adriaan P. de Kleuver, heeft zich ooit in de geschiedenis van de Scheepjeswolfabriek verdiept. Hij dook daartoe in de genealogie van het Veense fabrikantengeslacht Van Schuppen en vond de eerste “wolfabriceur” al in 1717. Volgens Adriaan P. traceerde hij de familie in het Westfalense stadje Schöppingen. Daar echter werd de familie Wolberg genoemd. Navraag later in Rhenen leverde nieuwe gegevens op: in de Gerichtssignaten van Rhenen bevindt zich een oorkonde uit 1697, waarin Claes Hendriksen van Schuppingh alias Wolberg wordt genoemd als hij met zijn in Veenendaal gelegen goederen borg staat voor een in moeilijkheden geraakt familielid. Deze Van Schuppen oefende het vak van schoenmaker uit. In 1671 trouwde nazaat Claes Hendriksen met Mariken Aarts van Ringelstein en hun zoon Steven legde in 1717 de grondslag voor de wolfabriek. We slaan een paar generaties over en komen dan bij Dirk Steven van Schuppen uit, geboren in 1803. Onder zijn leiding breidde de wolkamerij zich steeds meer uit. Na zijn overlijden in 1855 werd de fabriek voortgezet door zijn weduwe en zijn toen nog 17-jarige zoon Steven. Nadat de ongehuwde Steven op eerste Kerstdag 1885 totaal onverwachts overleed, kwam de fabriek in handen van zijn neven, die niet meer de naam Van Schuppen droegen, maar Frederikse, Callenbach en Leinweber heetten.

Financiële situatie

We maken weer een grote sprong naar 1974. In het Financieel Economisch Magazine werd de financiële situatie bij de N.V. Koninklijke Veenendaalse Sajat- en Vijfschachtfabriek v.h. Wed. D.S. van Schuppen & Zoon besproken.

Mede ten gevolge van de sterke stijging van de prijzen van de grondstoffen was een aanmerkelijk lager resultaat behaald in het per 30 april 1974 beëindigde boekjaar, waardoor het dividend met maar liefst 12 tot 20% moest worden verlaagd. Het deed de schrijver van het artikel, de heer W.C. Posthumus Meyes, denken aan het jaar 1968 “toen Van Schuppen-Sajet na een moeilijke periode onder leiding van een vernieuwde Raad van Commissarissen de opgaande lijn hervonden had”. De directie bestond dat jaar uit de heren Frederikse, Callenbach en Paulus.

De heer Frederikse, directeur van de Scheepjeswol in de jaren '70 van de vorige eeuw, tijdens de rondleiding van een delegatie uit India. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

De tak van de heer Leinweber was in deze periode al vrijwel verdwenen. In die vergadering werd volgens de schrijver duidelijk hoe funest het is als prioriteitsaandelen in particuliere

handen zijn. In dit geval bestonden de particuliere handen uit drie groepen familieleden, die in alles wensten te worden gekend ook al konden zij er geen zinnig oordeel over vellen. Daarbij kwam nog dat de drie familietakken elkaar fel bestreden, waardoor noodzakelijke beslissingen werden uitgesteld of niet werden genomen. President-directeur sinds 1970 was mr. C.C.P. de Vries, die tien jaar eerder tot de directie was toegetreden. Hij overleed onverwachts in 1983 op 60-jarige leeftijd. Hij was zeer geliefd bij het personeel, niet in de laatste plaats vanwege de zorgvuldigheid waarmee hij met zijn mensen omging. Menigeen was er van overtuigd, dat het onder zijn leiding niet zo slecht met de fabriek zou zijn afgelopen. De chemische fabriek was al medio augustus 1969 verkocht aan Philips Duphar, waardoor een winstgevende poot onder de stoel werd weggezaagd.

Brand

In januari 1984 richtte een felle brand voor enkele miljoenen schade aan. De brand ontstond in het ruwmagazijn door laswerkzaamheden en het centrum van Veenendaal was urenlang in een dikke rookwolk gehuld. In een aantal woonwijken werd de bevolking gewaarschuwd, omdat blauwzuurdampen en chloordampen zich met de rook vermengden, maar achteraf bleek dat er geen gevaar voor de volksgezondheid was geweest.

Organisatieonderzoek

Het verslag van de eerste helft van het boekjaar 85/86 liet weliswaar een omzetstijging van f 2.500.000,-- zien ten opzichte van het jaar daarvoor, maar het uiteindelijke nettoverlies bedroeg f 1.972.000,--. De teleurstellende resultaten werden veroorzaakt door sterk tegenvallende resultaten van de buitenlandse dochterondernemingen, leveringsproblemen en grote incurante voorraden. Door bureau Krekel van der Woerd Wouterse een organisatieonderzoek te laten verrichten, werd gehoopt op een herstel van het rendement. In een buitengewone vergadering van aandeelhouders werd de heer P. de Fouw per 1 maart 1986 als algemeen directeur van de vennootschap benoemd.

Bundeling van krachten

Tijdens de presentatie van de nieuwe zomercollectie voor 1987 in november 1986 sprak de heer De Fouw: "Het merk Scheepjeswol is er,

blijft en wordt nog beter". Hij wees er wel op dat het zomerse beeld van de presentatie contrasteerde met de materiële ontwikkelingen op de breimarkt. Onder andere door teruglopend verbruik van breiwol stagneerden de verdere ontwikkelingen in deze tak van industrie. Diverse collega-fabrieken trachtten te redden wat er te redden viel door bundeling van krachten. Daarover waren ook al enige tijd besprekingen gaande tussen Neveda en Scheepjeswol. Op dat moment had de heer De Fouw nog alle vertrouwen in de toekomst. Maar de Vallei van donderdag 18 december 1986 opende met een grote kop: "Scheepjeswol vraagt uitstel van betaling: Werkgelegenheid voor vierhonderd man in gevaar en Samenwerking met Neveda afgeketst". Hoewel de directies van beide bedrijven overeenstemming hadden bereikt, "kon", aldus de directie, "het oorspronkelijke samenwerkingsverband niet worden gefinancierd". De ABN bleek huiverig voor de ontwikkelingen op de wolmarkt en verwachtte dat de verliezen zich zouden blijven opstapelen. Vervolgens trok ook de AMRO zich terug. Door het wegvallen van de kapitaalverschaffers konden de lonen niet meer worden uitbetaald en daarover maakte het personeel zich grote zorgen. De werknemers meenden dat de overvolle magazijnen de oorzaak waren van de problemen. Een vorige directie zou opdracht hebben gegeven te blijven produceren zonder voldoende afnemers te hebben. Zoals een werknemer zei: "Met wat hier ligt aan wol, kan de hele wereld een trui breien". Op verzoek van directeur De Fouw bleef het personeel wel doorwerken.

Verdwijnen industrie

Het Utrechts Nieuwsblad van zaterdag 27 december 1986 wijdde een hele pagina aan de industrie in Veenendaal of liever aan het verdwijnen daarvan. Frisia, Hollandia Tricot, Hollandia Wol en de VSW waren al verdwenen en sigarenfabrieken Panter en Ritmeester hadden veel moeite om het hoofd boven water te houden. Nu was de beurt aan de Scheepjeswol. De krant vroeg zich af hoe het zover had

Heel veel sokken zijn gestopt met de kaartjes stopwol van Scheepjeswol!
(Collectie HVOV - Hennie Henzen)

kunnen komen. Er werd teruggekeken naar de eerste generaties directeurs, die hardwerkende vermogende mensen waren, die geen cent teveel uitgaven, niet voor zich zelf en niet voor de fabriek. Zo was van de heer Callenbach bekend dat hij altijd zijn eigen trommeltje brood meenam en ook de heer De Vries zou dat hebben gedaan. Volgens de geïnterviewde werknemers was de ellende begonnen met het plotselinge overlijden van directeur De Vries.

Directeur De Vries achter zijn bureau in de tachtiger jaren van de vorige eeuw. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Voor de gemeente Veenendaal had het verdwijnen van deze industrieën twee grote nadelen. Naast het verlies van de arbeidsplaatsen ontstond er een aantal gaten in het hart van de gemeenschap, omdat de bedrijven in het centrum lagen. Maar toenmalig burgemeester Wiechers zag ook de zonzijde van de situatie: "Als gevolg van een onplezierige zaak is er toch wel wat plezierigs. Het terrein ligt aan het einde van de Hoofdstraat. Het gebouw past niet in het totaalbeeld en de grond ligt goed. We hebben plannen voor de bouw van winkels, kantoren en woonhuizen op die plek". Wiechers verwachtte slechts beperkte gevolgen voor de werkgelegenheid, omdat de meeste personeelsleden elders aan de slag konden. De gemeente voerde een actief wervingsbeleid voor nieuwe bedrijven, die de helft van het aantal nieuwe banen moesten leveren. Wiechers benadrukte dat de gemeente Veenendaal snel was met het afgeven van vergunningen, een goed woonklimaat bood voor het personeel en een goede bereikbaarheid had door zijn ligging in het midden van het land. Voor

deze uitlatingen moest de burgemeester een aantal weken later verantwoording afleggen aan de gemeenteraad. Ook veel werknemers hadden zich gestoord aan de woorden van de burgemeester: "Nog voor de patiënt overleden is, maakt de burgemeester zich schuldig aan lijkschennis" aldus één van hen. De burgemeester beriep zich er op dat zijn woorden niet compleet waren weergegeven, maar hij voegde er aan toe dat hij een realist was, wiens taak het was nieuwe mogelijkheden te onderzoeken.

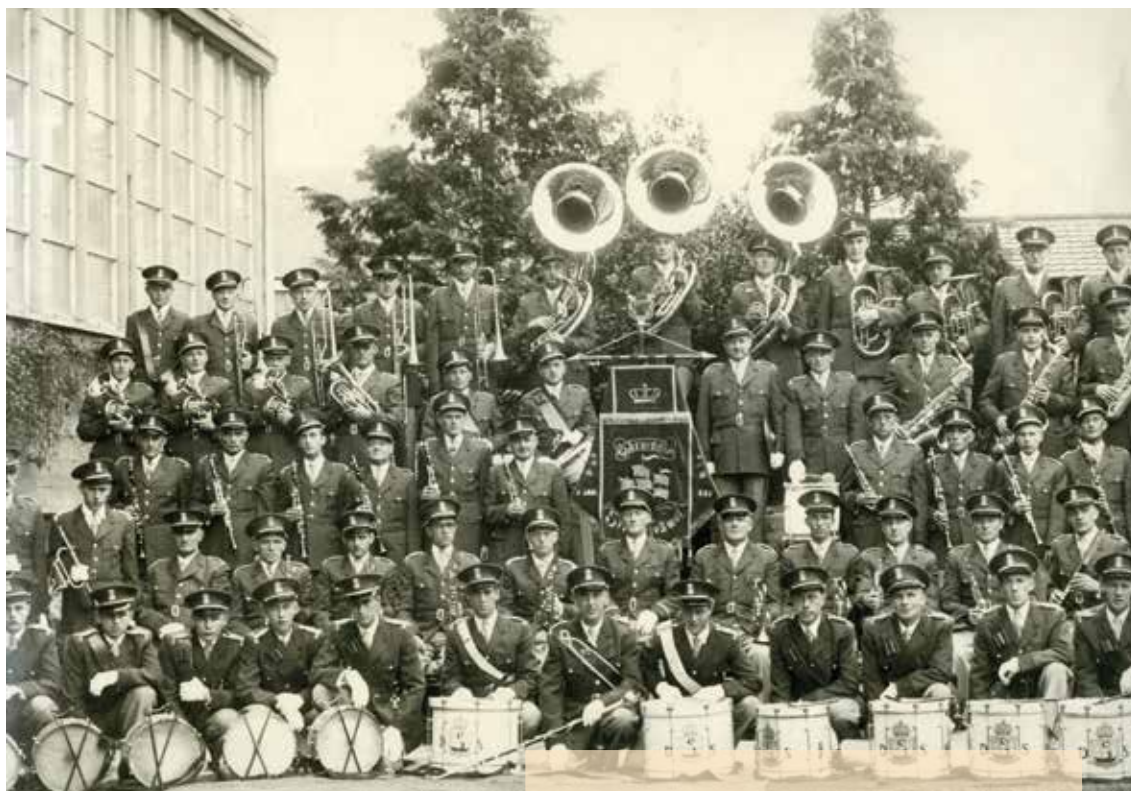
Ontslagen

Een paar dagen voor kerstmis werd het personeel bijeengeroepen. Niet alleen kregen de mensen van directeur De Fouw te horen dat ze geen kerstpakket kregen, maar dat ook de lonen over december niet konden worden uitbetaald omdat de banken de kraan hadden dichtgedraaid. Op 2 januari 1987 kregen de werknemers per brief met ingang van 5 januari officieel ontslag aangezegd. De Bedrijfsvereniging voor de Textielindustrie nam de financiële verplichtingen ten aanzien van achterstallig loon over. En hoewel iedereen wist dat de situatie bij Scheepjeswol uiterst slecht was, kwam de ontslagbrief bij velen aan als een mokerslag. Op de dag dat de ontslagbrieven bezorgd werden, zou met de nodige feestelijkheden worden herdacht dat de Scheepjeswolharmonie 90 jaar bestond. Op 2 januari 1897 hadden Veense muziekvrienden het startsein gegeven voor de oprichting van een muziekgezelschap. Maar in plaats van hoorngechal en feestgedruis heerste er negentig jaar later stilte en gelatenheid. Het bestuur vroeg zich af of en hoe de vereniging zou kunnen voortbestaan.

Het vaste repetitielokaal op het fabrieksterrein was niet meer beschikbaar en men vroeg zich zelfs af of de naam wel gehandhaafd kon blijven. Tijdelijk kon de harmonie terecht in de kantine van de Nieuwe Fabriek van Ritmeester en later werd een definitief onderkomen gevonden in een leeggekomen gebouw van Duphar aan de Schoolstraat.

Stoomlevering

Op 7 januari 1987 werd het faillissement officieel uitgesproken. Niet alleen voor de harmonie van Scheepjeswol, maar ook voor Philips Duphar ontstond een kritische toestand door de onzekere toelevering van stoom. De voor de chemische processen benodigde stoom werd al twintig jaar betrokken uit het ketelhuis

Het harmonieorkest van de Scheepjeswol, in vol ornaat posierend op het fabrieksterrein. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

van de Scheepjeswol. Dat Duphar nauw verbonden was aan de Scheepjeswolfabriek was geen toeval. Voordat wol wordt behandeld, wordt het eerst gewassen en daarbij komen vetten vrij. Duphar gebruikte wolvet als grondstof voor haar activiteiten. Uit de vetten werd onder meer zeep en cholesterol als basis voor diverse crèmes en vitamine D3 gewonnen. Door deze situatie was ook dit productiebedrijf afhankelijk van de banken en van de bewindvoerder die de dienst bij Scheepjeswol uitmaakte. De bouw van een eigen stoomvoorziening was een dure gelegenheid, waarvan de kosten meer dan een miljoen gulden bedroegen. Behalve de Leidsche Wol deed ook directeur De Fouw met behulp van een consortium rijke financiers een bod en hij beloofde daarbij dat 180 van de 360 werknemers hun baan zouden kunnen behouden. Deze groep financiers had de beschikking over 50 miljoen gulden, genoeg om de fabriek aan te kopen en de continuïteit te waarborgen. De Fouw kon de garantie geven dat de enorme voorraad niet uitverkocht zou worden, zodat de prijzen niet zouden kelderen waardoor de markt verschoond zou blijven van een ernstige verstoring. Voor de Leidsche Wol was juist het in bezit krijgen van de grote voorraad wol van groot belang. Men was bang dat de markt overstroomd zou worden met het kwalitatief zeer goede, maar door de omstandigheden goedkope Scheepjeswol garens en dat daardoor het eigen merk Neveda van de markt gevaagd zou worden. Niet alleen voor Neveda, maar voor

alle andere wolfabrieken zou dat een ramp betekenen. De bonden zagen het meeste heil in integratie van Scheepjeswol en Leidsche Wol tot een nieuwe onderneming.

Curator

Op 14 januari 1987 accepteerde de curator met goedvinden van grootste schuldeiser AMRO bank het bod van de Leidsche Wol. Van de in eerste instantie gedane belofte om een deel van de personeelsleden over te nemen, kwam door gebrek aan kapitaalkracht van de nieuwe eigenaar niets terecht. In de nieuwe situatie was voor directeur De Fouw überhaupt geen plaats meer, hij verdween van het toneel. Het bleef voor menigeen een raadsel waarom curator Van der Grinten gekozen had voor de minder kapitaalkrachtige Leidsche Wol, die de desbetreffende voorraad onder de naam Wolgama op de (buitenlandse) markt wilde dumpen.

Aankoop gebouwen door gemeente

De gemeenteraad van Veenendaal beraadde zich intussen over de aankoop van de vacant komende gebouwen. Dialoog was bij monde van Henk Roor erg voor de aankoop van een deel van de gebouwen, maar ook de VVD, de PvdA en de RPF/GPV-fractie konden zich er in vinden. Roor stelde dat het aankoopbedrag uit de reserve van de gemeente, die op dat moment maar liefst veertig miljoen gulden bedroeg, kon worden gehaald.

Ruim een week later liet burgemeester Wiechers weten geen belangstelling te hebben voor de verwerving van de grond en de gebouwen. Hoewel er officieel geen mededelingen werden gedaan over de waarde van de failliete fabriek, zongen er toch bedragen rond: de waarde van de één miljoen kilo breiwol die in voorraad lag

Het inmiddels verlaten kantoorgebouw van de Scheepjeswol op de hoek van de Zandstraat/Nieuweweg. Op de achtergrond is de slopershamer al zichtbaar. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

zou tien miljoen gulden bedragen, de grond en de gebouwen zouden op vier miljoen gulden getaxeerd zijn en de machines stonden voor tweeënhalf miljoen op de boedellijst. Samen met een bedrag van acht miljoen aan debiteuren zou de totale waarde 22,5 miljoen bedragen. Volgens onbevestigde berichten bedroeg de aankoopprijs door de Leidsche Wol twaalf miljoen gulden.

Raven en gieren

“Miljoenenendans rond Scheepjeswol” kopte *De Vallei* op 22 januari 1987. Het werd steeds duidelijker, dat de door de Leidsche Wol beloofde werkgelegenheid niet kon worden waargemaakt. Een Chinese delegatie toonde zich zeer geïnteresseerd in het machinepark. “Ze vliegen als raven en gieren om het bedrijf heen, terwijl de magazijnen worden leeggeroofd”, aldus een verbitterde oud-werknemer. De ondergang van de Scheepjeswol was voor het televisieprogramma Van Gewest tot Gewest reden om op 4 februari uitvoerig in te gaan op de recente ontwikkelingen. De aflevering kreeg de dubbelzinnige titel “Wol aan een zijden draad” mee. In

maart 1987 werden de gebouwen van de D.S. door de Leidsche Wol in de verkoop gedaan. De Historische Vereniging pleitte voor het behoud van het gebouw waarin het Scheepjestheater gevestigd was en het oude deel aan de Zandstraat, dat karakteristiek was door zijn erker en de rozetten op de muren. Maar directeur Douwes van de Leidsche Wol had er uit financiële motieven weinig belangstelling voor.

Verkoop

In juni 1987 was het onduidelijk wie de eigenaar van de Scheepjeswolgebouwen was. Het werd een tamelijk verwarrende toestand. Als eerste gegadigde kwam Wilma/Van Elst in beeld, maar kort daarop werd het onroerend goed voor 5,3 miljoen gulden verkocht aan Elegast B.V. die het op zijn beurt dezelfde dag voor zes miljoen doorverkocht aan de B.V. Dennendaal in Rotterdam. De combinatie Wilma/Van Elst stapte naar de rechter en eiste dat de Leidsche Wol haar in eerste instantie gedane belofte na zou komen. Die eis werd afgewezen, maar de rechter kende wel een schadevergoeding toe door de Leidsche Wol te gelasten een bankgarantie van 1,7 miljoen gulden te stellen. Wilma/Van Elst ging in hoger beroep, maar uiteindelijk werd Dennendaal de nieuwe eigenaar.

Weer werden oude gebouwen gesloopt. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Evaluatie door werknemers

Een jaar na de sluiting verschenen in *De Vallei* een aantal paginagrote interviews met ex-werknemers. Uit alles bleek hoe moeilijk ze het in het afgelopen jaar hadden gehad en hoe weinig

er naar hen werd omgekeken. In de laatste aflevering van 5 maart 1988 werd door een voormalige projectleider een fors boekje opengegaan over de diverse directies. Hij verhaalde over een marktonderzoek dat iedere vijf jaar werd uitgevoerd. Uit het onderzoek van 1984 bleek al uit de eerste regels van het rapport dat het management van de Scheepjeswol niet voldeed. Maar in plaats van een spoedvergadering over de reorganisatie van de top van het bedrijf te beleggen, verdween het rapport in een la. Er vonden stevige ruzies tussen staf en directie plaats. In een vergadering van de staf met directie en commissarissen werd president-directeur Ten Kate door de staf een hansworst genoemd. Hem werd verweten dat hij nooit op het bedrijf was, maar óf op reis was óf zat te dineren bij Teisterbant. Hij was nooit aanspreekbaar, deed niets met rapporten en nam geen beslissingen. Hans ten Kate was als 34-jarige in dienst gekomen bij Scheepjeswol en hij functioneerde in eerste instantie uitstekend. Hij had frisse ideeën en wist het personeel te enthousiasmeren. Hij voldeed alleen niet aan de profielschets die De Vries voor zijn overlijden voor de functie van president-directeur had opgesteld en tegen alle adviezen in werd hij toch in deze functie benoemd. Er vonden een aantal verschuivingen plaats in de top van het bedrijf en de nieuwe functies werden allemaal ingenomen door vriendjes van Ten Kate. Genoemde zegsman had inzage in vertrouwelijke informatie, die op een computerdiskette stond en die in zijn bezit kwam toen de computer een keer vastgelopen was. Er kwam een nieuw intern onderzoek, maar voor de resultaten daarvan bekend werden gemaakt, liet Ten Kate weten dat hij een andere baan aangeboden had gekregen. De zegsman was er van overtuigd dat Ten Kate was gevraagd op te stappen. Zijn opvolger toen was de al eerder genoemde ex-topman van Firet Veenendaal De Fouw.

Inboedel

In mei 1988 werd de inventaris ter veiling gebracht. Maar dat veroorzaakte een conflict tussen eigenaar Dennendaal en gebruiker Leidsche Wol. Dennendaal wilde niet dat de volledige inventaris van het complex onder de hamer kwam en eiste tijdens een kort geding dat een groot aantal kavels, zoals radiatoren, verlichtingsarmaturen, brandbeveiligingsapparatuur en luchtventilatoren als behorende bij het onroerend goed buiten de veiling zou worden gehouden. Bij de verkoop aan Dennendaal was

overeengekomen dat de Leidsche Wol het complex nog tot 1 januari 1989 mocht gebruiken en dat de Leidsche Wol de inboedel te gelde mocht maken. De vicepresident van de Arnhemse rechtbank kwam hoogstpersoonlijk naar Veenendaal om zelf de situatie in ogenschouw te nemen. Dennendaal kreeg gelijk: wat vast zit hoort bij het onroerend goed, oordeelde de rechter. Dinsdag 31 mei 1988 vond de veiling plaats in restaurant La Montagne, waarbij veel buitenlandse bedrijven hun opwachting maakten. Er werd voor veel kavels ver onder de prijs geboden en wat betreft de houten wandrekken waren de kopers het er over eens dat "die ouwe zooi beter in brand gestoken kon worden". De inboedel van de doktershal ging voor een prikje naar een koopman en voor een kavel van tweehonderd dubbele TL-lampen, afkomstig uit de kantoren, was weinig belangstelling.

Behoud gebouwen

Burgemeester Wiechers moest weer een kritisch commentaar in *De Vallei* verduren. Journalist Bert van Kooten schreef in de krant van 4 juni 1988: *"De val van de Koninklijke D.S. van Schuppen opende nieuwe mogelijkheden in het centrum van Veenendaal. En achter de sloper doemt dan steevast burgemeester Wiechers op, die zijn oude vak nog zo graag beoefent: ontwerpen en bouwen. Soms wordt hij er van verdacht al voor de sloper uit te lopen om aan te wijzen waar hij bouwen wil. En hoewel ook in een lokale democratie de volksvertegenwoordiging de dienst behoort uit te maken, waarbij de burgemeester niet eens stemrecht heeft, gebeurt er in feite steeds wat Wiechers wil"*.

In de loop van het jaar werd door diverse instanties en individuen waaronder de Historische Vereniging geprobeerd een klein deel van de gebouwen te behouden voor het nageslacht. Niets mocht echter baten. De toenmalige gemeenteraad had haar goedkeuring gegeven aan afbraak en alle stations waren gepasseerd. De HVOV schreef een brief naar de woordvoerder van Dennendaal, de heer Plagman, maar er kwam geen reactie. Direct na de kerst van 1988 begon de sloper zijn vernietigende werk. De dakpannen werden zonder omhaal naar beneden gegooid, maar

Tijdens de ambtsperiode van G. Wiechers, burgemeester van Veenendaal van 1982-1992, werden de eens zo markante gebouwen van de Scheepjeswol tot op de laatste steen gesloopt. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

met de boogvormige ramen werd voorzichtig omgesprongen, want “dat is handel”. Eén van degenen die zo’n raam wist te bemachtigen was drogist Wout Jansen aan de overkant van de Zandstraat. Hij woonde vijftig jaar tegenover de fabriek en toen de laatste muur viel, maakte hij zijn bekende vers: *Het laatste Bolwerk van het grote Wolmerk*. Sloper Beijer wist te vertellen dat van veel van de ramen spiegels werden gemaakt, die het goed deden in bordelen. Beloofd werd om het zo bekende vignet aan de muur te behouden en de sloper kreeg opdracht daar voorzichtig mee om te gaan. Op het terrein, waarvan men verwachtte dat het in het voorjaar bouwrijp gemaakt zou kunnen worden, werd een woonwinkelcomplex met parkeergarage gepland. In juni 1989 lag het terrein braak en werd begonnen met de bouw van het nieuwe winkelcentrum De Scheepjeshof. Het laatste restant van de fabriek, de voormalige smederij annex koetshuis, werd pas in oktober 1991 afgebroken.

Dennendaal

De bewoners van de Oranjestraat vreesden voor schade aan hun woningen tijdens de sloop van de fabriek en stelden projectontwikkelaar Dennendaal aansprakelijk. Er werden foto’s gemaakt van de staat van de huizen voor de sloop en de gemeente adviseerde de bewoners zich juridisch te laten voorlichten. Dennendaelvertegenwoordiger Plagman beloofde om tijdens een hoorzitting een toelichting te geven op de houding van Dennendaal ten aanzien van de aansprakelijkheid bij schade, maar kwam daar tijdens de bijeenkomst weer op terug. Hij stelde verkeerd begrepen te zijn. Zoals Bert van Kooten ooit betoogde in een artikel in *De Vallei* van 6 oktober 1990 over alle fabrieken die in Veenendaal waren afgebroken: *“Slopers, projectontwikkelaars, beleggers en bouwers, ze denken niet aan wat er was. Er dient ruimte gemaakt te worden voor nieuwe dingen. Een kwestie van investeren en timmeren. Van inrichten, etaleren, verkopen en het rinkelen van de kassa. Nostalgische gevoelens, wat moet je er mee? Respect voor het verleden? Wie daar mee zit, kan onderhand wel terecht in het museum aan de Markt. Waar eens de klompen klepperden, de stoomfluit zo doordringend klonk dat een straat tegenover de ‘Schup’ de naam Fluiterstraat kreeg, waar de spindels tolden en de mensen zwetend hun dagelijks brood verdienden, wandelt nu het nageslacht. Om er gezellig te winkelen en te flaneren. Ze*

kopen er klant-en-klaar producten. Misschien wel een mooie wollen trui of vest. “Made in Italy” staat er op het etiket. Een knot breiwool is er hoogstwaarschijnlijk niet eens meer te vinden.....”

Weggegooid

Maar ook de gemeente Veenendaal liet zich niet van haar beste kant zien. Eind mei 1992 werd door een voorlichter van de gemeente bevestigd dat het kolossale vignet, dat jarenlang de muur van Scheepjeswol sierde, was weggegooid. Weer gaf een college, dit keer onder leiding van burgemeester Brink, toestemming tot vernietiging van een stukje cultureel erfgoed. Met de Harmonie ging het gelukkig wel goed. Op vrijdag 3 januari 1997 recipieerde het bestuur ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan. Tot op de dag van vandaag wil het niet echt lukken met het winkelcentrum, dat bij aan-

Een droevig gezicht: de slopershamer doet zijn laatste werk. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

vang een van de mooiste van Nederland werd genoemd. Ondanks de grondige renovatie van een aantal jaren geleden is er veel leegstand. Misschien is het wel de geest van de oude Dirk Steven, die over het winkelcentrum zweeft en die niet gecharmeerd is van hetgeen er van zijn ooit zo welvarende levenswerk is geworden.

Bronnen:

Dit artikel is gebaseerd op de berichtgeving die in de desbetreffende jaren in de Veenendaalse kranten maar ook in de landelijke pers verscheen.

Veensche Voorvaderen Vereeuwigd

Het volgende verhaal is geschreven bij de aan de vereniging geschonken zeer oude groepsfoto van de Christelijke Knapenvereniging te Veenendaal. De auteur is een kleinzoon van één van de afgebeelde knapen.

Op onderstaande foto worden twee leiders van de Christelijke Knapenvereniging te Veenendaal omgeven door negenendertig als echte heren geklede jongemannen. Zij zijn zich bewust van dit bijzondere moment, waarop zij op de gevoelige plaat worden vereeuwigd. Met recht kunnen we van 'vereeuwigd' spreken, want deze foto dateert uit de jaren negentig van de negentiende eeuw.

Het is een zogenaamde 'kabinetfoto', geplakt op voorbedrukt bruin karton. De bedrukking bestaat uit een goudkleurige brede rand, met daaromheen een fraaie ornamentale versiering in dezelfde kleur. Het formaat is aanzienlijk, inclusief karton 19,8 x 25 cm. Vanwege de prachtige uitvoering zou het best kunnen zijn, dat de foto genomen is ter gelegenheid van een bijzondere gebeurtenis, misschien wel van het vijftwintigjarig bestaan van de vereniging. In dat geval dateert de foto van rond 1895. Het als achtergrond dienende bijgebouw van de Oude Kerk staat er nog niet zo lang: de in de muur aangebrachte herdenkingsplaquette vermeldt dat de eerste steen gelegd is door ds. Gerhard Nijhuis op 27 October 1893, met onder andere de kerkvoogden J. van Hardeveld en G.G. Martinus. De onderste namen van kerkvoogden op de muurplaquette zijn onleesbaar, omdat het hoofd van een van de knapen ontcijferen onmogelijk maakt. Voor 'dit hoofd' staat schuin rechts (door ons gezien) een zelfbewust ogende jongeman, met de hand van een achter hem staande knaap op de schouder. Deze jongeman is de enige persoon waarvan ik weet wie het is: mijn grootvader Aart Stuivenberg, geboren op 3 april 1880 op 't Zandt, wijk B nummer 61. Deze plek komt overeen met het huidige adres Zandstraat 19.¹

Door:
André
Stuivenberg

De leider rechts, die evenals zijn medeleider op een echte stoel mag zitten, houdt een leetje vast waarop staat 'Chr. Knapen Vereeniging Spreuken 8:17 te Veenendaal'. Hier wordt verwezen naar een Bijbelvers, dat in de Statenvertaling luidt: "Ik heb lief, die Mij liefhebben; en die Mij vroeg zoeken, zullen Mij vinden". Mijn grootvader Aart brengt dit Bijbelwoord gedurende zijn leven intensief in praktijk en komt uiteindelijk

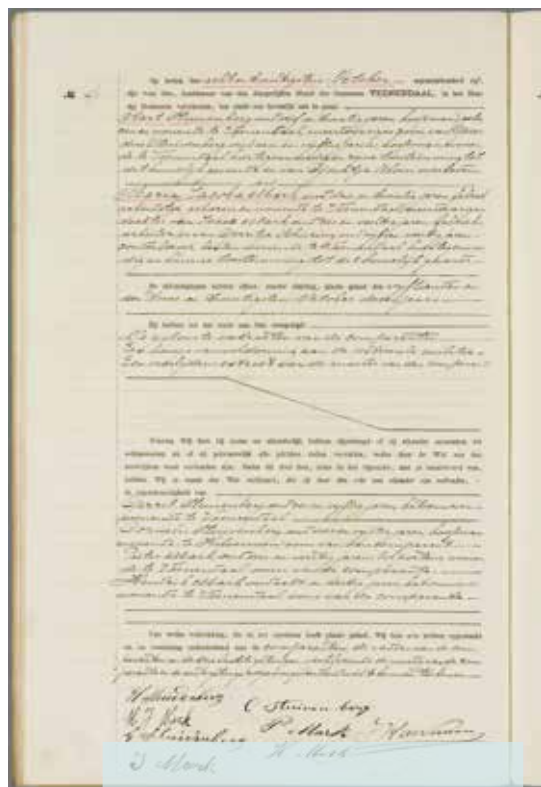

De Christelijke Knaapenvereniging op de foto.
(Collectie HVOV - André Stuivenberg)

al zoekend, via de Hervormde en de Gereformeerde kerk terecht bij de Gereformeerde Gemeente. Met uitdrukkingen uit de oude Statenvertaling, waarmee hij op de Knapenver-

eeniging vertrouwd is geraakt, doorspekt hij zijn gewone taal. Hij spreekt dan de "Tale Kanaäns". Zo heeft hij geen kinderen "verwekt", maar zijn zij "uit mijn heup voortgesproten"!

Ds. Philippus Jacobus Hoedemaker, predikant te Veenendaal van 1868-1873, wijdt in zijn brochure "De werkzaamheden onder de fabriekarbeiders in Veenendaal"² maar liefst vier pagina's aan de Knapenvereniging Spreuken 8:17. Hij schrijft: *'Zij bestaat iets langer dan een jaar, en neemt steeds toe in bloei. (...) Het is waarlijk aandoenlijk om te zien met hoeveel geestdrift de vergaderingen worden bijgewoond en hoeveel moeite het kost om ze ten tien uur gesloten te krijgen wanneer wij bedenken, dat deze jongens (...) vóór het daglicht het bed moeten verlaten, om dan tot acht à tien 's avonds in de fabrieken te arbeiden. (...) Onderscheidene leden konden een jaar geleden niet of slechts gebrekkig lezen, maar hebben het nu door gestadige oefening geleerd'*.

Huwelijksakte echtpaar Stuijvenberg-Mark.
(Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Het doel van de Knapenvereniging is dus ook – naast binding aan de Heilige Schrift, de geloofsgemeenschap en elkaar – het bevorderen van geletterdheid. Ds. Hoedemaker: "Twee weken geleden werd van den predikstoel afgekondigd, dat er gelegenheid zoude zijn om onderricht in het lezen en schrijven te ontvangen".

Veel van deze kerkelijke activiteiten noemt men "inwendige zending", niet op het buitenland ("uitwendig") maar op de eigen bevolking gericht. Plaats van samenkomst is steeds het Evangelisatiegebouw.

Ook de Knapenvereniging komt hier bijeen en

dus niet in het bijgebouw bij de kerk waarvoor de knapen poseren. Onderstaande afbeelding van het Evangelisatiegebouw toont ons een fraai tijdsbeeld rond 1875. Interessant zijn de links op de achtergrond rokende schoorstenen van de VSW-fabrieksgebouwen. Door deze tekening kan het Evangelisatiegebouw gesitueerd worden in wat nu de Beatrixstraat is.

Mijn grootvader Aart sprak altijd vol trots over zijn twee kleinzonen (waaronder ik) die "onderwijzer zijn in de grote stad". Als jongeman vond ik dit overdreven, maar nu ik mij wat meer verdiep in de historie van de afgebeelde knapen en het analfabetisme vanwege de kinderarbeid, begrijp ik hem daarin veel beter. Ter illustratie citeer ik een zinsnede uit de huwelijksakte van mijn opa's ouders in 1879: '(...) die na voorle-

Tekening van het Evangelisatiegebouw.
(Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

zing door ons is ondertekend met de comparanten³ en den eersten en tweeden getuigen, verklarende de ouders van de comparant, de moeder der comparante en de derde en vierde getuige niet te kunnen schrijven, als hebbende zulks niet geleerd'. Slechts vier van de negen zijn daadwerkelijke ondertekenaars! Eén enkele pennenstreek ontrukte de ondertekenaar aan de eeuwige vergetelheid en maakt hem tot een individu, gekoppeld aan leeftijd, woonplaats en beroep. Voor het geïnteresseerde nageslacht zijn dit waardevolle gegevens, maar ook voor algemene historici. Een toepasselijk voorbeeld: "De handtekening is de maat der dingen voor onderzoek naar analfabetisme in het verleden (...), het kunnen schrijven van een handtekening duidt op een onderwijsdeelname van enige jaren".⁴

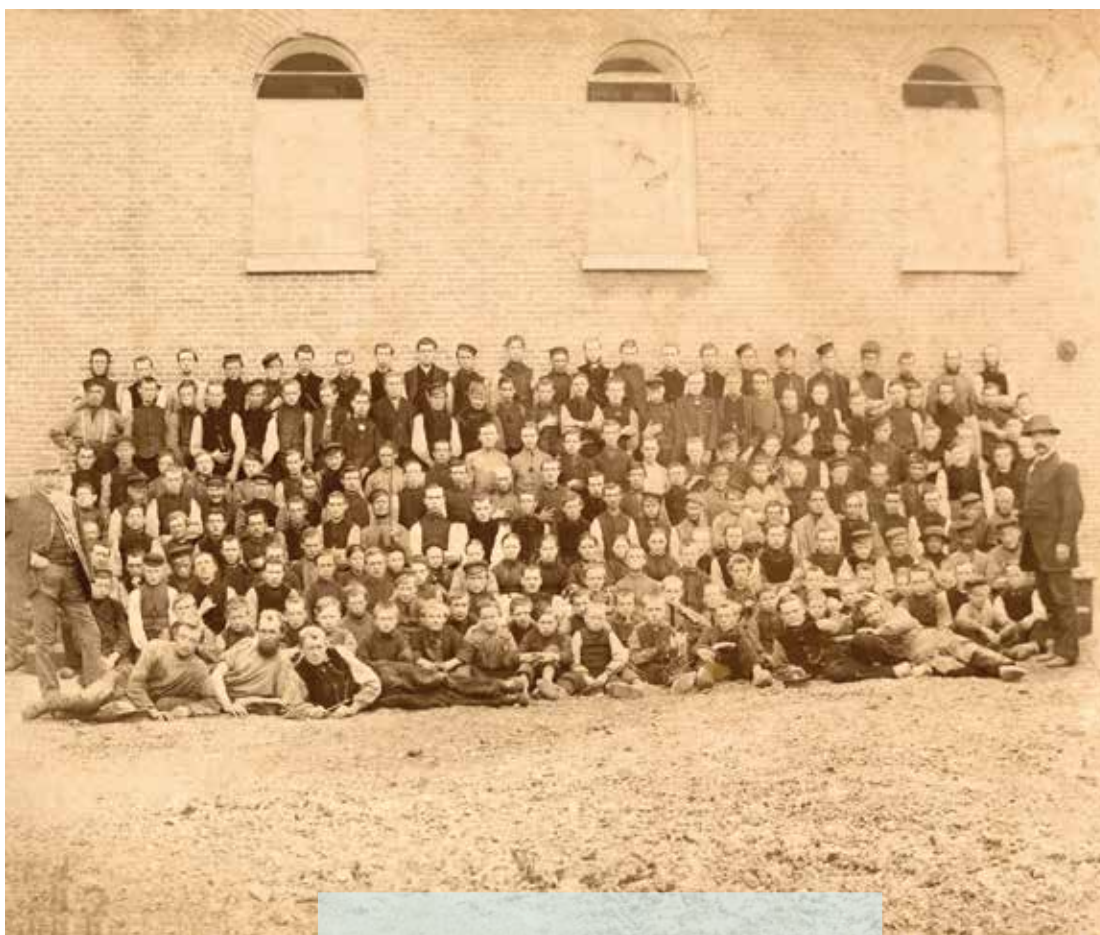
Bij de volkstelling van 1889⁵ verklaart liefst 85% van de bevolking Nederduitsch-Hervormd te zijn. De foto van de Knapenvereniging toont ons dus het overgrote deel van onze stamvaders! Het oude gezegde "Wie de jeugd heeft, heeft de toekomst" slaat zeer waarheidsgetrouw op de poserende knapen, want op deze foto staan louter geluksvogels: aan hen is de vroege dood voorbij gegaan en ligt er nog een toekomst open. Mijn grootvader Aart stamt uit 1880, een jaar waarin van de 108 aangiften van overlijden in Veenendaal het in maar liefst 64 van de

gevallen kinderen betreft die de leeftijd van twaalf jaar niet hebben bereikt! Dat is bijna 60%!⁵ Deze foto toont ons dus een sterk geslacht, waartoe ook mijn grootvader behoort: hij overlijdt hoogbejaard op 96-jarige leeftijd in 1976. Niet alleen medische beperkingen zijn de oorzaak van de hoge kindersterfte, maar ook de gebrekkige hygiënische omstandigheden en de door armoede bepaalde eenzijdige, ongezonde voeding. De kinderarbeid in de textielfabrieken heeft eveneens invloed: uitputting door lange werkdagen en slechte ventilatie, dus inademing van rondzwevende pluizen en dampen van olie waarin de draden worden gedrenkt. Maar gelukkig is ook in Veenendaal in vijftien jaar tijd, tussen 1880 (geboorte grootvader) tot 1895 ($\pm$ jaar van de foto), de levenskansen en -verwachting groter geworden. De 60% aangiften van overlijden beneden de twaalf jaar in 1880 is in 1895 gedaald naar 39% (35 van de 90 keer)⁵.

Een belangrijk deel van de Knapenvereniging zal ook werkzaam geweest zijn in een fabriek. In 1891 is het aandeel kinderarbeid (< 16 jaar) maar liefst 41,7% van de beroepsbevolking. In datzelfde jaar wordt gelukkig een betekenisvolle overeenkomst gesloten tussen de gemeente Veenendaal en de Veense fabrikanten om geen kinderen meer aan te nemen die niet kunnen aantonen dat zij de lagere school geheel hebben doorlopen. De minimumleeftijd wordt hiermee op twaalf jaar gesteld, terwijl het daarvoor gewoon was dat veel jeugd al op zeven- of achtjarige leeftijd naar de fabriek ging.⁶

Grootvader Aart is nooit “fabriekarbeider” (toenmalige spelling) geweest, in tegenstelling tot zijn toekomstige vrouw, de “fabriekarbeidster” Maria Jacoba Mark.

Mijn overgrootvader handelt als koopman in glas en aardewerk en als trouwe zoon helpt Aart zijn vader hierbij, nadat hij eerst vier jaar het vak van koperslager heeft beoefend. Hij gaat met een kruiwagen of hondenkar langs de

Detail personeelsfoto van DS Van Schuppen, met jeugdig personeel vanaf twaalf jaar. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

huizen om de breekbare waar “aan de vrouw” te brengen. In de trouwakte uit 1905 wordt als zijn beroep opgetekend “koopman”.⁷ Aart trekt in bij zijn schoonfamilie aan de Molensteeg, ongeveer op de plek van huidige Molenstraat 7.¹

Beide echtgenoten zijn in staat hun trouwakte te ondertekenen!

Uit grootvaders heup en grootmoeders schoot spruiten tien kinderen voort, die op één dochter na (46 jaar) tussen de 77 en 90 jaar oud zullen worden.

Noten:

1. Met dank aan mevrouw Janneke van den Berg van het Gemeentearchief van Veenendaal
2. Ds. Ph. J. Hoedemaker *De werkzaamheden onder de fabriekarbeiders in Veenendaal*, Amsterdam, Høveker en Zoon, 1870. Pag. 23-26
3. Comparanten: zij die een akte laten opmaken
4. Onno Boonstra *Regionale verschillen in de daling van het analfabetisme in Nederland 1775-1900*, citaat uit wetenschappelijke publicatie Radboud Universiteit, 2009
5. www.volkstellingen.nl
6. Open archieven: www.openarch.nl
7. Maarten de Wit *De toestand der fabrieksarbeiders uit Veenendaal in 1892*, Bachelorscriptie 2015

Jaarverslag Historische Vereniging Oud Veenendaal 2018

We horen het wel vaker: een mens knippert een keer met zijn ogen en alweer is een jaar voorbij gevlogen.

Door:
Ineke
van Schuppen

Bestuur

Bas van Kooten nam afscheid van het bestuur. Zijn plaats werd ingenomen door Jan Spies. De overige bestuursleden zijn voorzitter Bert van den Bos, penningmeester Henk de Kleuver, secretaris Ineke van Schuppen, Ab van Kooten, Anne Slok en Mieke Wienecke. Het aantal leden bedraagt op dit moment 864.

Bijeenkomsten

De vier bijeenkomsten vonden ook dit jaar plaats in zalencentrum Eltheto aan de Fluitersstraat. In de maartbijeenkomst vertelde de heer Toon Blokland het bijzondere verhaal van Frank MacNaught. Zijn aan zijn vrouw geschreven brief kwam in 2014 in landhuis Remmerstein tevoorschijn. In deze jaarlijkse ledenvergadering werd door de leden goedkeuring gegeven aan het voorstel van het bestuur om de contributie per 1 januari 2019 te verhogen naar € 25,-. In de juni bijeenkomst kon het bestuur melden dat het gelukt was om met behulp van een aantal fondsen de bijzondere boekencollectie van Paul Hageman aan te schaffen en voor Veenendaal te behouden. De spreker tijdens deze bijeenkomst was Johan Huibers die zijn gehoor vertelde over een aantal belangrijke architecten uit de geschiedenis van Veenendaal. In de septemberbijeenkomst hield mevrouw Trees van Haarst, directeur van Patrimonium Woonservice, een lezing over 100 jaar sociale woningbouw in Veenendaal en de decemberbijeenkomst was traditiegetrouw gereserveerd voor de foto- en filmpresentatie van Hennie Henzen.

Oud Veenendaal

Het blad Oud Veenendaal verscheen viermaal. De redactie bestaat op dit moment uit Janneke van den Berg, Ineke van Schuppen, Cor Slok en Willy van der Vliet. Helaas is de gezondheidssituatie van Willy zodanig, dat zij niet aan de redactievergaderingen kon deelnemen.

Ledenadministratie

De ledenadministratie wordt beheerd door de heer Albert Hempenius.

Samenwerking

Op diverse gebieden wordt met de partners in de Cultuurfabriek samengewerkt. De HVOV heeft zitting in de programmacommissie van de Cultuurfabriek en neemt deel aan vergaderingen betreffende de Bedrijfshulpverlening en het Historisch Informatiepunt. De verhalen op de multitouchtafel in de grote hal worden deels gemaakt door de HVOV.

De jaarlijkse maand van de Geschiedenis, die in oktober plaats vindt, had als thema "Opstand". De activiteiten concentreerden zich op zaterdag 13 oktober. In de gehele Cultuurfabriek kon aan diverse activiteiten worden deelgenomen. Tijdens de Nacht van de Cultuur op 10 november was het Documentatiecentrum ingericht als filmzaaltje.

Werkgroepen

Werkgroep Graven Oorlogsslachtoffers Munnikenhof

Ook dit jaar heeft de werkgroep Graven Oorlogsslachtoffers Munnikenhof op 4 mei een wandeling georganiseerd. Aan het einde van

de wandeling werd om 18.00 uur samen met waarnemend burgemeester Piet Zoon de

Nederlandse vlag halfstok gehesen. In de dagen daarna is ook door veel leerlingen van het CSV in klassikaal verband de wandeling gemaakt.

Werkgroep Documentatiecentrum

Het Documentatiecentrum heeft weer een aantal schenkingen in ontvangst mogen nemen en er zijn veel foto's aangeleverd om in te scannen. Leerlingen van het CLV en het Ichthus College hebben bronnenonderzoek gedaan en veel bezoekers konden worden voorzien van de informatie en het beeldmateriaal waarnaar zij op zoek waren. De expositie over de Nieuwewegseschool trok meer dan 450 bezoekers. Inmiddels zijn er al meer dan 10.000 items gedigitaliseerd.

Werkgroep Monumenten:

De werkgroep Monumenten heeft zich beziggehouden met historisch onderzoek naar panden die in de loop der jaren verloren zijn gegaan. Het onderzoek naar de totstandkoming van de Nieuwe Molen op de Nieuweweg was in 2017 afgerond en kon in 2018 worden gepubliceerd. Met de gemeente Veenendaal en Patrimonium Woonservice is overleg geweest over de herinrichting van de wijk het Franse Gat. Ook heeft de werkgroep zich uitgesproken over de renovatie van de woningen aan de Lindenlaan.

Werkgroep Open Monumentendag:

Evenals vorige jaren werd Open Monumentendag/Dag van de Architectuur georganiseerd in

samenwerking met Stichting Architectuurcentrum Veenendaal. Het thema was "In Europa" en de gemeente Veenendaal stelde € 6.000, -- beschikbaar. Met name was er deze dag grote belangstelling voor de voormalige R.K.-kerk aan de Nieuweweg, waar nu de Ginkel Groep is gevestigd.

Werkgroep Voormalig Kerkje in de Zandstraat:

In 2018 wisselde het achterste deel van de voormalige kerk van eigenaar. Met enkele wethouders is hierover in 2018 overleg geweest evenals met de ambtelijke organisatie. Een eerste schetsontwerp voor ontwikkelingen op dit terrein is door de gemeente positief ontvangen. De werkgroep is positief gestemd dat een restauratie van het kerkje uiteindelijk zijn beslag zal krijgen.

Wat nog meer?

- Op 5 april werd deelgenomen aan de Maatschappelijke Markt in het Gemeentehuis.
- Op 24 november presenteerde de HVOV zich op de bijeenkomst voor Nieuwe Inwoners in het Gemeentehuis.
- De HVOV werkte mee aan de plaatsing van zes informatieborden in het centrum van

Veenendaal.

- De HVOV neemt deel aan de jaarlijkse regiovergadering van Historische Verenigingen.
- De HVOV neemt deel aan een van de subcommissies die het Gilbertjaar in 2019 organiseert.
- Dit jaar werd bij de HVOV SponsorKliks geïntroduceerd. De HVOV ontvangt onder bepaalde voorwaarden een percentage van de online aankopen bij aangesloten webshops.

De HVOV kan zich vinden in deze wijze raad: leer van het verleden, leef in het heden, bereid je voor op de toekomst.

Financieel verslag 2018

Onze penningmeester Henk de Kleuver heeft ook dit jaar samen met administrateur Berry Henzen goed op de portemonnee van de vereniging gepast. Op deze twee pagina's vindt u de cijfers van het afgelopen jaar. Tevens presenteert Henk de begroting voor 2019. In de algemene ledenvergadering van maart zal deze worden vastgesteld.

Door:
Henk de Kleuver

Resultatenrekening per 31-12-2018

	Werkelijk 2018	Begroting 2018	Werkelijk 2017	Begroting 2019
BATEN				
Subsidie documentatiecentrum	28.192	28.190	27.773	28.750
Contributies	16.315	16.000	16.148	20.000
Sponsorbijdragen/donaties	1.250	-	562	-
Opbrengst verkopen boeken	1.809	1.000	1.495	1.300
Opbrengst jubileum boek	-	-	3.500	-
Kosten jubileumboek	-	-	-	-
Bankrenten/kosten	-267	-300	-294	-300
	47.299	44.890	49.184	49.750
LASTEN				
Blad Oud Veenendaal	6.651	9.250	9.057	9.500
Porti/envelop blad Oud Veenendaal	3.080	2.400	3.353	2.700
Boeken	64	-	-	-
Afschrijving boekencollectie	450	-	-	-
Lezingen/bijeenkomsten	375	500	483	500
Jubileumbijeenkomst	-	-	-	-
Vakgroepen/commissies	291	200	194	200
Administratiekosten	-	200	10	200
Kantoorartikelen/huishoudelijke lasten	-	300	225	300
Bestuurskosten	243	500	356	500
Contributies/lidmaatschappen	8	25	-	25
Website	421	425	421	425
Open monumentendag	-	-	-	-
Publiciteit	854	500	815	500
Automatisering	1.114	500	500	500
HIP	362	600	563	600
Programmacommissie	300	500	500	500
Huur documentatiecentrum	28.192	28.910	27.773	28.750
Overige exploitatielasten Doc. Centrum	2.593	3.300	755	3.300
Onvoorzien	-2.723	500	-	250
	42.275	47.640	45.005	48.750
RESULTAAT BOEKJAAR	5.024	-2.750	4.179	1.000
Naar voorziening Open Monumentendag	-1.788	-	-	-
Naar voorziening Boekuitgaven	-	-	-3.000	-
Van Algemene reserve	-	-	-	-
	-1.788	-	-3.000	-
SALDO	3.236	-2.750	1.179	1.000

Balans per 31-12-2018

	31-12-2018	31-12-2017
ACTIVA		
VASTE ACTIVA		
Boekencollectie	4.075	
Depot TPG-Post	133	133
	4.208	
VLOTTENDE ACTIVA		
Vorderingen		
Nog te ontvangen bedragen	-	2.097
Vooruitbetaalde kosten	444	445
	444	2.542
Liquide middelen		
Kas	633	161
Rabobank rek.courant(.106)	4.978	10.160
Rabobank rendement (.603)	53.000	50.500
	58.611	60.821
	63.263	63.496
PASSIVA		
Eigen vermogen		
Algemene reserve	28.808	28.88
Resultaat lopend boekjaar	3.236	-
	32.044	28.808
Voorzieningen/reserveringen		
Voorziening vervanging pc's	1.250	750
Voorziening Open Monumentendagen	4.795	3.007
Voorziening Boekuitgaven	13.000	13.000
	19.045	16.757
Schulden		
Nog te betalen bedragen	-	500
Nog te betalen huur	206	-
Vooruitontvangen bedragen	-	7.048
Vooruitontvangen Contributies	11.965	10.383
	12.174	17.931
	63.263	63.496

Het laatste woord

Woensdag 16 januari 2019 zou het grote moment moeten worden, waarop de grote betekenis van Gilbert van Schoonbeke voor Veenendaal bekend zou worden gemaakt.

Door:
Het bestuur

Tegenvaller!

De werkgroep die zich in opdracht van de Stichting Gilbert van Schoonbeke twee jaar lang met historisch onderzoek heeft beziggehouden zou dan in het Cultureel Café opening van zaken geven. Ook wij vanuit de Historische Vereniging hebben daar natuurlijk reikhalzend naar uitgekeken. In een goed bezet Cultureel Café wachtten ongeveer 80 belangstellenden met spanning op de ontknoping. En wat bleek? Na een uitstekend verzorgde voordracht door Jaap Pilon en Janneke van den Berg was de eindconclusie: **“Gilbert is zelfs nooit in Veenendaal geweest”**. Er is althans geen enkel tastbaar document te vinden waaruit iets anders zou blijken. Dit moet voor de Stichting Gilbert van

Desgevraagd geeft hij aan: “Oorspronkelijk werd de benaming ‘stins’ alleen gebruikt voor een stenen wachttorens die bij het houten woonhuis stond. Van deze wachttorens zijn er omstreeks het jaar 1300 veel gebouwd. Later werd de benaming ‘stins’ gebruikt voor het hele gebouw, bestaande uit toren en woonhuis. De Friese botanicus Jacob Bolke (1877-1932) noemde de kleurrijke bloemetjes die rond een stins groeiden en bloeiden ‘Stinze blomke’s’. Wat uiteindelijk geleid heeft tot de term ‘stinzenplanten’.

Zouden wij hier een Veenendaal ook een Stins hebben met zoveel mooi planten? Wim gaat er in juni een voordracht over geven en geeft ons de antwoorden.

Jaap Pilon tijdens zijn voordracht in het Cultureel Café. (Collectie Hennie Henzen)

Schoonbeke en allen die bereid waren om veel geld in het Gilbertjaar te steken toch wel een enorme deceptie zijn geweest. Het ware dan ook verstandiger geweest eerst dat historisch onderzoek te doen alvorens met zoveel aplomb een Gilbertjaar op te tuigen. Een goede leer voor een volgende keer.

Nu even geheel iets anders. Weet u wat Stinsen zijn? Nu, tot voor kort wisten wij het niet. Maar iemand die het wel weet is Wim van Heteren.

Maar voor het zover is kijken we eerst nog uit naar de komende ledenbijeenkomst. Op 21 maart a.s. hoopt Kees van Grootheest weer in ons midden te zijn met een voordracht over de historie van het Binnenveld. Uit ervaring kennen we onze oud-voorzitter als een zeer boeiende spreker. We kijken dan ook zeker uit naar wat hij ons aan nieuw dingen kan vertellen.

We hopen elkaar dus weer te zien op:

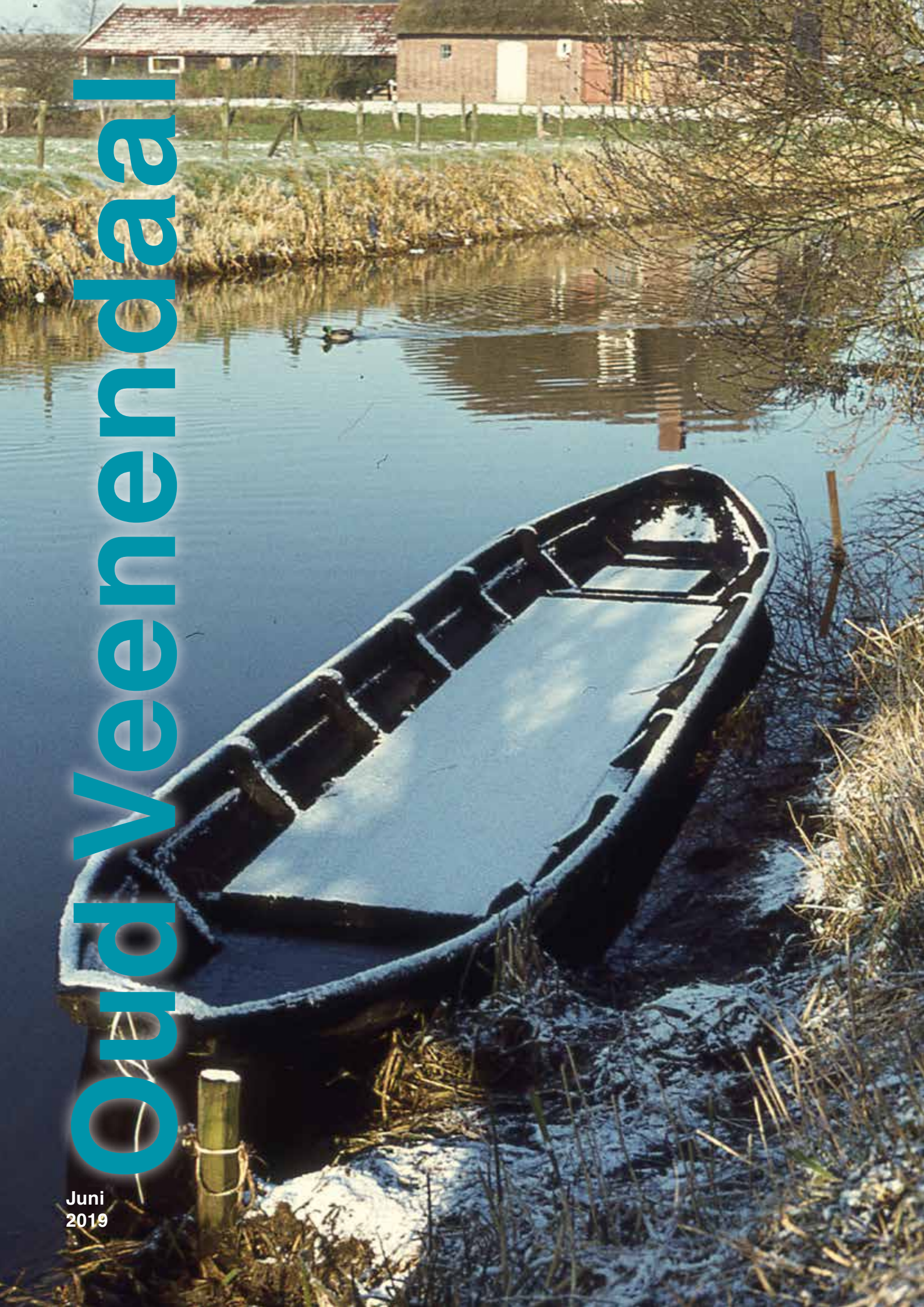
- Donderdag 21 maart 2019
- Ledenbijeenkomst HVOV
- Kees van Grootheest over het Binnenveld
- Eltheto, Fluitersstraat 2
- Aanvang 19.45 uur
- Inloop vanaf 19.15 uur
- Toegang gratis

De overige geplande data voor dit jaar zijn ook bekend.

Zet deze al vast in uw agenda: 20 juni, 19 september en 12 december 2019.

Oud Veenendaal

Juni
2019

Inhoud

29

De redactie

Om te beginnen

30

G.M.J. van Schuppen-Diepeveen

Het Oude Mannen- en Vrouwenhuis (1)

42

K. Floor

Een grensconflict met Bennekom in 1813

47

G.M.J. van Schuppen-Diepeveen

Kraats en Binnenveld: geschiedenis van een bijzonder gebied

49

D. Thoomes

Petit á petit

52

H. Henzen

Wie herkent wie?

53

C.van Viegen

Flitsen van de veenkolonie in wording

56

Het bestuur

Het laatste woord

Colofon

34^e jaargang, nummer 2
verschijnt 4 maal per jaar

REDACTIE

Janneke van den Berg- van Wakeren
Ineke van Schuppen
Cor Slok
Willy van der Vliet
redactie@oudveenendaal.nl

BESTUUR

A. van den Bos, voorzitter
Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen, secretaris
H.C. de Kleuver, penningmeester
A.K. van Kooten
A.A. Slok
J.A. Spies
Mevr. W. Wienecke-van Schuppen

Secretariaat:

Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
Eekwal 3, 3904 DL Veenendaal
Telefoon 0318 51 10 66
info@oudveenendaal.nl

Website:

www.oudveenendaal.nl

Ledenadministratie:

A. Hempenius
Kees Stipplein 52
3901 TP Veenendaal
Telefoon 0318 51 38 79
ledenadministratie@oudveenendaal.nl

Financiële administratie:

Berry Henzen
MacBridestraat 51, 3902 KK Veenendaal
Telefoon 0318 52 74 91 (na 19.00 uur)

Werkgroepen en commissies:

A.K. van Kooten
Componistensingel 107
3906 BV Veenendaal
Telefoon 0318 55 36 44

Documentatiecentrum:

De Cultuurfabriek
Kees Stipplein 78, 3901 TP Veenendaal
Telefoon 0318 58 26 68
documentatiecentrum@oudveenendaal.nl

Openingstijden:

Dinsdag van 13.00 tot 16.00 uur
Donderdag van 13.00 tot 16.00 uur
Zaterdag van 10.00 tot 13.00 uur
Of op afspraak: 06 54 91 19 91

ISSN: 0926-2857

Afbeelding omslag

Een besneeuwde aak in de Grift aan het Gelders Benedeneind
(foto Henk Mark, Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Bank:

IBAN: NL 62 RABO 0 395110106, t.n.v.
Historische Vereniging Oud Veenendaal

De contributie bedraagt € 25,- per jaar.
Losse nummers van dit blad € 8,-.
Het lidmaatschap van de vereniging loopt
gelijk met het kalenderjaar.
Opzegging alleen schriftelijk en tot een
maand vóór het begin van het nieuwe
verenigingsjaar.

Ontwerp, opmaak en druk:

Henzen ontwerp & communicatie, Veenendaal

Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

De redactie reageert na inzending van een artikel naar de scribent. De tijd tussen datum van inzending en het uitkomen van het nummer waarin het artikel wordt opgenomen is veelal een paar maanden tot een jaar. Plaatsingsmoment is afhankelijk van de voorraad artikelen en de benodigde aanpassingen. Ingezonden artikelen kunnen door de redactie worden aangepast. Over plaatsing van een artikel in ons tijdschrift wordt door de redactie beslist. De inhoud van ingezonden artikelen valt buiten de verantwoordelijkheid van de redactie.

Om te beginnen

Als dit blad bij u op de mat valt, is het jaar 2019 al weer bijna op de helft. Er is dit jaar weer veel gebeurd in Veenendaal, waar we over 50 jaar misschien ook weer over zullen schrijven.

Het zal u niet ontgaan zijn dat een groep mensen, verenigd in de Stichting Gilbert van Schoonbeke Veenendaal, dit jaar heeft aangegrepen om de 500ste geboortedag van Gilbert van Schoonbeke te vieren. Lang is aangenomen dat hij de stichter van Veenendaal is geweest en naar aanleiding van deze gedachte is in 1949 het 400-jarig bestaan gevierd. His-

heeft daarom nog eens alle lokale en regionale bronnen en 150 jaar aan literatuur bestudeerd en daar een mooi boekje van gemaakt. In het volgende nummer wordt dit boek gerecenseerd. Inmiddels zijn er al vele activiteiten geweest in het kader van het Gilbertjaar. Het lesproject waar 2400 basisschoolleerlingen aan deel hebben genomen, is inmiddels afgerond. Er

is een speciaal Gilbertbier gelanceerd en het museum besteedt het hele jaar aandacht aan Van Schoonbeke en de ontstaansperiode van Veenendaal. Van de vele evenementen die nog op de planning staan, verdient één wat extra aandacht: op 22 juni wordt er een nieuwe aak te water gelaten in de Grift. Dit is een replica van de aak die in Museum Veenendaal te bezichtigen is. Het is de bedoeling dat de aak weer een vaste verschijning wordt in de Veenendaalse wateren. Wie wel eens oude Veenendaalse ansichtkaarten heeft gezien, weet dat dat sfeervolle plaatjes oplevert.

Er valt ook weer genoeg te zien en te leren in deze uitgave. Ineke van Schuppen bestudeerde de notulenboeken van het Oudeliedenhuis aan de Kerkewijk en doet verslag van de maartbijeenkomst. Kees Floor neemt ons 200 jaar mee terug in de tijd, naar een grensconflict met Bennekom. Van de hand van Daan Thoomes zijn de typerende uitdrukkingen van zijn vader, dr. J.G. Thoomes, en Coen

van Viegen vertelt in kroniekstijl wat er voorafging aan de komst van de turfgravers. Tenslotte vindt u in deze uitgave ook de vaste onderdelen: de fotopagina van Hennie Henzen en zoals gebruikelijk heeft het bestuur het laatste woord.

We wensen u weer veel leesplezier!

Door:
De redactie

De voorzijde van het boek van de werkgroep van de Stichting Gilbert van Schoonbeke (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

torisch onderzoek heeft inmiddels uitgewezen dat hij niet de eerste was die hier turf kwam halen. Toch is de mythe hardnekkig. De werkgroep geschiedenis van de genoemde stichting

Het Oude Mannen- en Vrouwenhuis (1)

Het is al lang verdwenen, het Oude Mannen- en Vrouwenhuis, in de volksmond ook wel het Oudeliedenhuis genoemd. Het stond naast de Frisiafabriek. Op deze plaats bevindt zich nu Theater De Lampegiet en dat is een wereld van verschil.

Door:
Ineke van
Schuppen

Een aantal jaren geleden werden in een kast in Bejaardencentrum De Engelenburgh twee notulenboeken gevonden van de vergaderingen van de regenten van het Oude Mannen- en Vrouwenhuis. Deze boeken beslaan een periode van 36 jaar, namelijk van 1885 tot 1921. De boeken geven een aardig inkijkje in het reilen en zeilen in het tehuis.

Bouw en opening

Twee jaar voor de werkelijke opening werd op initiatief van ds. J.C. de Vijver begonnen met de bouw van een Oude Mannen- en Vrouwenhuis aan de Kerkewijk. Op 25 september 1878 werd het gebouw aanbesteed voor de som van f 15.798,-, op 12 maart 1879 werd de eerste steen gelegd door ds. H.C. Bervoets en op 9 april 1880 leverde de aannemer het gebouw op. Op maandag 27 september om 15.30 uur vond in de aanwezigheid van veel genodigden de officiële opening plaats.

Het graf van ds. H.C. Bervoets op de oude begraafplaats aan het Kostverloren (Collectie Janneke van den Berg, 2009)

Ds. Hasselman sprak een inleidend woord evenals de heer Roodhuyzen, voorzitter van het bestuur van het huis. Als Vader en Moeder waren de heer en mevrouw Van Doorn uit Bodegraven uit 38 sollicitanten gekozen. De Amerongsche Courant, die verslag deed van de feestelijkheden, schreef dat *'ds. Bervoets in den gebede dit huis en zijne bewoners aan*

's Heeren hoede opdroeg. Afgewisseld door het zingen van enkele psalmen had deze samenkomst op lieflijke wijze plaats. De ouden en gebrekkigen mogen hier een liefelijk tehuis vinden en 's Heeren oogen moge dag en nacht geopend zijn over dit huis'.

Inrichting

Voor de opening moesten belangrijke aankopen worden gedaan, zoals meubels en ijzeren bedden van solide constructie voor de ziekenzalen. Voor de dagelijkse gang van zaken was men ondermeer afhankelijk van giften. Voorzitter P. Roodhuyzen schonk een aanzienlijk bedrag voor de aanschaf van beddengoed, leverancier Van de Bovenkamp gaf 30% korting

[illegible]

Lijst van inschrijvingen voor een gift (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

op zijn rekening en de beide dominees, Hasselman en Bervoets, deden een oproep in de gemeente om in te tekenen op de lijst voor een jaarlijkse, maandelijks of wekelijks bijdrage.

Het leverde een toegezegd bedrag van f 662,-- op. Oud-burgemeester Van der Poel zei een bedrag van f 52,-- toe. Een jaar later gaf de heer Van der Poel f 60,-- en Steven van Schuppen f 52,--, maar de krant meldde wel dat sommige mensen, van wie veel verwacht werd, minder gaven dan een werkmans. En dan was er ook nog de jaarlijkse collecte die ten behoeve van het huis werd gehouden. De Amerongsche Courant riep op om gul te geven. Want *'dat deze instelling gelden behoeft weet ieder. Men mag niet willens blind zijn. Ziet die oudjes, vroeger meestal bedelend langs de straten, hoe helder ze er nu uitzien, hoe vergenoegd ze hunne laatste, voor sommige zeker maar weinige dagen slijten, het redelijk goede voedsel dat ze krijgen, en de goede en flinke zorgen die de heer Van Doorn en echtgenoot, vader en moeder der ouden en gebrekkigen, aan hen besteden; de reinheid en de orde die onder hun toezicht daar heerschen en de liefderijke omgang van hen met de ouden'*.

Luchtfoto uit 1952 waarop het Oudeliedenhuis is te zien (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Vijf vrouwen en drie mannen waren de eerste bewoners, maar voor de winter moesten dat er vijftig worden. Voor de leveranties van levensmiddelen en manufacturen werden aanbestedingsdagen gehouden, waarop de winkeliers konden inschrijven. Jacob van Hardeveld bijvoorbeeld leverde koffiebonen voor 49 cent, gort voor 9 cent en boekweitmeel

voor 8,5 cent per kilo. Paars katoen werd onder andere geleverd door D. van Woudenberg voor 16 cent per 69 centimeter en halsdoeken kostten 81 cent per stuk. H.J. Jansen leverde rijst voor f 14,20 per baal, maar bij de weduwe Van Essen was de rijst goedkoper: zij leverde bij de volgende aanbesteding de rijst voor f 11,-- per baal. Petroleum kostte acht cent per liter.

Bestuursvergaderingen

De bestuursvergaderingen werden om de twee weken gehouden in de regentenzaal van het huis. Ze begonnen altijd hetzelfde. De voorzitter opende de vergadering met gebed, de notulen werden gelezen, het huishoudboek van Vader werd nagezien en altijd in orde bevonden en Vader kreeg een som geld ter hand gesteld voor de lopende uitgaven. Dit bedrag varieerde van tien tot vijfenveertig gulden. Ook kwamen de overleden verpleegden van de afgelopen twee weken aan de orde. Vervolgens kwamen andere zaken aan bod. Vader vroeg om veel benodigdheden waarvan de aanschaf onder de verantwoording van de commissieleden viel. Dat kon vet, rogge, rijst of groene erwten zijn, maar ook aardappels, steenkool, antraciet, turf, sajete, dweilen, kippenvoer, katoen en kleding.

Reimert van Doornik

Op 28 maart 1882 schreef burgemeester Metelerkamp een brief aan de Commissaris van de Koning in Arnhem. Wat was er aan de hand? Reimert van Doornik, 60 jaar oud, was wolkammer in Gelders Veenendaal, dus gemeente Ede. Door een val uit een rijtuig liep hij een ernstige beenverwonding op waardoor hij niet meer kon werken en diens gevolg kwam hij ten laste van de gemeente Ede.

Deze gemeente bracht hem onder in het Oudeliedenhuis en betaalde voor zijn verpleging. Zijn opname was in strijd met de statuten, want Reimer was lid van de Christelijke afgescheiden gemeente en niet van de Ned. Herv. Kerk. Omdat de gemeente Ede per 1 november 1881 ophield met betalen, werd hij, hoewel hij nog niet in staat was zijn brood te verdienen, op straat gezet. Reimert klopte aan bij de gemeente Veenendaal om ondersteuning, maar dat werd geweigerd. De burgemeester riep de hulp in van de Commissaris van de

Koning in Arnhem, maar die liet weten dat uit informatie bij de gemeente Ede was gebleken, dat Reimert na zijn ontslag uit het huis vrijwillig op Stichtse bodem was gebleven. Ede had hem, nadat hij eenmaal een beroep op de gemeente Ede had gedaan, verwezen naar het Kerkelijk Armenbestuur. Volgens Ede waren pogingen om de man weer aan het werk krijgen afgestuit op onwil. De Commissaris gaf Veenendaal namens de gemeente Ede het advies zich niet met de man te bemoeien, omdat hij zijn weg wel zou vinden.

Groepsfoto voor de ingang van het Oudeliedenhuis uit ca 1948 (Collectie HVOV - Hennie Henzen)

Joods

In oktober 1883 werden de oudjes ter gelegenheid van het Israëlitische Nieuwjaarsfeest door de weduwe L.N. van Essen op royale wijze onthaald op chocolade, krentenbrood en beschuit. En dat was bijzonder, want de weduwe Van Essen werd bij de laatste aanbesteding van benodigdheden ten behoeve van het Oudeliedenhuis door het bestuur als inschrijfter afgewezen, omdat zij de Joodse godsdienst beled. Deze traktatie werd in het Veenendaal van toen zeer gewaardeerd als teken van verdraagzaamheid en menslievendheid.

Hoewel de Amerongsche Courant over het algemeen zeer positief over het Oudeliedenhuis schreef, verscheen er in de uitgave van 13 september 1883 een venijnig bericht:

'Het bestuur van het Oude Mannen en vrouwenhuis te dezer plaatse schijnt zich er meer en meer op toe te leggen eene treurige vermaardheid te verkrijgen door zijn belachelijke vrees voor publiciteit. Gisteren had de aanbesteding plaats van ratiné (een dikke ruw geweven stof)

en lama; het genoemde bestuur, bevreesd als altijd dat het publiek dat de stichting onderhoudt er iets van zoude vernemen, weigerde iets mede te delen. De heer H. van Schuppen jr. die met alle knoeierij niets wil te maken hebben, deelde echter mede dat hij aannemer was geworden en wel de ratiné tegen f 1,80 en de lama tegen f 0,16 de 69 cm.

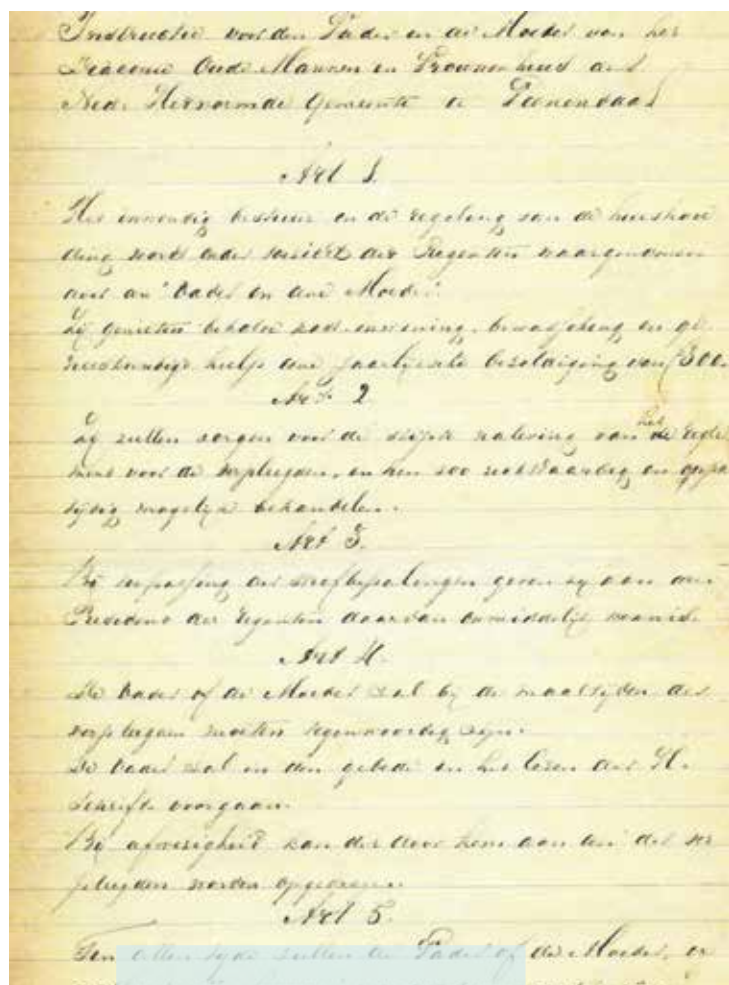
Financiële zaken

Maar in 1885 leek de Kerkenraad zich de kritiek aan te trekken, want men maakte kenbaar dat de rekeningen van het Oudeliedenhuis en de Diaconie voortaan gescheiden zouden worden. De rekening van het Huis werd voor het eerst ter inzage gelegd. Het totaal van de ontvangsten in dat jaar was f 3.139,62, het totaal van de uitgaven was f 3.038,05 zodat er een batig saldo van f 101,59 was ontstaan. De krant prees de openheid, maar raadde de commissie aan zoveel mogelijk bij de Veenense middenstand te kopen. De lonen c.q. beloningen waren van een andere orde als heden ten dage. Toen er nog één dienstbode (in de notulen consequent als de meid aangeduid) in dienst was, kreeg ze met januari f 4,-- fooi. Maar toen de noodzaak kwam voor twee dienstboden werd dat te begroetelijk. De commissie bepaalde dat in het vervolg de grote meid f 2,-- kreeg en de kleine meid f 1,--. Een dienstbode verdiende in 1891 f 75,-- per jaar. Als er 's nachts bij een zieke gewaakt moest worden en dat deed meestal een van de medeverpleegden, kreeg de persoon in kwestie f 0,62½ cent per nacht en dat lijkt in het licht van die tijd niet slecht betaald. Twee maal per jaar werd door de penningmeester rekening en verantwoording afgelegd over zijn gevoerde beleid. De inkomsten schommelden meestal tussen de f 2.000,-- en f 3.000,-- en de uitgaven lagen tussen de f 1.700,-- en f 2.000,--. Het resultaat was dus over het algemeen een batig saldo. De commissie bestierde het huis zeer zuinig. Over elke uitgave werd nagedacht en altijd was er wel een commissielid die probeerde een goedkoper adres te vinden.

Het eerste lustrum

Op 27 september 1885 bestond het huis vijf jaar en dat werd herdacht, maar omdat 27 september op een zondag viel, werd de herdenking verschoven naar maandag 28 september. Voorzitter en secretaris waren nog steeds de heren P. Roodhuyzen en W. van Dolder. In deze bijeenkomst werden de vader en moeder door het bestuur geprezen voor 'hunne onvermoeide

trouw en ijver in hunne zware taak aan het huis bewezen'. Met de bede dat de Heer het echtpaar nog jarenlang mocht sparen, werd aan Vader Van Doorn voor zijn goede zorgen een gratificatie van f 50,- overhandigd. Daarna ging het gezelschap naar de zaal waar de oude bewoners samen waren. Daar stipte de voorzitter in zijn toespraak niet alleen alle zegeningen en weldaden aan, maar ook de verplichtingen en verantwoordelijkheid die er tegenover stonden. De voorzitter nam tevens de gelegenheid te baat om 'de oude lieden te vermanen om de vader en moeder de verschuldigde gehoorzaamheid te bewijzen'.

De instructie voor de vader en moeder (Collectie Historische Vereniging Oud Veenendaal)

Een groot schandaal

Maar nog geen week later vroeg dokter Martinius belet bij het bestuur. Hem waren geruchten ter ore gekomen over ontuchtige handelingen die Vader Van Doorn gepleegd zou hebben met een dienstmeisje. Het meisje was in verwachting geraakt en na de bevalling van "die meid" (dat staat zo letterlijk in de notulen) schakelde de burgemeester de Officier van Justitie in.

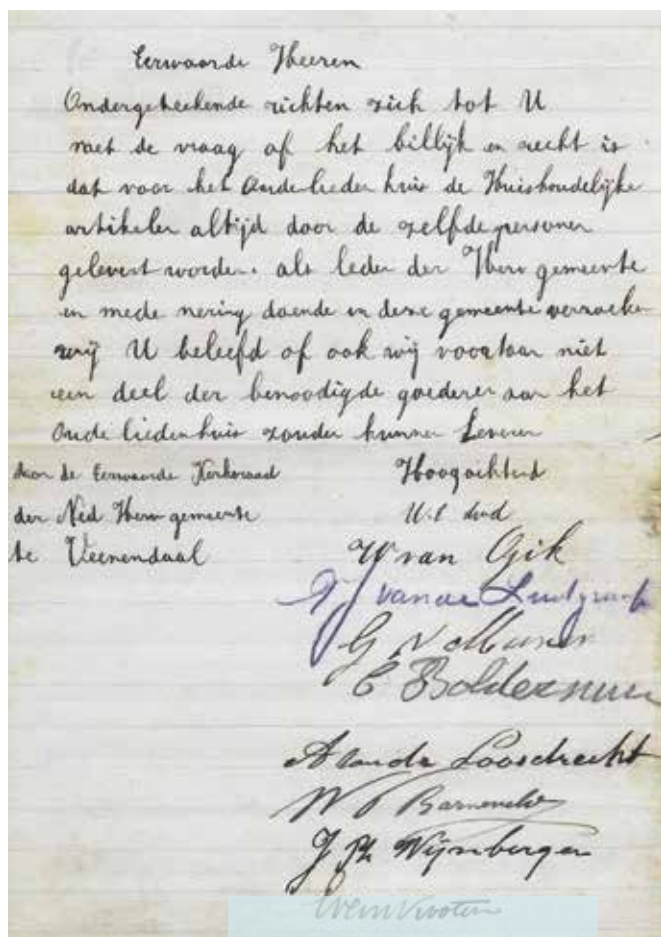
Een paar dagen later bekende Vader Van Doorn schuld. Het meisje, nog geen zestien jaar oud en afkomstig uit Renswoude, had eind september een kind ter wereld gebracht. De burgemeester liet een diepgaand onderzoek instellen en daaruit bleek dat Vader Van Doorn ook brieven aan haar had geschreven. Hij werd onmiddellijk ontslagen. Het was wel duidelijk dat de commissie consideratie had met Moeder Van Doorn. Zij mocht haar werk blijven doen zolang er geen nieuwe Vader en Moeder waren benoemd en daarom mocht ook haar man blijven wonen, maar uiteraard onder de voorwaarde dat hij zich op geen enkele manier met de leiding zou bemoeien. Moeder zou het salaris van Vader krijgen. Vader en Moeder gingen met het voorstel van de commissie akkoord.

Op 7 november 1885 werd door de officier van justitie acht maanden celstraf geëist wegens bevordering van onzedelijkheid van jongelieden beneden de zestien jaar. Vader Van Doorn moest zich zelf verdedigen, omdat niemand anders het wilde doen. Zijn verdediging besloeg zeven pagina's van een schoolschrift en het voorlezen daarvan nam een half uur in beslag. Hij had ook getuigen à decharge meegenomen, namelijk een werkster, zijn vrouw en drie bewoners. Deze bewoners had hij zonder toestemming van het bestuur meegenomen. De krant laakte de houding van het bestuur en suggereerde zelfs dat er bestuursleden zitting hadden die Van Doorn moesten ontzien, omdat hij voor hen zeer compromitterende zaken aan het licht zou kunnen brengen. Deze zaken

hadden - dat werd benadrukt - niets met onzedelijkheid te maken. Leendert van Doorn werd veroordeeld tot een celstraf van acht maanden, f 25,- boete en betaling van de proceskosten. Aan Moeder Van Doorn werd door het bestuur gratis kost en inwoning aangeboden gedurende de detentie van haar man en hoewel iedereen dit aanbod toejuichte, bedankte zij er voor. In de tussentijd waren al een nieuwe vader en moeder benoemd. Uit de ruim 80 sollicitaties werd het echtpaar Kleijenberg uit Amsterdam gekozen.

Mathilda Hartman

Op 8 maart 1887 werd Mathilda Hartman in het huis opgenomen. Na enige onderhandelingen met haar broer en tevens voogd in Rotterdam stemde de commissie er in toe haar op te nemen in het huis voor de som van f 1.960,--. Zij werd daarbij ook nog verplicht het huis te steunen met naaiwerk. Het is niet duidelijk waarom zij werd opgenomen, want ze was een nog minderjarig meisje. Klaarblijkelijk werd Mathilda met een proefjaar opgenomen, want na bijna een jaar werd de situatie geëvalueerd. Het gestorte geld bleek niet genoeg te zijn voor haar onderhoud. Na overleg met haar broer kon er nog f 400,-- bijbetaald worden en met deze laatste storting werd ze definitief in het huis opgenomen. Mathilda bleek een constante

Verzoek tot levering (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

factor in het leven van het Huis te zijn. Regelmatig kwam ze bij de regenten klagen dat ze door Vader en Moeder niet goed behandeld werd, ze klaagde over haar medebewoners, die onzedelijke praatjes tegen haar zouden houden, er werden kleine ruzies met medebewoners uitgevochten en er werden regelmatig

nieuwe kleren voor haar aangeschaft. Omdat Mathilda leed aan zenuwziekte, kregen Vader en Moeder opdracht hun uiterste best te doen om haar lijden te verzachten.

Leveranciers

Alle goederen en voedsel die nodig waren, werden beurtelings bij de verschillende winkeliers gekocht. Ieder half jaar werd een lijstje opgesteld met leveranciers voor dat half jaar en dat gebeurde ook voor de ambachtslieden zoals timmerman, loodgieter, koperslager, schoenmaker etc. Als timmerman kwam B. van Kreel vaak in aanmerking, Leppers was schoenmaker en metselaar was A. van Wagenveld. Er werden voor deze benodigheden regelmatig aanbestedingen gehouden. Wat het vlees betreft was men grotendeels zelfvoorzienend, want het Huis bezat een boerderij die op het terrein stond. Er werden regelmatig varkens en koeien gekocht, verkocht en geslacht. Uiteraard had het Huis op deze manier eigen melk en boter. Alleen voor de aanschaf van spek werd een slager ingeschakeld.

Straf

Verpleegden kregen regelmatig straf. In 1887 bijvoorbeeld klaagde Vader over Dientje van der Steen wegens verzet en brutaliteit tegen Vader en Moeder. Ze werd bij de commissie geroepen, waar zij ernstig werd onderhouden door de voorzitter. Ze kreeg twee maanden huisarrest. Dezelfde straf overkwam ook Teunis Willemse wegens wangedrag. In de meeste gevallen hoorde daar wat de mannen betreft ook dronkenschap bij. In juni 1888 kwamen drie mannen beschonken thuis. Een van de drie was zo dronken dat hij in het water viel en zeker verdronken zou zijn als de anderen hem niet gered hadden. Twee van de mannen, Versteeg en Van de Lustgraaf, betuigden spijt en vroegen Vader de volgende dag om vergeving, maar de derde, Hannes van Wijk was zo koppig dat niet te doen en hij was daarbij erg brutaal geweest. De commissie legde de twee spijtoptanten geen straf op, maar Hannes mocht zes weken niet uitgaan. Hij werd streng gewaarschuwd dat als hij niet direct beterschap beloofde en Vader vergeving zou vragen, hij onmiddellijk uit het huis zou worden verwijderd. Daarop koos Hannes eieren voor zijn geld en deed wat hem werd gezegd. Nog bonter maakte Hendrik Rebergen het in oktober 1893. Hij kwam regelmatig dronken thuis en Vader vroeg de commissieleden om hem in het bijzijn van anderen te bestraffen,

zodat iedereen daar lering uit kon trekken. De voltallige commissie én ds. Nijhuis begaven zich naar de grote zaal, waar Rebergen meteen toegaf dat hij teveel gebruikt had. Ds. Nijhuis zei, dat hij die zijn schulden belijdt en niet meer begaat, barmhartigheid van God zal geschieden, maar voorzitter Van Schoonhoven was niet zo barmhartig. Hij dreigde Rebergen bij herhaling van zijn zonde het huis uit te zetten en legde hem een uitgaansverbod van een half jaar op. Uitzetting viel wel Elizabeth van de Kraats ten deel. Zij vertoonde wangedrag en na onderzoek was de commissie er van overtuigd dat zij niet langer meer in het huis gehandhaafd kon worden.

Nalatenschap

Verpleegden wilden tijdens hun uitgaansdagen ook nog wel eens roddelen over het huis, bijvoorbeeld over de slechte kwaliteit van het eten. Dat kwetste de commissie zeer, want ondanks hun feodale instelling hadden ze toch het beste met de mensen voor. De heren waren een mix van zakelijkheid en menselijkheid. Toen Jacob Hogeweg in het huis wilde worden opgenomen tegen een aanbod van 175 roede koren en wat andere kleinigheden, won de zakelijkheid het. De commissie wilde alleen maar toestemmen als Jacobs dochter afstand deed van alle roerende en onroerende goederen. Als verpleegden stierven, lieten ze vaak slechts een portemonneetje na met een armzalig bedrag. Maar wie het kleine niet eert.....zelfs bedragen van 55 of 90 cent of f 1,17 werden door de penningmeester als ontvangst geboekt. Cornelis van Leeuwen echter zorgde na zijn overlijden voor een verrassing. Bij het nazien van zijn kleren werd in zijn broekband maar liefst f 235,19½ gevonden. Na overleg werd aan de familie f 100,-- uitgekeerd, de rest ging naar de penningmeester. Natuurlijk lieten overledenen ook kleine bezittingen na. In 1905 liet een van de mannen een nikkelen horloge na. Door Vader werd de waarde geschat op een gulden en voor die prijs wilde commissielid J.G. van Doorn het horloge wel hebben. Veel later, in 1912, vroeg verpleegde Schoeman toestemming om zijn horloge aan zijn neefje te mogen vermaken, maar dat werd met het oog op het reglement geweigerd. Toen de familie van de overleden verpleegde Van de Lustgraaf graag zijn horloge wilden hebben, mochten ze het voor f 1,-- kopen. Het zilveren horloge van Van Ginkel werd in 1913 door voorzitter Ariessen gekocht voor f 1,75.

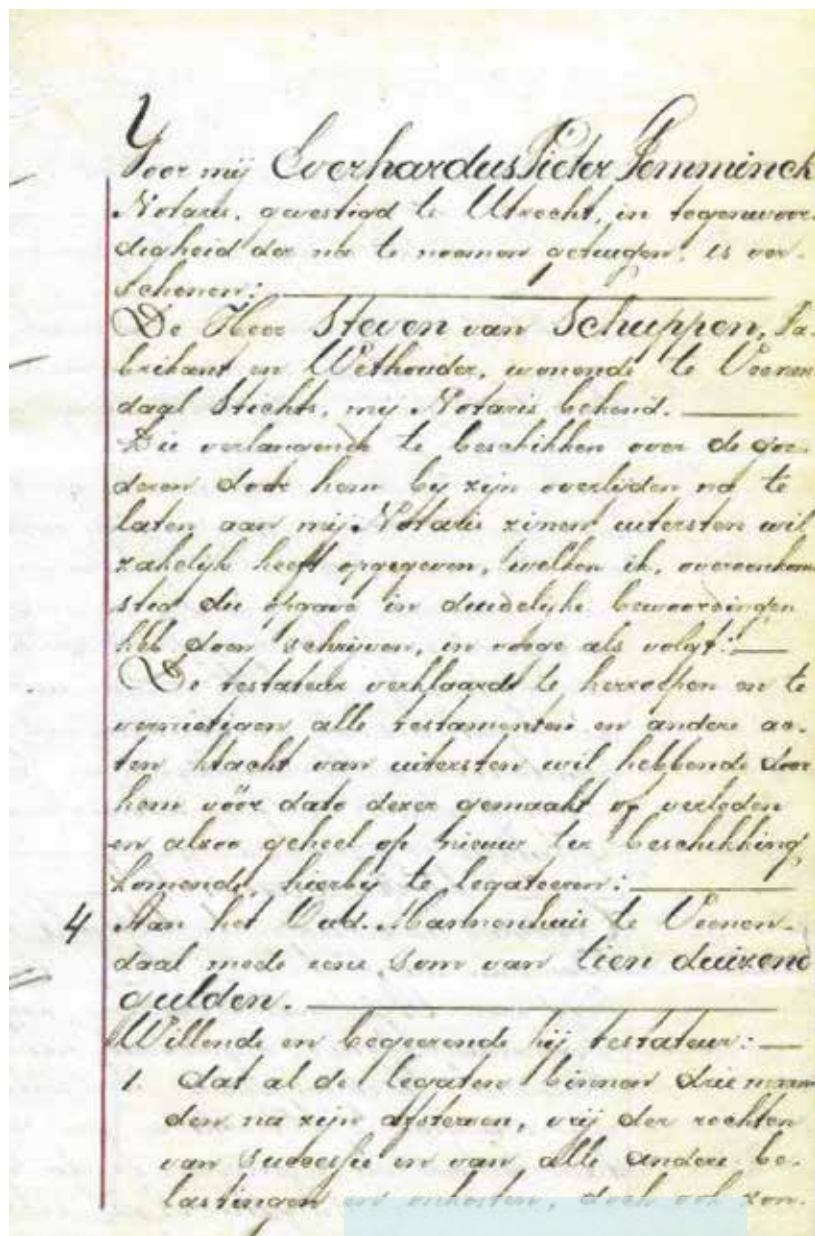
Bestuurswisseling

In 1888 werd er gewisseld van bestuur. In de nieuwe samenstelling werd broeder Van Schoonhoven als voorzitter gekozen, broeder Van Doorn werd vicevoorzitter, broeder Bomas nam het penningmeesterschap op zich en broeder Querngester fungeerde als secretaris. De commissie kreeg ook nog het een en ander te stellen met Vader Kleijenberg, want hij had Ds. Loois beledigd door te zeggen dat de dominee slechts met zijn lippen sprak en niet met zijn hart. De commissie verweet Vader dat dit een reden voor vertrek van ds. Loois had kunnen zijn en eiste dat Vader zijn excuses aan de dominee ging aanbieden. Vader stribelde tegen, maar beloofde uiteindelijk toch de volgende dag naar de dominee te gaan. Tevens was gebleken dat Vader buiten de deur kritiek uitoefende op de handelwijze van de commissie en ook daar waren de regenten niet van gediend. In juni 1889 werden Van de Lustgraaf, Van Wijden, Bolderman, Hogeweg en Breunis Versteeg bij de commissie binnengeroepen. Zij klaagden dat zij het vele werk dat ze moesten doen, niet langer vol konden houden. De voorzitter voelde zich zeer bezwaard over deze klacht. Hij vond dat mensen van die leeftijd niet meer zoveel kunnen doen. Secretaris Querngester vond ook dat ze niet te hard mochten werken, maar hij had onderzoek gedaan en daaruit bleek dat zij maar weinig uren werkten, ongeveer zes uur per dag en dat kon toch niet teveel zijn. Hij vond het best als de oudjes helemaal niet meer hoefden te werken, maar deze klacht serieus nemen vond hij niet nodig. Broeder Sukkel was de zelfde mening toegedaan. Hij vond dat al het werk dat er gedaan werd, gemakkelijk door één persoon gedaan kon worden, waardoor de druk op de oudjes niet groot kon zijn. Besloten werd de zaak maar weer te onderzoeken en desnoods zo nu en dan iemand erbij zetten om de oudjes te helpen.

Inkomsten

In 1887 bestond het Huis zeven jaar. Er werden op dat moment 40 oudjes verpleegd, maar gebrek aan fondsen belette het bestuur om er meer op te nemen. Ze werden allemaal getrakteerd op chocolade en dat betekende groot feest. Toch werden er regelmatig inkomsten gegenereerd. De oudjes moesten voor hun kost en inwoning betalen en dat varieerde al naar gelang de omstandigheden van f 0,75 tot f 1,50 per week. Als ze dat geld niet hadden, betaalde vaak of de Diaconie of de gemeente

Veenendaal. De jaarlijkse collecte werd door de oudjes zelf gelopen. Op een van de vergaderingen werden degenen die met de bussen langs de deur gingen binnengeroepen en werd hen gevraagd waarom er zo weinig in de bussen zat. Als reden gaven de oudjes op

Legaat van Steven van Schuppen (Collectie Historische Vereniging Oud Veenendaal)

dat veel mensen niet thuis waren en dat ze hoopten volgende keer meer te krijgen. Na een ernstige vermaning van de voorzitter om toch vooral hun best te doen om steeds meer op te halen, konden ze weer vertrekken!! Ook legaten kwamen binnen. De heer Broekhuizen bijvoorbeeld, van brouwerij Het Klaverblad, liet in zijn testament f 500,- na aan het Huis. Steven van Schuppen liet bij zijn overlijden in 1885 het

Huis vier stukken Russische effecten elk groot 1200 gulden na. In 1898 liet Cornelis van Dolder f 500,- na aan het Huis. Ook daarvoor werden effecten aangekocht. En ook bijzonder was, dat net voor Kerst 1893 maar liefst f 200,- van een onbekende gever in de armenzak werd aangetroffen ten behoeve van het Oudeliedenhuis. Het onderhoud van het Huis liep wel aardig in de papieren. Er moest geveerd en gerepareerd worden, de goten waren zo nu en dan lek, maar ook de inrichting behoefde van tijd tot tijd aandacht. De penningmeester legde elk half jaar verantwoording af over het gevoerde financiële beleid in de Kerkenraadsvergadering en meestal kon hij een batig saldo overleggen.

Traktatie

In de vergadering van 29 augustus 1889 maakte Vader melding van het feit dat de heer Leinweber het huis f 50,- had geschonken om de oudjes te trakteren. De traktatie bestond meestal uit chocolademelk en krentenbrood. Als er in de naastgelegen Frisiafabriek wat te vieren veel, deelden de oudjes daar ook in mee. Bij het huwelijk van zoon Ruud van Woudenberg in 1894 werden ze onthaald op koffie met koekjes, chocolade, broodjes met kaas, krentenbollen, tulband en sigaren. Ook bij andere privé feestelijkheden werd vaak aan het Oudeliedenhuis gedacht. Met feestdagen zoals Kerstmis en Pasen werd voor de verpleegden krentenbrood gebakken en met Pasen kregen ze daarbij ook een of twee eieren. Als het ossenmarkt was, werden ze getrakteerd op koeken, evenals met Lampegietersavond en Sinterklaas en met Koninginnedag kregen ze taartjes. Met de onafhankelijkheidsfeesten van 1913 werden de oudjes getrakteerd op gehakt "door de echtgenote van br. Hiensch op heerlijke wijze bereid, voor iedere verpleegde een balletje afzonderlijk. Verder zullen zij wat koekjes bij de koffie krijgen en mogen ze zaterdag uit van twee tot zes uur".

Ziekenzorg

De commissie was zich bewust van haar verantwoordelijkheid ten opzichte van de zieken en wilde niet dat er van uit de gemeente klachten kwamen. In januari 1889 was het erg koud op de ziekenzaal en daarom werd een andere zaal voor de zieken ingericht. Dat was niet zozeer voor de zieken zelf als wel voor degenen die moesten waken. De commissie probeerde ook om een kachel te lenen bij de Vlas, de woning van de veldwachter achter de kerk, die tevens

dienst deed als politiebureau. Omdat de drukte Moeder Kleijenberg op een gegeven moment wat betreft de zieken boven het hoofd groeide, stuurde ze Vader naar de commissie om extra hulp te vragen. Vader kweet zich klaarblijkelijk niet goed van zijn taak, want hij kreeg te horen dat er toch al bezuinigd moest worden. Hierop vloog Moeder de regentenkamer binnen en riep dat ze dan helemaal mee zou stoppen en dat gedrag vonden de regenten erg laakbaar. In de volgende vergadering werd Moeder er weer op aangesproken, maar toch kreeg ze extra hulp van een aankomend dienstmeisje.

Opnamebeleid

In de beginjaren werden er nog wel eens verpleegden van buiten Veenendaal opgenomen, vooral als ze een behoorlijke inlegsom meebrachten. Later werd dit soort aanvragen niet meer gehonoreerd. In 1889 kwam er bijvoorbeeld een aanvraag van de heer De Ronde uit Buren, die graag in het huis wilde worden opgenomen, maar dan wel met een eigen kamer en de vrijheid om uit te gaan als hij dat wilde. Hij was 67 jaar en wilde heel graag voor het huis werken. De commissie nam het verzoek serieus in overweging, maar Vader en Moeder waren er tegen om hem zonder kosten een vrije kamer te geven. Zelfs burgemeester Van Asch van Wijck deed een aanvraag voor een opname. Hij wilde weduwe D. van der Linden op laten nemen, maar daar deze weduwe bij haar zoon in huis woonde en de zoon ruim f 8,- in de week verdiende, werd de aanvraag niet gehonoreerd. In 1890 vroeg Jacob Wesselo om in het huis te worden opgenomen. Broeder Van Wakeren, die op dat moment voorzitter was, vertelde dat de man nog goed kon werken en omdat er niet veel mannen in het huis waren die daartoe in staat waren, was hij er voor om hem op te nemen. Maar secretaris Querngester zag bezwaren want..... Wesselo leefde gescheiden van zijn vrouw. De overige bestuursleden vonden dat reden genoeg om afwijzend over de opname te beschikken. Het gebeurde ook wel dat mensen werden toegelaten, maar dan toch maar van toetreding afzagen. Of zoals Helena Drost in 1899 bijvoorbeeld: zij verliet het huis op haar uitgaansdag en kwam zonder enig bericht te geven niet meer terug.

De commissie maakte er niet veel woorden aan vuil: zij werd als ontslagen beschouwd. Toen in 1904 Hendrik Lourents en zijn zuster Jaantje Lourents in het huis waren opgenomen, vertrokken zij alweer na vijf dagen: zij konden over voeding of ligging niet klagen, maar leden toch liever armoede in eigen huis. Het taalgebruik van de secretaris was naar onze huidige normen niet altijd even politiek correct: "Inge-

Luchtfoto van de Frisiafabriek (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

komen is een verzoek van Van Holland om in het huis te mogen worden opgenomen. Goedgevonden wordt om aan den Kerkeraad afwijzend te adviseeren daar het Oudemannenhuis geen inrichting is voor idioten".

Grote bedragen

Het gebeurde regelmatig dat mensen zich in wilden kopen en daar waren voor die tijd hoge bedragen mee gemoeid. In 1891 waren dat twee aanvragen vlak achter elkaar. Ds. Nijhuis had een brief gekregen van een meneer Van den Berg uit Haaften, die zijn zuster Dirkje van 52 jaar in het huis wilde doen opnemen voor de vaste som van f 1.200,-, maar als de verkoop van haar eigendom in vastgoed zou meevallen, kon het bedrag oplopen tot f 1.500,-. Zij werd op 4 maart voor dat bedrag in het huis opgenomen. Beloofd was echter dat zij geen lichamelijke gebreken zou hebben en dat bleek wel het geval te zijn. Daarom was ze niet geschikt voor het gesticht (voor de regenten een normale benaming, die vaak

wordt gebruikt in de notulen) en ds. Nijhuis werd verzocht de familie aan te schrijven dat ze haar weer op moesten halen. Voor de weken dat ze in Veenendaal verbleef werd f 3,- in de week gerekend. Op 7 mei vertrok ze weer en voor haar verblijf van negen weken moest ze een kostgeld van f 27,- betalen. Ook kwam er

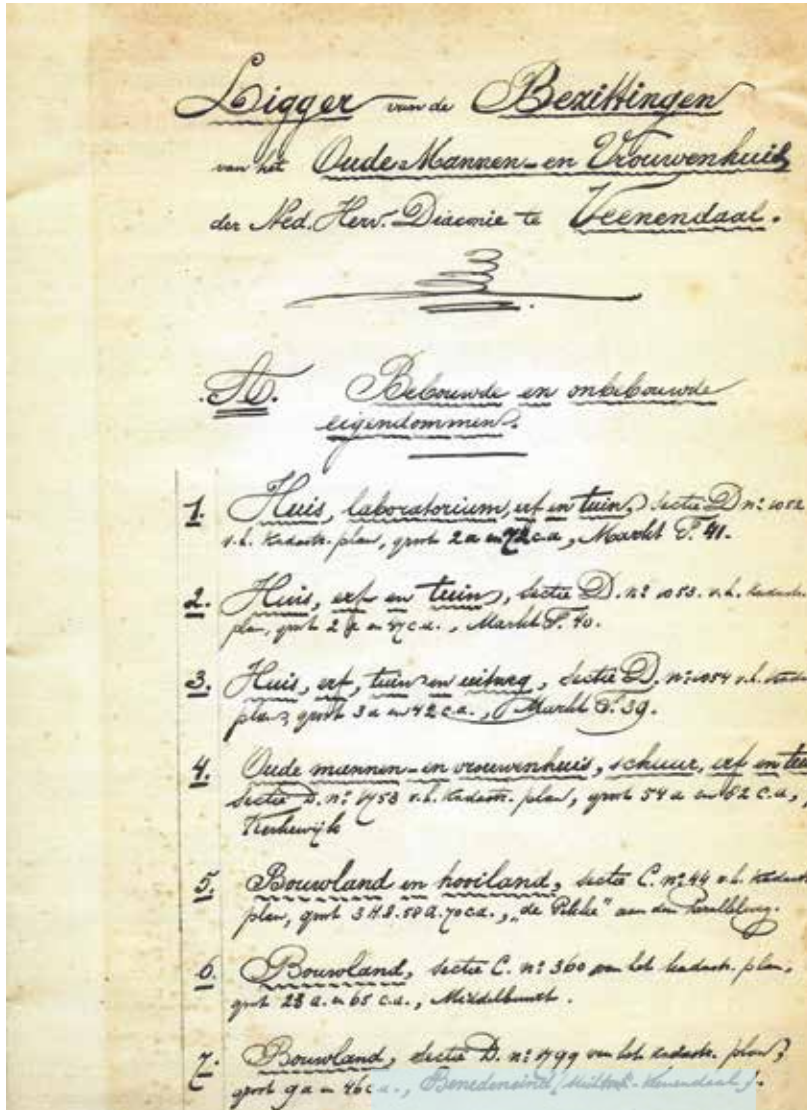
het nodige werk kon verrichten, temeer omdat hij uit de boerenstand kwam en nog goed vlug was, zou dat in het huis wel van pas komen. Uit een schrijven van de gemeentesecretaris van Woudenberg bleek, dat hij met boerenwerk waarschijnlijk wel tot de gevraagde f 1.000,- kon komen.

Feest

In de vergadering van 29 januari 1892 werd extra aandacht geschonken aan de 35-jarige echtvereniging van Vader en Moeder Kleijenberg. Ze werden toegesproken door ds. Nijhuis, die hartelijke en gloedvolle woorden tot hen richtte en de wens uitsprak dat ze nog lang voor het huis gespaard mochten blijven. Ze werden toegezongen met psalm 134 vers 3, maar Vader wilde ook nog graag psalm 68 vers 10 horen. Ze kregen twee fauteuils, die ze erg graag wilden hebben, aangeboden. De stoelen kostten inclusief de vracht- en rijkosten f 30,27. Vijf jaar later, bij hun 40-jarig huwelijk, kregen ze f 40,- als cadeau. Uit deze notulen blijkt dat Moeder ernstig ziek was geweest, want de regenten waren bang geweest haar voor het huis te moeten verliezen

Zelfstandigheid verliezen

Duidelijk wordt wel uit de notulenboeken dat de verpleegden hun zelfstandigheid totaal verloren als ze in het Huis werden opgenomen. Ze mochten niet meer gaan en staan waar ze wilden en ze werden voor ieder vergrijp tegen de regels gestraft met het intrekken van de uitgaansdagen en het inhouden van het armzalige zakgeld dat ze ontvingen. 's Zondags moesten ze op een rij naar de kerk onder begeleiding van Vader of Moeder. Toen Klaas Veldhuizen een erfenis ontving van f 85,47½ kreeg hij daarvan een paar nieuwe schoenen en f 2,50. De rest ging naar de penningmeester. Een van de regels was ook dat het dorp niet zonder toestemming mocht worden verlaten. Verpleegde Van Wakeren was eens zonder toestemming naar de kermis in Wageningen gegaan en hoewel hij op tijd en niet beschonken terug kwam, kreeg hij toch huisarrest en inhouding van zakgeld opgelegd. Zelfs na hun overlijden werden hun wensen zo nodig door de regenten genegeerd: in februari 1914 overleed Cornelia van Gilst-Koenen en zij liet acht gulden na. Zij wilde dat Vader en Moeder ieder vier gulden kregen, maar dat mocht beslist niet van de regenten: 'Vader begrijpt dat daarop niet kan worden ingegaan'.

Ligger der bezittingen (Collectie Historische Vereniging Oud Veenendaal)

een brief uit Amsterdam, waarin een aanvraag werd gedaan voor Hendrik Vleck, 62,5 jaar oud. Hij zou f 1.400,- moeten betalen en als hij van zijn patroon een legaat zou krijgen, werd dat bedrag verhoogd naar f 1.500,-. Ook hier was ds. Nijhuis de tussenpersoon. De vergaderingen van de commissie werden vaak bijgewoond door een van de dominees. Dan was er nog de aanvraag van Willem van Kolschoten uit Woudenberg. Hij kon de gevraagde f 1000,- niet bij elkaar sprokkelen, hij kwam niet verder dan f 900,-. Maar omdat hij met zijn 62 jaar nog wel

Grote erfenis

Terwijl de heren in de vergadering van 16 september 1898 hun zorg uitspraken over de opbrengst van de aanstaande collecte, werd een schrijven ter tafel gebracht van de heer W.C. Vuijstingh, notaris in Utrecht. De notaris meldde dat Freule Anna Margaretha Cornelia Lauts van Aysma haar gehele vermogen ten bedrage van circa f 90.000,-- onder aftrek van f 10.000,-- lasten had vermaakt aan het Huis. Het enige commentaar in de notulen van de secretaris was: "God alleen de eer" en vervolgens werd overgegaan tot de orde van de dag. In de Amerongsche Courant van 29 september 1898 werd vermeld dat ds. Nijhuis in de eerstvolgende kerkdienst vanaf de kansel bekend had gemaakt dat de collectes voor het Huis niet meer zouden worden gehouden en dat de jaarlijkse bijdragen van de ingezetenen niet meer zouden worden geïnd. In een speciale vergadering d.d. 26 januari 1899 besloot de Kerkenraad over te gaan tot de verkoop van de roerende en onroerende goederen van de freule. De landerijen bevonden zich grotendeels in Hooge Zwaluwe en in Oosterhout. De openbare verkopeningen werden bijgewoond door de regenten Boonzaaijer, Van Doorn en Joh. de Ruiter en de landerijen brachten f 31.600,-- op. De uiteindelijke erfenis bedroeg f 79.247,20. Voorzitter Jacob van Schoonhoven overleed twee weken na het bekend worden van deze grote erfenis. Zowel het bestuur als de bewoners waren aanwezig bij zijn begrafenis, waar psalm 68 vers 2 werd gezongen. Broeder Van Wakeren volgde hem op als voorzitter en in de opengevallen plaats werd W. van Dolder gekozen.

Onenigheid

Er vonden de nodige ruzietjes plaats tussen de bewoners, die over het algemeen door Vader werden opgelost, maar soms moest de commissie er aan te pas komen. Op 15 februari 1899 moest de commissie de ruzie tussen Jacob Wesseloo en Willem Jurriëns beslechten. Jacob Wesseloo klaagde dat Jurriëns hem met een stok een gat in het hoofd had geslagen en dat hij hem op het land met een greep had gestoken. Hoewel de commissie er van uit ging dat Wesseloo ook wel het een en ander had uitgelokt, werd Jurriëns gewaarschuwd zijn drift te beteugelen. Die beweerde Jacob niet op het hoofd maar op de schouder te hebben geslagen, omdat Jacob een stok wegschopte waar hij makkelijk over heen had kunnen

stappen. Ds. Nijhuis waarschuwde Willem dat als het zo door ging, een van beiden het huis zou moeten verlaten, waarop Jurriëns aangaf dat hij dan wel zou gaan. Hij wilde naar zijn geboorteplaats Apeldoorn gaan, maar ds. Nijhuis bracht hem onder het oog dat ze daar ook

*Nu komt ter sprake dat Jan Dittewig zich in de loop van dezen week zeer onredelijk heeft gedragen tegen Moeder, door dat Moeder hem bestrafte dat hij met vuilen voeten de kamer ingekomen was, zoodat Dittewig zich zoo stillletjes boos maakte en ging naar de Burgemeester om van het huis ontslagen te kunnen worden, tenminste zoo ontslagen dat de bijdragen van de Gemeente aan hem zal worden uitbetaald om daarmede bij anderen te kunnen verzorgd worden. De Burgemeester geeft daarvan kennis aan de dominee die tevens verklaarde dat Dittewig in geen geval reden zoude hebben van klagen, maar dat het wel om een anderen zaak te doen zouden zijn. Na gedaan onderzoek heeft Z Ew bevonden dat het alles op leugentaal was gegrond, zoodat hij een ernstigen vermaning van de Dominee ontving en leide hem de straf op om naar de Burgemeester te gaan en van het gesprokene excuus te doen vragen van den leugens die hij in een verkeerd licht had gesteld. Later vernomen dat voornoemde Ditteweg met voorbedachten rade was te werk gegaan daar hij kans zag OLH kaderom bij v.d. Voort voor die bijdragen opgenomen te worden.
(Vergadering van 4 september 1896)*

De deel van de notulen van de vergadering van 4 september 1896 (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

niet met open armen op hem zaten te wachten. De dominee adviseerde Vader beide mannen zoveel mogelijk in het oog te houden om onaangenaamheden te voorkomen. Maar tijdens de vergadering van 5 juli 1899 kwam Moeder in paniek de vergadering binnenrennen: Wesseloo en Jurriëns waren aan het vechten en het hele Huis was in rep en roer. Het was nog een hele toer om de vechtenden te scheiden. Uiteindelijk werd in overleg met ds. Nijhuis besloten dat Jurriëns het huis zou verlaten en dat hij een wekelijkse toelage van f 1,50 mee kreeg. Deze

twee mannen waren niet de enige ruziemakers. In juli 1907 hadden verpleegden Bebbers en Cees Vink zodanig hooglopende ruzie, dat Bebbers Vink met een pantoffel afranselde. Vader vroeg regenten Van Wakeren en De Ruiter om straf op te leggen. De heren vonden dat beide mannen schuld hadden, maar vonden het optreden van Bebbers zo brutaal dat hij huisarrest

Jonkheer L.H.J.M. van Asch van Wijck, burgemeester van de gemeente Veenendaal van 1888 tot 1902 (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

en inhouding van zakgeld kreeg. Maar toen Bebbers in de commissievergadering ter verantwoording werd geroepen, zei hij in drift gehandeld te hebben en dat hij er spijt van had. Daarop hieven de regenten zijn straf op met de vermaning zijn drift wat meer te beteugelen. In juli 1897 liep Hendrik van de Brandhof weg. Ds. Nijhuis liet hem ter vergadering komen om te horen wat de reden was van zijn vertrek. Hendrik vertelde dat Vader hem bij het gras maaien niet zoals gewoonlijk spek op zijn brood had gegeven. Daarom wilde hij weg en hij vroeg of hij zijn eigen ingebrachte bed mee mocht nemen. Vader meende echter dat Van de

Brandhof onwaarheid sprak, want de boterhammen waren even goed als vorige jaren. Hij was van mening dat het maar een voorwendsel van Van de Brandhof was, want dat hij voor het maaien al van plan was geweest te vertrekken.

Beschuldiging

In de vergadering van 26 november 1898 vroeg de voorzitter zich af wat toch de oorzaak kon zijn dat zoveel mensen het aanbod om in het huis opgenomen te worden, weigerden. Hij kreeg de indruk dat Vader als te streng bekend stond. Daarop deed Vader verslag van een recente gebeurtenis. In de tijd dat Jan Diepeveen ziek was, paste medeverpleegde Ditewig op. Hoewel de kinderen Diepeveen regelmatig versnaperingen voor hun vader meebrachten, at hij daar bijna niets van. Toch waren de versnaperingen steeds op. Op zekere dag gaf de zoon van Jan Diepeveen een portemonneetje met spaargeld van zijn vader bij Vader in bewaring. Het geld werd nageteld en bedroeg f 10.01.

Na een paar dagen vroeg Jan Diepeveen het portemonneetje weer terug *“zooals mensen kunnen doen die wat maalderig zijn”*. Toen Diepeveen echter na een paar dagen overleed, was het geld verdwenen en er was niemand anders in de kamer geweest dan Ditewig. Toen Vader Jan Ditewig met de verdwijning confronteerde, beweerde deze dat Vader het geld zelf in de zak had gestoken. Vader vermoedde dus dat hij door Ditewig zwart werd gemaakt, temeer daar die het Huis stilletjes had verlaten.

Benoeming

De bestuursleden wisselden regelmatig, ook al omdat zij lid van de Kerkenraad moesten zijn. Als ze daaruit gingen, verlieten ze automatisch het Oudeliedenhuis. Rond de eeuwwisseling van de 19^e naar de 20^e eeuw was T. van Wakeren voorzitter en Van Doorn secretaris. P. Hardeman was penningmeester, hij volgde H. van Woudenberg op. Boonzaaijer en Ariesen waren lid van het bestuur. Predikanten waren ds. Doorneveld en ds. Nijhuis. Niet veel later werd Van Doorn, die al met veel tegenzin secretaris was geworden, opgevolgd door E. de Ruiter. Zowel Vader als Moeder Kleijenberg kwamen regelmatig klagen over het gedrag van de verpleegden. De naam Bebbers komt vaak voor in de notulen. Bebbers kwam uit Doorn en hij had zich in 1894 in het huis ingekocht tegen een betaling van f 1.140,-. Hij maakte regelmatig ruzie, ook met Mathilda Hartman, tegen wie hij nog wel eens gewaagde praatjes hield. De regenten namen hem dan flink onderhanden en vermaanden hem om zich van laster te onthouden en de oudjes niet verder tegen Vader en Moeder op te zetten, want dan zouden er strenge maatregelen worden genomen. Hij zou zelfs uit het Huis verwijderd kunnen worden. Datzelfde gold ook voor Otto van de Bovenkamp. Hij was brutaal en kreeg een laatste waarschuwing voor hij uit het Huis gezet zou worden. Het was reden voor regenten Van Wakeren en Ariesen om weer eens de zaal in te gaan en de oudjes op te roepen tot gehoorzaamheid. Dezelfde heren kregen ook opdracht nieuwe Bijbels te kopen bij boekhandelaar H. Burck en de penningmeester, die normaal gesproken nogal zuinig was, zei er bij, dat het goede Bijbels moesten zijn en dat niet op een paar kwartjes gekeken hoefde te worden.

Vuil

Tijdens de vergadering van 26 april 1902 kwam Moeder Kleijenberg zeggen dat zij en Vader

ontslag namen. Zij was nooit helemaal hersteld van haar influenza en Vader was doof. Het echtpaar had een huis op de Markt gehuurd, waar ze per 1 oktober in wilden trekken. Op 30 september 1902 werd er hartelijk afscheid genomen. Vader en Moeder kregen van de regenten en de dominees veel lof toegezwaaid plus een gratificatie van f 25,-- en de oudjes werden getrakteerd op chocola, krentenbrood en beschuitjes. Een dag later werden zij opgevolgd door het echtpaar Fakkeldij uit Maassluis, gekozen uit 30 sollicitanten. Klaarblijkelijk ging moeder Fakkeldij als een stormwind door het huis, want er bleek nogal wat aan te mankeren. Allereerst riep ze de regenten op om eens te komen kijken hoe flink de zieke Willem Jurgens er bij lag nu hij goed gewassen was en zijn kamer was schoongemaakt. Willem Jurgens bleek trouwens een ondankbare verpleegde te zijn. Hij lag vijfenhalf jaar hulpbehoevend op bed en bezorgde al die tijd zijn oppassers en Vader en Moeder veel last. Hij overleed in juni 1905 en liet f 1.02 na.

Het huis bleek onder de leiding van het echtpaar Kleijenberg behoorlijk vervuild te zijn. De bedden en matrassen waren vuil en versleten. Hemden, slopen, gordijnen, het zag er allemaal uit als voddens. Ook in de huishouding moesten veel kapotte artikelen worden vervangen. Er was een nieuw fornuis nodig en dat kostte maar liefst f 102,--. Zelfs de vorken waren compleet versleten. De commissieleden vonden het er allemaal erg treurig uitzien. Een paar maanden later kwam Moeder een paar oude mannenonderbroeken en vrouwenborstrokken in de vergadering laten zien en vroeg nieuwe daar de oude 'voor geen opmaken meer vatbaar waren'. Zelfs de regenten zagen dat moeder niets buitensporigs vroeg en gaven toestemming om twintig stuks mannenonderbroeken van het beste blauwe piqué, twintig stuks vrouwenonderbroeken en twaalf vrouwen borstrokken van de beste simson te bestellen. Dit alles kostte zoveel geld, dat de penningmeester halverwege het jaar 1903 geen geld meer in kas had en de Kerkenraad toestemming moest vragen om waardepapieren te verkopen. In september van dat jaar noteerde de penningmeester voor het eerst een nadelig saldo bij de halfjaarlijkse afrekening.

Niet makkelijk

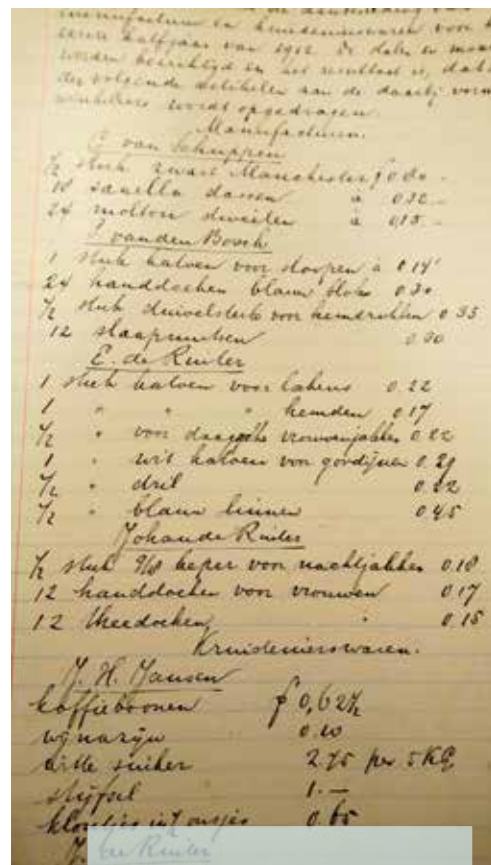
Vader Fakkeldij bleek niet de gemakkelijkste te zijn. Toen in de vergadering van 5 december 1902 E. de Ruiter om de lijst met dagelijkse

uitgaven vroeg, werd Vader zo driftig, dat hij op staande voet ontslag nam. Het lukte regenten Joh. de Ruiter en P. Hardeman om hem te kalmeren, maar Vader had geen goed woord over voor E. de Ruiter. Op aandringen van de twee regenten reikte hij De Ruiter toch de verzoevende hand. Deze nam dat aan, om het Huis niet

plotseling zonder Vader te laten zitten, maar niet omdat hij Vader zijn driftige beschuldigingen vergaf. Hij schreef in de notulen dat als er ooit weer zulke tonelen zouden voorvallen, er dan niets anders op zou zitten dat een van beiden het veld zou ruimen. De commissie was unaniem van mening dat de uitbarsting van Vader niet goed te praten viel. In de vergadering van 19 december 1902 werd een brief behandeld van de broer van Mathilda Hartman. Ze had bij haar broer haar beklag gedaan over de behandeling door de nieuwe Vader en Moeder. Moeder en Mathilda werden beiden bij de regenten geroepen en Mathilda uitte een stroom klachten, waarbij vooral Moeder het moest ontgelden. Op haar beurt stipte Moeder aan dat

Mathilda bij Vader en Moeder Kleijenberg het verwende kind was geweest. Maar Vader en Moeder Fakkeldij toonden geen voorkeur en behandelden de gewone verpleegden net zo als de ingekochte. De voorzitter wees Mathilda op haar plichten als verpleegde en benadrukte dat onderdanigheid het enige middel was om in vrede in het huis te leven. De ingekochte verpleegde Vlek kwam zich daarna beklagen dat hij niet meer vrij in en uit mocht lopen zoals hij gewend was. Maar ook hij kreeg nul op rekest. Vader mocht pas mensen naar buiten laten gaan, als zij zich van te voren hadden gemeld.

Deel 2 van dit verhaal volgt in het septembernummer.

Een pagina uit het notulenboek betreffende de inschrijving van goederen en kruidenierswaren (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Een grensconflict met Bennekom in 1813

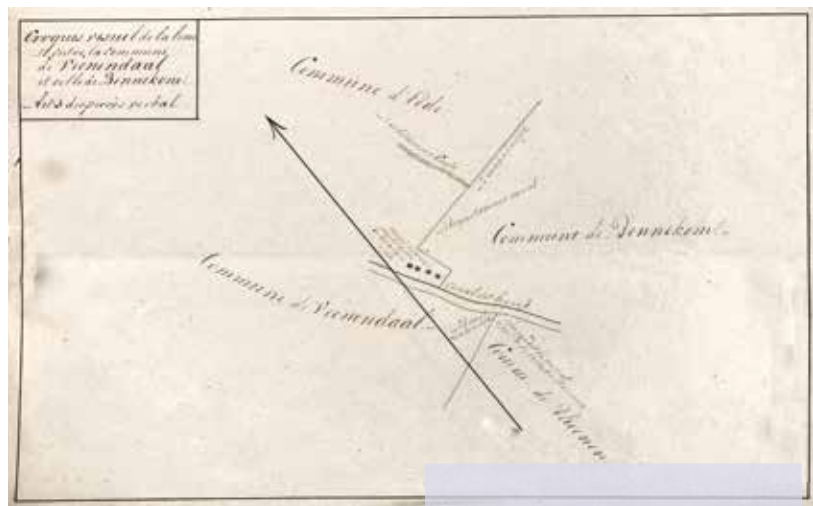
De bepaling van de gemeentegrenzen van Veenendaal onder Frans bestuur in 1813 had veel voeten in de aarde. De gemeente Bennekom maakte namelijk aanspraak op een gebied dat bekend stond als het Benedeneind. Het Departement van de Boven-IJssel, waarvan Bennekom deel uitmaakte, steunde de gemeente daarin. Toen er een eind kwam aan het Franse bestuur was er nog geen besluit gevallen. Daarna werd de situatie van voor de komst van de Fransen weer in ere hersteld. Zo trok Veenendaal uiteindelijk aan het langste eind.

Door:
Kees Floor

In 1807 werd in Frankrijk een wet van kracht die de aanzet gaf tot de vorming van het Kadaster. Men hoopte daarmee tot een eerlijker stelsel van grondbelasting te komen. Volgens die wet moesten eerst landmeters de grenzen van alle gemeenten opmeten en vastleggen. Daarna deelden ze in overleg met de betrokken maires (burgemeesters) het grondgebied van elke gemeente op in secties. Vervolgens vond de opmeting van de afzonderlijke percelen plaats. Vanaf de annexatie van Nederland door Frankrijk

Bepaling van gemeentegrenzen

De procedures die bij de activiteiten ter voorbereiding van het kadaster gevolgd moesten worden, stonden beschreven in een Franstalig draaiboek. Daarvan was ook een Nederlandstalige versie beschikbaar, de zogeheten Methodieke Verzameling¹. De grensbepaling van Veenendaal en andere gemeenten in het kanton Rhenen werd uitgevoerd door of onder leiding van de landmeter der eerste klasse B. van Duijn Hzn. Samen met de Controleur der Directe Belastingen van het Arrondissement Amersfoort, J. van Laan, kwam hij naar onze gemeente om de grenzen met de buurgemeenten op te nemen. Daarbij wees maire J. Smith de grenzen aan in het bijzijn van zijn ambtsgenoot van een buurgemeente, bijvoorbeeld Th. Prins van Bennekom of H.J. Roghair van Rhenen. Ook de Veenendaalse adjunct-maires C. Slok en J.H. de Bijll waren bij de grensbepaling betrokken. Ingezetenen die goed op de hoogte waren van de ligging van de gemeentegrenzen, fungeerden als indicatoren (aanwijzers). Op dezelfde manier werden de grenzen met Amerongen, Renswoude en Ede aangeduid, totdat de volledige omtrek van de gemeente was vastgelegd. Van Duijn maakte per buurgemeente een schets van de ligging van de gemeenschappelijke grens (figuur 1).

Figuur 1 Ligging van de gemeenschappelijke grens (Bron: Gelders Archief 4977-0003)

rijk in 1810 golden de Franse wetten ook in ons land. Daardoor moesten van de Nederlandse gemeenten eveneens de grenzen worden opgenomen. De eerste grensbepalingen werden afgerond in 1812. Veenendaal was aan de beurt in 1813. In die tijd vormden Stichts en Gelders Veenendaal één gemeente; Bennekom was zelfstandig.

Achteraf werden de schetsen gebruikt om een 'proces-verbaal van bepaling der grenzen van het grondgebied der gemeente van Veenendaal' op te stellen². Zo'n document was zowel in het Frans als in het Nederlands beschikbaar. Het bevatte gewoonlijk evenveel artikelen als er buurgemeenten waren en gaf een nauwkeurige

beschrijving van de gemeentegrenzen. Elk artikel moest ondertekend worden door of namens alle genoemde functionarissen. De zogeheten figuratieve schetsen der grensscheiding werden als bijlagen toegevoegd.

Denkbeeldige rondgang

De uiteindelijke tekst van het proces-verbaal van grensbepaling werd, zoals te doen gebruikelijk, zo geformuleerd dat het lijkt alsof landmeter Van Duijn zich op 29 juni 1813 volgens afspraak meldde bij de maire (het raadhuis) van de gemeente Veenendaal, om daarvan de grenzen op te nemen. Daar trof hij in ons geval dan niet alleen maire Smith, zijn adjuncten Slok en De Bijl en verscheidene aanwijzers aan, maar ook alle maires, eventuele adjunct-maires en aanwijzers van de aangrenzende gemeenten 'teneinde in derzelver wederzijdsch bijzijn de grensscheiding op te nemen van het grondgebied van Veenendaal'. Correspondentie uit die tijd van andere gemeenten laat overigens zien dat zo'n grensbepaling niet op een dag plaatsvond. Bij grotere gemeenten, zoals Woudenberg met een omtrek van 53 kilometer, zou dat ook ondoenlijk zijn geweest.

Grensgeschillen

De bepaling van de gemeentegrenzen van Veenendaal verliep zonder problemen, op één uitzondering na. Maire Prins van Bennekom was het namelijk niet eens met de grenzen zoals die door ambtsgeenoot Smith van Veenendaal waren aangewezen en door landmeter Van Duijn op schrift waren gesteld. Prins weigerde dan ook het desbetreffende artikel uit het proces-verbaal van grensbepaling van Veenendaal te tekenen voor akkoord. In zulke gevallen had de landmeter volgens het eerder genoemde draaiboek de opdracht om te proberen de betrokkenen op één lijn te krijgen. Als dat, zoals in dit geval, niet lukte, moest hij de standpunten noteren^{2en3} en toelichten aan de hand van een situatieschets (figuur 2). Het conflict ging over een aantal huizen en percelen, die bekend stonden als het Benedeneind. Volgens Prins behoorden die bij Bennekom. De bewoners betaalden namelijk erfpacht aan de gemeente Bennekom. Ook de waterschapslasten werden via de gemeente Bennekom doorgesluisd naar de Dijkstoel van Wageningen en Bennekom. Bovendien hadden ze het recht hun vee te weiden op de Bennekomse Meent, iets wat voorbehouden was aan grondeigenaren en erfpachters uit die gemeente. Smith voerde daartegen aan dat de

bewoners gemeentelijke belastingen betaalden aan Veenendaal. Verder berustte de armenzorg bij Veenendaal. Ook kerkelijk behoorden de bewoners bij Veenendaal. Daarnaast stonden bewoners van het Benedeneind die dienstplichtig waren in Veenendaal geregistreerd. Landmeter Van Duijn en contoleur der directe belastingen Van Laan kozen de partij van Veenendaal. De huizen van het Benedeneind lagen, zo constateerden ze, op een half uur

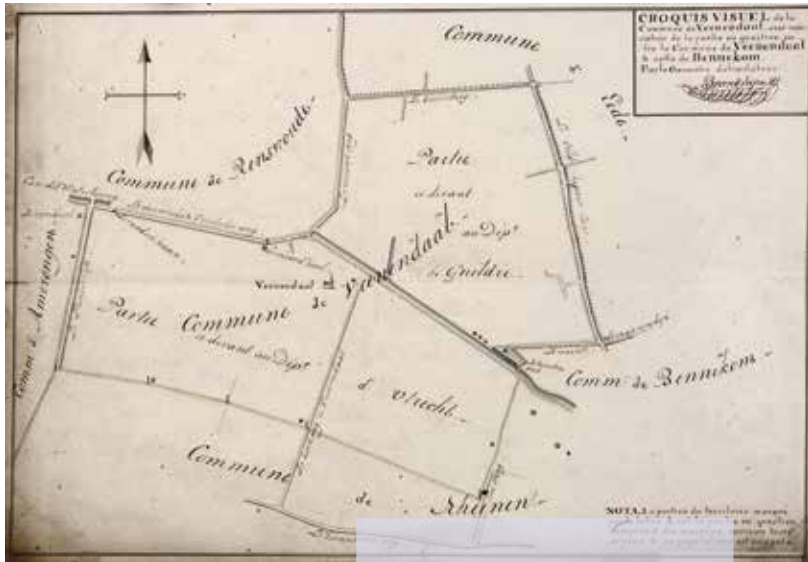
Het gezin van maire Cornelis Slok. Van links naar rechts Aletta, Metje Slok-Bouman, Cornelis jr., Sophia, Cornelis sr. en Sander (schilderij in eigendom van de familie Bouman. Foto Cor Slok)

gaans van Veenendaal; naar Bennekom was men maar liefst anderhalf uur onderweg. Bovendien verklaarden de bewoners zelf tot Veenendaal te behoren. Verder, zo voerde het tweetal aan, vormde de in het proces-verbaal der grensbepaling beschreven grens tussen Veenendaal en Bennekom tevens de grens tussen de departementen van de Zuiderzee en van de Boven-IJssel⁴. Wanneer de gemeentegrens en de grens van het departement niet langer zouden samenvallen, dreigde een verwarrende situatie te ontstaan. Om duidelijk te maken waar het meningsverschil over ging, voegde Van Duijn een schetstekening toe van de gehele gemeente Veenendaal. Het betwiste gebied duidde hij daarop aan met de letter A. (figuur 2) Tevens gaf hij aan dat het ging om een gebied van iets meer dan een hectare met tien woningen en zestig bewoners.

Afhandeling

Toen het proces-verbaal van grensscheiding van Veenendaal gereed was, stuurde landmeter Van Duijn het samen met vergelijkbare documenten van andere gemeenten van het kanton Rhenen op naar de belastingdienst.

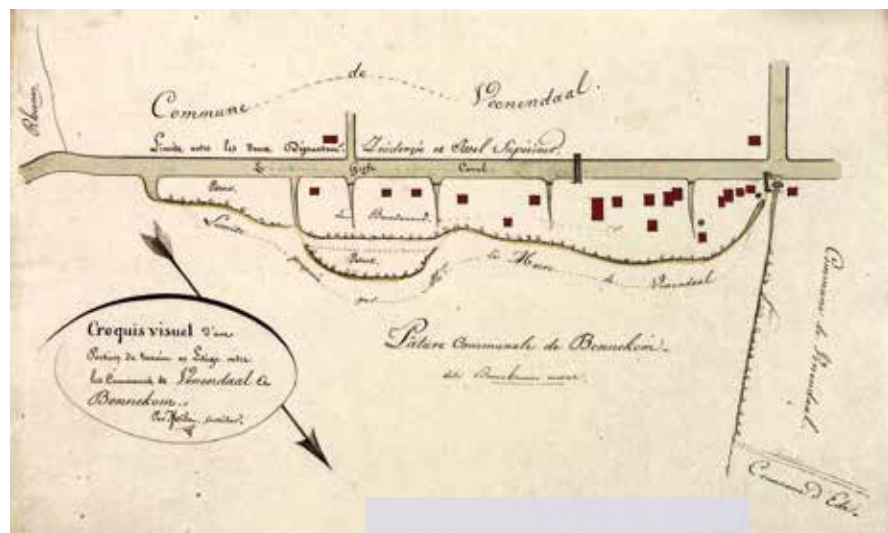
Deze voerde nog een controle uit en zond het hele pakket door naar de Prefect van het Departement van de Zuiderzee, A. Ph. F. G. Visscher, graaf van Celles. Die tekende op 23 augustus 1813 de processen-verbaal voor akkoord. Dat gold althans voor Amerongen⁵ en vermoedelijk ook voor de andere gevallen waarbij er geen problemen waren gerezen. Over de grens tussen Veenendaal en Bennekom moest eerst

Figuur 2 Schets van het betwiste gebied
(Bron: Gelders Archief 4977-0001)

nog een knoop worden doorgehakt voordat het proces-verbaal definitief kon worden. Het draaiboek van het Kadaster schreef voor dat hiertoe eerst R.L. van Andringa de Kempenaer geïnformeerd moest worden. Van Andringa was de Prefect van het Departement van de Boven-IJssel, waar Bennekom onder viel. Hij schakelde de gemeente Bennekom, de controleur der directe belastingen en van het Kadaster in het arrondissement Arnhem H.C. Milet, de Directeur der Directe Belastingen van het Departement van de Boven-IJssel en de onderprefect van het arrondissement Arnhem in om hem van advies te dienen, zodat hij zijn standpunt tegenover de Minister van Binnenlandse Zaken zou kunnen bepalen^{2en3}. Milet ging een kijkje nemen in het betwiste gebied en bracht de situatie ter plaatse nog weer wat gedetailleerder in kaart (figuur 3). Vooruitlopend op de door hem gewenste uit-

komst voorzag hij het gedeelte van de Grift langs het betwiste gebied reeds van de aanduiding 'grens van de departementen van de Zuiderzee en van de Boven-IJssel'. Deze grens viel namelijk samen met de grens tussen de gemeenten Veenendaal en Bennekom, zoals landmeter Van Duijn eerder al had aangegeven. Milet was ook als notulist aanwezig bij een vergadering van het gemeentebestuur van Bennekom op 25 oktober 1813, die weer volgens de regels van het draaiboek van het Kadaster was belegd om de opvattingen en argumenten over de kwestie helder te krijgen. Uit het verslag van die bijeenkomst blijkt dat men vond dat het Benedeneind onder Bennekom viel dan wel ermee verenigd moest worden. Die opvatting nam Milet over in een rapport, waarin hij tevens aanvoerde dat het draaiboek een voorkeur uitsprak voor duidelijk in het terrein herkenbare grenzen. In dat opzicht voldeed de Grift uiteraard veel beter dan de door burgemeester Smith van Veenendaal aangewezen grens (vergelijk figuur 3). Milet's superieuren namen zijn aanbevelingen over. Of deze zaak de minister van Binnenlandse zaken uiteindelijk nog heeft bereikt is onzeker. Ook weten we niet welke adviezen het departement van de Zuiderzee hem heeft gegeven, al ligt het in de lijn der verwachtingen dat men de kant van Veenendaal had gekozen. Inmiddels was het al half november geworden en het zou niet lang meer duren tot de Fransen

Figuur 3 Nieuwe situatietekening van de gemeentegrens tussen Bennekom en Veenendaal (Bron: Gelders Archief 4977-0007)

uit ons land zouden worden verdreven. Tot een keizerlijk decreet, dat in dit soort conflicten de oplossing moest brengen, is het in ieder

geval niet meer gekomen. In december kreeg de gemeente Bennekom een bericht dat de werkzaamheden van de Fransman Milet waren overgenomen door een ander. Kennelijk was de zaak dus niet onder Frans bestuur rond gekomen.

Secties en percelen

Door het grensconflict met Bennekom lagen de gemeentegrenzen van Veenendaal in 1813 nog niet volledig vast. Desondanks ging men gewoon door met de werkzaamheden die ter voorbereiding van het kadaster noodzakelijk waren. Zo trokken landmeter der eerste klasse I. H. Jappe en maire Smith eropuit om het grondgebied van de gemeente op te delen in secties. Het werden er uiteindelijk vijf, aangeduid met een letter en een naam. Sectie A noemden ze Nieuwe Molen, het gebied van sectie B stond reeds bekend als Boven End. Sectie C kreeg de naam Nieuwe Buurt, sectie D werd aangeduid als Beneden End en sectie E werd eenvoudigweg Veenendaal. Jappe legde de indeling vast in een 'proces-verbaal der verdeling van het grondgebied der gemeente van Veenendaal in sectieën', gedateerd 10 augustus 1813⁵. Daarna kon hij aan de slag met het opmeten van de afzonderlijke percelen. De kadastrale kaart van sectie D (Benedenend)⁶, het zogeheten minuutplan, kwam nog gereed in 1813. De gebruikte teksten zijn namelijk in het Frans, zoals figuur 4 laat zien⁷. Later, onder Nederlands bestuur, werd uitsluitend de Nederlandse taal gebruikt.

Figuur 4 Minuutplan van Sectie D (Benedenend) uit de kadastrale kaart van 1813 (Bron: RCE (6))

Vermoedelijk kwam het werk niet af. Een kadastrale verzamelkaart van Veenendaal uit die tijd ontbreekt. Zo'n kaart zou na afronding van alle opmetingen moeten zijn vervaardigd. Op latere verzamelkaarten van Stichts Veenendaal, Gelders Veenendaal of andere

gemeenten uit het kanton Rhenen, komen geen verwijzingen voor naar opmetingen in 1813. Verzamelkaarten van gemeenten ten westen en noorden van de stad Utrecht uit het kanton Maarsen, - het andere kanton in de provincie Utrecht (destijds onderdeel van het Departement van de Zuiderzee) waar landmeters reeds in de Franse tijd actief waren, - bevatten zo'n verwijzing vaak wél. De meeste minuutplannen van buurgemeente Renswoude⁶ vermelden overigens wel dat ze 'gedeeltelijk zijn opgemeten onder de Fransche Administratie'. Ook daar hadden de landmeters door de wisseling van de macht hun werkzaamheden kennelijk niet kunnen afronden.

Nederlands bestuur

Na het vertrek van de Fransen eind 1813 kwamen de werkzaamheden ter voorbereiding van het kadaster enige tijd stil te liggen. Processen-verbaal van grensbepaling van na 1813 van gemeenten in de provincie Utrecht stammen pas weer uit de periode 1818-1833. In gemeenten waar in de Franse tijd reeds gemeentegrenzen waren opgenomen, waaronder Veenendaal, gebeurde dat opnieuw. Doordat de gemeentelijke indeling onder Nederlands bestuur werd gewijzigd en wijzigingen van de provinciegrenzen werden teruggedraaid, was dat meestal ook noodzakelijk. Zo viel Veenendaal uiteen in Stichts en Gelders Veenendaal. Bennekom en Gelders Veenendaal kwamen onder de burgerlijke gemeente Ede, maar bleven beide voortbestaan als zogenoemde kadastrale gemeente. Het nieuwe proces-verbaal van grensbepaling van Stichts Veenendaal werd gedateerd 28 april 1818. We vinden er een aantal bekende namen op terug. J. Smith, destijds maire van Veenendaal, had inmiddels twee petten op; hij tekende als schout van Stichts Veenendaal en als schout van Renswoude. Ook maire H.J. Roghair van Rhenen was de machtswisseling goed doorgekomen en tekende nu als burgemeester van Rhenen⁸. Adjunct-maire van Veenendaal C. Slok was vanaf 1815 raadslid van Ede en tekende het proces-verbaal bij afwezigheid van schout E.D. van Meurs van Ede namens Gelders Veenendaal en Bennekom. Na de vaststelling van de gemeentegrenzen van Stichts Veenendaal volgde de indeling in secties op 26 juni 1818⁵. De grensafpaling van de kadastrale gemeenten Gelders Veenendaal, Bennekom en Ede volgde pas in 1831. De secties D en E van Veenendaal anno 1813 werden met behoud van naam gewijzigd in sectie A

en B van Stichts Veenendaal. De secties A, B en C van Veenendaal anno 1813 behielden in Gelders Veenendaal hun letteraanduiding, maar kregen de namen Het Dorp, Boveneind en Benedeneind.

Naar Gelders Veenendaal

Doordat Gelders Veenendaal en Bennekom beide toegevoegd werden aan de gemeente Ede, was de angel uit het grensconflict gehaald. Meestal speelde het geld bij dergelijke conflicten namelijk een belangrijke rol. Het maakte nu echter niet meer uit of de percelen waren gelegen in Gelders Veenendaal of in Bennekom; in beide gevallen vloeiden de gemeentelijke belastingen waarvoor de bewoners van het Benedeneind werden aangeslagen, in de kas van Ede.

Op kadastrale kaarten, vervaardigd in de periode 1818-1832 is te zien dat het betwiste gebied tot Gelders Veenendaal werd gerekend (figuur 5).

Figuur 5 Kadastrale kaart uit de periode 1818-1832 (Bron: RCE (6))

Ook uit de kaarten in de gemeenteatlas van Kuypers uit 1867⁸ van de kadastrale gemeenten Ede (met Gelders Veenendaal) en Bennekom, blijkt dat (Gelders) Veenendaal uiteindelijk aan het langste eind had getrokken.

Voetnoten

1. Methodique Verzameling der wetten, decreten, reglementen, instructiën en decisiën, betreffende het Cadaster van het Fransche Rijk, eerste deel. Amsterdam 1812.
2. Gelders Archief, toegang 016, inv.nr. 4977 en 4995.
3. Gemeentearchief Ede, toegang 0001, inv.nr. 373.
4. Zie: Wet over het bestuur in de departementen art. 1, 10 maart 1807 en Décret impériale qui divise le territoire de la Hollande en neuf départemens, 13 september 1810.
5. Het Utrechts Archief, toegang 1294, inv.nr. 2690.

6. Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.
7. De Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed bevat geen andere voorbeelden van minuutplannen van gemeenten in de provincie Utrecht in de Franse taal.
8. Kuypers, J., Gemeenteatlas van Gelderland, Leeuwarden, 1868.

Figuren

1. Figuratieve schets der grensscheiding tussen de gemeenten van Veenendaal (destijds een fusiegemeente van Stichts en Gelders Veenendaal) en Bennekom (destijds een zelfstandige gemeente) door landmeter B. van Duijn Hzn. Bijlage bij het proces-verbaal van grensbepaling van Veenendaal, 29 juni 1813. De teksten in de schets zijn in het Frans. Bron: Gelders Archief 4977-0003.
2. Schetstekening van de gemeente Veenendaal door landmeter B. van Duijn Hzn. Het gebied waarover Veenendaal en Bennekom het niet eens waren is aangeduid met een hoofdletter A. Bijlage bij het proces-verbaal van grensbepaling van Veenendaal, 29 juni 1813. Bron: Gelders Archief 4977-0001.
3. Schetstekening van het gebied dat bij de grensbepaling van 1813 geclaimd werd door zowel Veenendaal als Bennekom, vervaardigd door H.C. Milet, Contoleur der

- Directe Belastingen en van het Kadaster van het arrondissement Arnhem. Bron: Gelders Archief 4977-0007.
4. Het zogeheten schild op het minuutplan van sectie D van de gemeente Veenendaal (later sectie A van Stichts Veenendaal) uit 1813. De teksten op de kaart zijn in het Frans. Bron: RCE (6).
 5. Uitsnede uit het zogeheten minuutplan van de kadastrale gemeente Gelders Veenendaal. Het in 1813 betwiste gebied maakt deel uit van deze gemeente. De percelen in het gebied zijn ingetekend; percelen buiten de grenzen van de kadastrale gemeente zijn niet opgenomen. Bron: RCE (6).

Kraats en Binnenveld: geschiedenis van een bijzonder gebied

Wat is er mooier aan het begin van de lente dan een interessante lezing over het prachtige natuurgebied tussen Veenendaal, Rhenen, Wageningen en Bennekom: de Kraats en het Binnenveld?

Ondanks de kwalificatie voor het Europees Kampioenschap voetbal op televisie mocht de voorzitter op 21 maart 2019 een goedgevulde zaal welkom heten. Maar voor onze spreker Kees van Grootheest het woord kreeg, waren er eerst nog wat huishoudelijke zaken af te werken. Traditiegetrouw wordt in het maartnummer van Oud Veenendaal het financiële beleid aan onze leden ter beoordeling voorgelegd en op de bijeenkomst mag een ieder er zijn of haar zegje over doen. Op de vragen vanuit de leden wisten zowel de voorzitter als de penningmeester een adequaat antwoord te geven en nadat de kascontrolecommissie bij monde van Zwier Slik had voorgesteld de penningmeester te dechargeren, werd de jaarrekening goedgekeurd. Ook de begroting kon de goedkeuring van de leden wegdragen. De heren Zwier Slik en Paul Steginga vormen de kascontrolecommissie voor volgend jaar.

Het toeval wil dat dit jaar het voltallige dagelijkse bestuur aftredend is, maar onder applaus zegden de drie bestuursleden toe nog een periode aan te blijven.

Kemp van Ginkel bracht als voorzitter van de Werkgroep Oorlogsgraven Munnikenweg de wandeling langs de graven van in de oorlog overleden personen op 4 mei onder de aandacht. Dit keer zal ook burgemeester Kats van de partij zijn.

Naast de boekencollectie is nu eveneens de fotocollectie van Nico van Ginkel door de HVOV aangeschaft. Binnenkort zal hieraan in de pers aandacht worden geschonken.

Het oude kerkje in de Zandstraat blijft de gemoederen van de gelijknamige werkgroep volop bezig houden. Er is goede hoop dat het kerkje behouden kan blijven. Voorzitter Bert kondigde een extra bijeenkomst op 30 april aan

voor belangstellenden, zodat iedereen via een presentatie op de hoogte wordt gehouden van alles wat er in en rondom het kerkje.

Vervolgens kreeg Kees van Grootheest het woord. Hij belichtte het cultuur-historische aspect van de Kraats en het Binnenveld. Er zijn namelijk genoeg redenen om aandacht te besteden aan dit gebied. De naam Binnenveld is van recente datum en is in de laatste tijd meer

Door:
Ineke van
Schuppen

Boerin in Veluwe klederdracht begin 20^e eeuw
(Uit: *Kraats en Binnenveld, geschiedenis van een bijzonder gebied* door Kees van Grootheest)

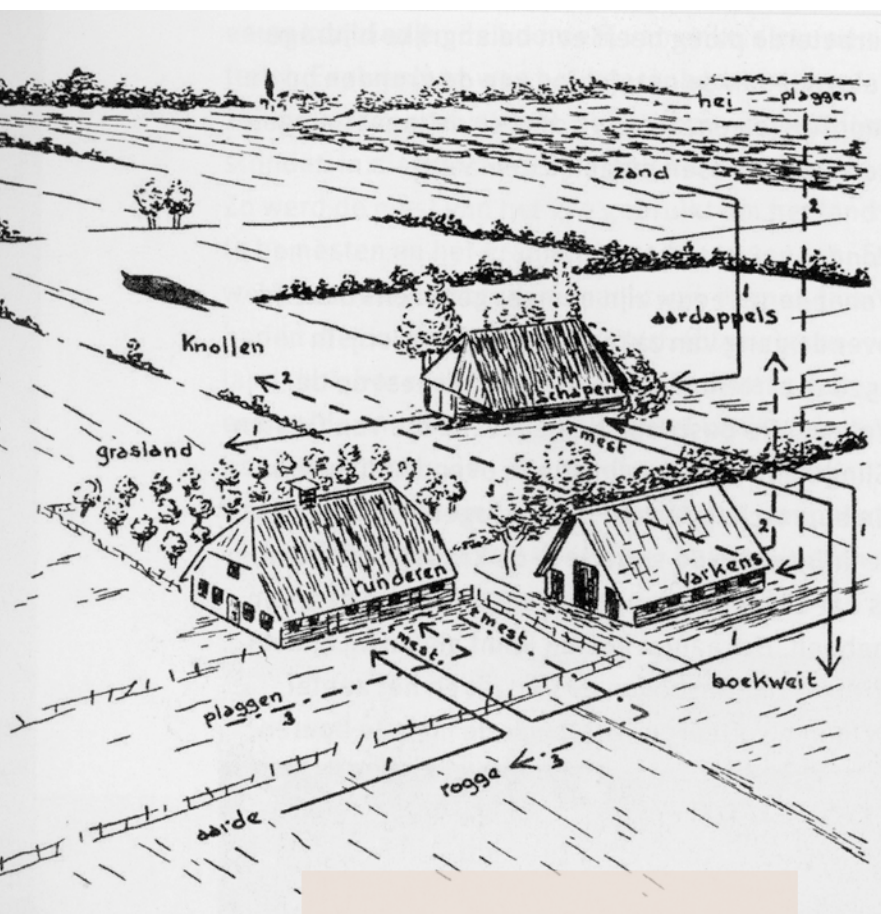
bekend geworden door de vele inspanningen om de natuurwaarden van het gebied onder de aandacht te brengen. De naam “bekt” ook lekker: het is het gebied dat binnen de agglomeratie Veenendaal-Ede-Wageningen-Rhenen

ligt. Het is een landschappelijk mooi gebied, waarin veel geschiedenis verborgen zit. Het is ook een gebied dat voortdurend in beweging is. Er blijkt geen eenduidige opvatting te zijn welk gebied precies bedoeld wordt wanneer er over de Kraats gesproken wordt. De grenzen zijn niet altijd duidelijk te trekken. Maar de Kraats en het Binnenveld zijn twee nauw aan elkaar verbonden gebieden. Het feit dat twee staten of provincies in de Gelderse Vallei aan elkaar grenzen heeft een grote invloed gehad op dit gebied. Dat wordt geïllustreerd door de aanwezigheid van het poortgebouw van kasteel Harselo, dat in de Kraats te vinden is. Dat hier ooit een kasteel stond, is een direct gevolg van de gespannen verhouding tussen Gelderland

de vroege middeleeuwen een verdedigingslinie tegen Utrechtse aanvallen. Harselo was strategisch gelegen aan het eind van de belangrijkste zandrug in de Kraats met vrij uitzicht over de lege vlakte van het Binnenveld.

Over de eerste bewoners van de Kraats is weinig bekend. Misschien waren het jagers, maar het kunnen ook boeren zijn geweest. Opgravingen wijzen op bewoning tussen 2000 en 3000 jaar v.Chr. De oudste boerderijen in de Kraats hadden vaak hun wortels in de Middeleeuwen. Ze waren van het type hallen-huisboerderij, dat bestaat uit een rechthoekige grondvorm met voorin het woongedeelte en daarachter ruimte voor vee en activiteiten zoals het dorsen van graan of het maken van kaas en boter. Een grote boerderij was Steenberg, die helaas in de oorlog is verwoest. Het vermelden waard is zeker ook boerderij Nergena. Het werd in de 17^e eeuw een havezate genoemd en later ook wel een adellijk huis. Het was een fraai landgoed, maar het was geen kasteel. In 1815 kwam het huis in handen van Theodorus Prins. Zijn kleinzoon zou burgemeester van Ede worden. Deze familie liet het oorspronkelijke huis afbreken om een meer comfortabele woning te bouwen: de Prinsenhof. Uiteraard vertelde Kees veel meer dan hier weergegeven kan worden. Voor belangstellenden was het boekje *Kraats en Binnenveld, geschiedenis van een bijzonder gebied* deze avond te koop. Voorzitter Bert van den Bos dankte de spreker hartelijk voor zijn boeiende verhaal en wenste een ieder welthuis.

In dit Gilbertjaar vinden diverse activiteiten rondom de geboorte 500 jaar geleden van Gilbert van Schoonbeke plaats. De commissie Geschiedenis van de Stichting Gilbert van Schoonbeke Veenendaal heeft een uiterst plezierig boekwerkje met als titel *Ik ben Gilbert* samengesteld, waarin voor eens en altijd de oorsprong van Veenendaal is vastgesteld. Het echtpaar Corrie en Adri van Silfhout heeft ontelbaar veel uren gestoken in het transcriberen van oude documenten, maar het resultaat is zeer de moeite waard. Hennie Henzen zorgde voor een verrassing door aan alle aanwezigen bij het verlaten van de zaal een exemplaar van het boekje uit te reiken. Zolang de voorraad strekt is het boekje voor geïnteresseerden ook gratis af te halen in het documentatiecentrum van onze vereniging.

Eeuwenlang was de boerderij op de Westelijke Veluwe een circulair bedrijf: alles werd hergebruikt, niets was afval (Schema uit "De Sijsselt" van J.F. van Oosten Slingeland) (Uit: *Kraats en Binnenveld, geschiedenis van een bijzonder gebied* door Kees van Grootheest)

en Utrecht in een ver verleden. De Kraats is bij uitstek een landelijk gebied, niet direct een omgeving waar je verwacht een echt kasteel tegen te komen met slotgracht en poortgebouwen. Toch heeft dat in de Kraats gestaan: Kasteel Harselo. Het vormde samen met Tarthorst bij Wageningen en kasteel Kernhem bij Ede in

Petit à petit

Typerende uitspraken van dr. J.G. Thoomes op school

Directeur van de Koningin Juliana School (van 1936 tot 1975)

Meester Thoomes behoorde tot een generatie waarin het nog gewoon was dat kinderen opgroeiden met de Bijbel en waarvoor Frans, Duits en Engels normale schoolvakken waren. Hij had bovendien een brede belangstelling voor wetenschap en cultuur. Onderwijzers konden in die tijd trouwens toch veel in hun mars hebben. Het niveau van de vroegere Kweekschool (voorloper van de Pedagogische Academie) was tamelijk hoog. Hij vertelde niet zonder trots dat hij in Utrecht op de Jan van Nassau Kweekschool, in de jaren 1920, klasgenoot was van Wouter Paap (de latere componist en muziekpublicist) en dat Anton Kersjes (de latere dirigent van het Kunstmaandorkest) eveneens die school had bezocht. Zelf behaalde hij na de Kweekschool nog zeven onderwijsbevoegdheden en promoveerde hij in de theologie. Prof. J.W. van Hulst noemde hem als schoolhoofd om die reden “een witte raaf”.

Dr. J.G. Thoomes in 1970 (Collectie HVOV - J.G.Thoomes)

Als hij aan het woord kwam, was dat allemaal duidelijk constateerbaar. Sommige uitspraken waren voor hem heel typerend en maakten hem voor een deel wie hij was. Zo zullen velen zich wellicht nog herinneren dat hij bij té grote opwinding gewoonlijk zei: ‘Relativeren!’ Een aantal van zijn opmerkingen en geliefde citaten is hier bijeengebracht.

Onderwijs:

‘Het is in het onderwijs niet voldoende om kinderen alleen iets te willen leren. Een onderwijsgevende moet ook werkelijk om zijn leerlingen geven’.

‘Een goed schoolklimaat waarin de kinderen zich veilig voelen en met plezier naar school gaan, is minstens zo belangrijk’.

‘Het is slechts zelden nodig om ‘met stemverheffing’ te spreken’.

‘Luie kinderen bestaan niet’.

Bijbel:

‘Het gras verdort, de bloem valt af, maar het woord van onze God houdt eeuwig stand’ (Jesaja 40: 7).

‘Als God vóór ons is, wie kan dan tegen ons zijn?’ (Romeinen 8:31).

‘Wie niet tégen ons is, is vóór ons’ (Marcus 9:40).

Verwonderd over wat hij zag: ‘De helft is me niet aangezegd’ (1 Koningen 10:7).

Bij grote tevredenheid: ‘Mijn beker vloeit over’ (Psalm 23).

‘Ik heb u bij uw naam geroepen, gij zijt Mijn’ (Jesaja 43:1).

‘Wij hebben geen blijvende stad (Hebr. 13:14) maar zijn vreemdeling op aarde’ (Ps 119:19).

‘De stille nabijheid van God’.

‘Je kunt niet dieper vallen dan in Gods hand’ (later uitgebracht in Liedboek 2013: lied 916).

‘Er gebeurt niets bij geval’.

‘De Heer zei: Zie, bij mij is een plaats, waar gij op de rots kunt staan’ (Exodus 33: 21).

Maar hij maakte ook graag grapjes, bijvoorbeeld wanneer hij ’s avonds in de pauze bij de Handelsavondschool erge zin had in iets hartigs, vroeg hij een cursist een paar kroketten te gaan halen bij een snackbar en natuurlijk

Door:
Daan Thoomes

ook een kroket voor die cursist zelf, want 'De arbeider is zijn loon waardig' (Lucas 10: 7).

Mevrouw Thoomes-van der Schoot in 1955 (Collectie HVOV - J.G.Thoomes)

Allerlei:

Wanneer iemand iets zichtbaar heel lekker vond: 'Nou, nou, dat gaat erin als een preek in een ouderling'. Of bij een oprisping: 'Geef die boer een stoel'. En als kinderen iets eten wat ze lekker vinden: 'als katjes muizen, dan mauwen ze niet' (als ze eten, dan praten ze niet).

'Er gaat niets boven een goed boek'.

Geen groter plezier dan 'met een boekje in een hoekje'.

Over de hond: 'Het is zo'n trouw beest!' en 'Hoe is het toch mogelijk dat er mensen zijn die zo'n dier kwaad kunnen doen?' (Stroppie, een zwart straathondje, liep altijd mee naar school en ging tijdens de lessen onder de lessenaar liggen).

'Ieder diertje zijn pleziertje' (iedereen heeft recht op zijn eigen favoriete bezigheid).

'Niets zo veranderlijk als een mens' (bij wispelturig gedrag).

'Aan alles komt een end'.

'De kwadratuur van de cirkel' (iets onuitvoerbaars, onmogelijks).

Frans, Duits en Engels:

'*Petit à petit l'oiseau fait son nid*' (alle dagen een draadje is een hemdsmouw in het jaar – eigen methode om Franse woordjes te leren, in typoscript).

Iets wat of iemand die wel heel gemakkelijk terzijde werd geschoven: een 'quantité négligeable' (een uitdrukking die ook nogal eens voorkomt bij Couperus).

'C'est toujours pareil' (het is altijd hetzelfde).

'Frappez, frappez toujours' (men moet steeds maar op hetzelfde aambeeld hameren).

'Bien perdu, bien connu' (een verloren goed leert men pas kennen).

Ietwat schertsend: 'Sterkte met alle tribulatiën!' (=moeilijkheden).

'Eins nach dem andern' (een voor een).

Na een verrichte dienst voor iemand: 'Nicht der Rede wert!' (niet de moeite waard om erover te spreken).

'Bescheidenheit ist eine Zier, doch weiter kommt man ohne ihr' (bescheidenheid is een sieraad, maar zonder haar brengt men het verder).

'What's in a name? That which we call a rose By any other name would smell as sweet' (Shakespeare: wat zegt een naam? Dat wat wij een roos noemen, zou met elke andere naam even heerlijk ruiken).

Schoolfoto uit 1972 (Collectie Dick Rijnders)

Literatuurgeschiedenis:

Tijdens een overpeinzing: '*Ja, het leven is een vreemde reis*' (een typering die steeds vaker terugkwam naarmate hij ouder werd, afkomstig uit het gedicht *De Jongen* van Martinus Nijhoff: '.....Zijn verre blik zwierf langs hun oogen weg, // Hij zei:- (zijn baard was om den glimlach grijs) // 'Jongens, het leven is een vreemde reis, // Maar wellicht leert een mensch wat onderweg.....').

Na ontzetting over iets uit het nieuws: 'Dit is het land, waar grote mensen wonen.// Je hoeft er nog niet in: het is er boos.' (uit het gedicht *Aan een klein meisje* van Annie M.G. Schmidt).

'*Mit der Reife wird man immer jünger*' (titel van een boek van Hermann Hesse: op rijpere leeftijd wordt men steeds jonger).

'Der Künstler kann nur arbeiten; Beifall lässt sich wünschen, nicht erzwingen' (Goethe: de

kunstenaar kan alleen arbeiden; bijval laat zich wensen, niet afdwingen).

'Es wächst der Mensch mit seinen grössern Zwecken' (Schiller: de mens groeit naarmate het doel dat hij zich stelt groter wordt).

'Zum Erstaunen bin ich da' (Goethe: ik ben op de wereld om me te verwonderen).

'Herr: es ist Zeit. Der Sommer war sehr groß (uit Herbsttag van Rilke).

Lit.:

D.Th. Thoomes, 'Dr. J.G. Thoomes, bovenmeester en dominee'. In: H. van 't Veld, M. Helder en I. van Schuppen (red.), Markante Veenendalers, Historische Vereniging Oud Veenendaal, 2010, pp. 167 – 172.

D.Th. Thoomes, Terugzien op het wonen aan de Kerkewijk in Veenendaal in de jaren 50 en 60. In: Jaap Pilon, Mijn Kerkewijk. Een straatlengte nostalgie en historie, Historische Vereniging Oud Veenendaal, 2015, pp. 162 – 164; De Koningin Juliana School, pp. 151 – 161.

Dr. J.G. Thoomes in de sneeuw
(Collectie HVOV - J.G.Thoomes)

Herbst

Die Blätter fallen, fallen wie von weit,
als welkten in den Himmeln ferne Gärten;

sie fallen mit verneinender Gebärde.

Und in den Nächten fällt die schwere Erde
aus allen Sternen in die Einsamkeit.

Wir alle fallen. Diese Hand da fällt.

Und sieh dir andre an: es ist in allen.

Und doch ist Einer, welcher dieses Fallen
unendlich sanft in seinen Händen hält.

(Herbst van Rainer Maria Rilke, een gedicht dat hem bijzonder aansprak en dat hij nog wel eens citeerde in een preek).

Herfst

De bladeren vallen als komen ze uit
de verte, alsof er verre tuinen in de hemelen
verwelkten;
ze komen neer met afwijzende gebaren.

En 's nachts valt de zware aarde
uit alle sterren in de eenzaamheid.

En kijk naar de anderen: het gebeurt bij ieder-
een.

Wij vallen allemaal. Zo zal deze hand vallen.

En toch is er Één, die dit vallen
oneindig zacht in zijn handen houdt.

Wie herkent wie?

Door:
Hennie Henzen

Deze keer plaatsen we twee foto's in de hoop weer de nodige reacties te mogen ontvangen. Foto 23 is een scoutinggroep, maar het is niet bekend of dit een scoutinggroep uit Veenendaal is en zo ja, wie er op staan. Op foto 24 zien we aan de kleding van de kinderen dat het een Spartahuwelijk betreft. We zijn echter benieuwd wie hier trouwt en wie de mensen op de foto zijn. Het is ondoenlijk om alle foto's die we in ons bezit hebben en waarover we informatie

zoeken in deze rubriek te plaatsen. We nodigen belangstellenden daarom graag uit voor een bezoek aan ons Documentatiecentrum in de Cultuurfabriek aan het Kees Stipplein.

Uw reactie van de nu geplaatste foto's graag per mail naar info@oudveenendaal.nl of per post aan Ineke van Schuppen, Eekwal 3, 3904 DL Veenendaal.

Flitsen van de Veenkolonie in wording

Dat Veenendaal in het midden van de 16de eeuw ontstond als veenkolonie is inmiddels wel redelijk algemeen bekend. Maar wat ging daaraan vooraf?

1456 – 1496. Bisschop David van Bourgondië aan het bewind in het Bisdom Utrecht. Hij staat bekend om zijn hervormingen op velerlei gebied en de verbeteringen in waterstaatsbeheer. Vooral dit laatste zal voor de wording van Veenendaal van groot belang blijken te zijn.

Foto David van Bourgondië (Collectie HVOV - D. Philips)

1459. De Veenen “die zich uitstrekken van de Amerongsche en Elster bergen tot aan de landscheiding der Veluwe” worden na overlijden van Jacob van Abcoude (4 februari) op de 15de februari met de zogenaamde Gaesbeeckse goederen en rechten gedévolveerd (overdracht na versterf) aan de Bisschop i.c. het Bisdom Utrecht, waarvan Jacob Leenman was.

1470. 11 januari: Bisschop David geeft toestemming tot vernieuwing respectievelijk verplaatsing van het Agnietenklooster met kapel te Rhenen. Het torentje van deze kapel wordt in 1631 door Frederik V, Keurvorst van de Paltz, geschonken aan de Salvatorkerk van Veenendaal.

1473. Bisschop David geeft opdracht aan Jacob van Baelioenesteyn (woont waarschijnlijk in een huis met die naam) te Rhenen om binnen zeven jaar een Grift te graven “van den Rijn aff tot in de veenen toe, op ten Stichtsen bodem, metten Veendijck daartoe behoorende”. Hierbij zal van de oude beek ‘De kromme Eem’ gedeeltelijk gebruik worden gemaakt. De achternaam van Jacob wordt ook wel vermeld als Bablionesteyn.

1474. Het landgoed Prattenborch komt in erfpacht bij Evert Soudenbalch, “Dyckgraeff van den Lekkendijck bovendams” ook vermeld als “Proost van Maastricht en Kanunnik van den Dom”. Als bezitter van venen in deze omgeving kent hij de ‘rijkdommen’ die in de Rhenensche Veenen verborgen liggen. Waarschijnlijk zullen zijn kontakten met Bisschop David, een vroegere medestudent aan de Universiteit van Leuven, hebben bijgedragen deze ertoe te bewegen de winstgevende exploitatie der bisschoppelijke venen energiek aan te pakken. Op 1 april stelt Bisschop David in een zogenaamde Schouwbrief, op verzoek van erf- en veengenoten van het Kerspel Rhenen, een soort waterschappen in: één voor de afwatering en één voor het dijkbeheer. Tijmen Herbert wordt benoemd tot Dijkgraaf en Johan Valkenier wordt één van de vijf Heemraden.

1475. De Bisschop komt “selver op de Grift . . . daer die gravers stonden ende groeven, seggende tot hen: ‘gesellen en graeft myn neef van Gelre niet te nae’. Zyluyden (gaven) syn Genade ter antwoort dat sy op verre nae den Gelderschen gront niet en raeckten” . . . “Hem leydende tot Abtsgrave toe”, dit teneinde de Bisschop de grens met Gelre te tonen. (De Abtsgraaf was waarschijnlijk een greppel tussen Verlaat en Vendel).

1477. Het bewind van Bisschop David geraakt in een ernstige crisis. Hij wordt uit Utrecht verdreven, er is aan rivalen geen gebrek, maar Rhenen blijft hem trouw. De Bisschop en zijn gevolg verblijven de meeste tijd op het kasteel

Door:
Coen
van Viegen

te Wijk bij Duurstede of nemen hun toevlucht naar het Slot De Horst in Achterberg.

1481. De Grift is klaar, men veronderstelt tot de Hor(e)n(s)kolk. “Deselve Grifte (is) gebruyckt geweest met schepen genaempt samereusen, maesschen ofte lordennen om torff te halen” meldt een bericht uit later tijd. Maar in dit jaar breekt de Stichtse Burgeroorlog uit, die duurt tot 1484, met als gevolg verwaarlozing van de Grift. “Deze Grifte van Bisscop David is met verloop van crijch ende oirloge tusschen die Geldersche ende Stichtsche verlant”. Dit was vooral te wijten aan de strooptochten van de Geldersen, die alle activiteiten lam legden. Door verzanding en weelderige plantengroei werd de Grift geheel onbruikbaar. Tien jaar later vermeldt het Stadsbestuur van Rhenen nog dat de “veengrave allans ain den (Grebbe)Berch gainde verlant is”.

1483. 14 februari: De Utrechtsen onder leiding van de 21 jarige Ruwaart Engelbert van Kleef bezetten en plunderen de Stad Rhenen en omgeving, uit wraak voor de trouw van de stad aan Bisschop David. (zie ook 1477).

1485. 14 december: Met Hu(y)bert van Zu(y)len en zekere Warmbout komt de Bisschop overeen om “die grafte voirt door die Rijsche venen te graven ind to eijnden”. Zij moeten het karwei binnen zes jaar klaren. In die periode mag men alleen “elck sijne brant to sijns huys nodort” graven. Turfgraven en baggeren is gebonden aan het tijdvak van april tot einde juli. Het droogproces vergt, afhankelijk van het weer, 8 tot 12 weken; nog voor er nachtvorst kan komen moet men de turf hebben afgevoerd.

1492. Christophorus Columbus (1451-1506) ontdekt Amerika en ... het zo ‘geurige kruid tabak’: hij krijgt van inlanders gedroogde bladeren van de tabaksplant aangeboden. Het roken van tabak wordt later door Spaanse en Portugese zeelieden overgebracht naar Turkije en Egypte; via Engeland zal die gewoonte ook de Nederlanden bereiken. Het ‘geurige kruid’ zal in tweeërlei opzicht een belangrijke bijdrage leveren aan de welvaart van Veenendaal en omgeving: ten eerste de verbouw van tabak en in de tweede plaats de vervaardiging van sigaren.

1496. Bisschop David overlijdt op zijn kasteel te Wijk bij Duurstede. Volgens enige bronnen

was hij “in sijne oude daghen kindsch en beduyzeld van zinnen” geworden. Hoewel alle respect voor de oude Bisschop reeds was verdwenen, wordt hij met “pracht en praal en officiële droefheid” in de kerk van Wijk bij Duurstede begraven, zij het met een oude versleten mijter op en in zijn hand de oudste vervallen staf die men kon vinden. Ten gevolge van een brand in het koor is zijn graf onvindbaar geworden.

1499. 6/8 juli: Rhenen wordt door de zogenaamde Kleefsen veroverd. Hertog Johannes II (Engelbert's broer, zie 1483) die “eene kans voor hem geopend zag zich op de Utrechtschen te wreken welke hij eenen heimelyken haat toedroeg” gaat met zijn Grote Garde moordend en plunderend te keer. “Rhenen werd helaas bij zijn’ eersten voetstap in het Sticht het slagtoffer zijner woede”. Het platteland van Oost-Utrecht wordt eveneens geplunderd, maar dan door de troepen van Hertog Karel van Gelre. En ook de Rhenensche Veenen hebben onder te terreur van deze Hertogen ernstig te lijden.

Kunstwerk getiteld DNA van Gilbert blijft in beweging (Tentoongesteld tijdens Beeldend Veenendaal 2019 door Karin van Veldhuisen- van den Broek. www.atelieropdeboerderij.nl)

1500. Rond dit jaar vindt in Europa de introductie van koffie plaats. Paus Clemens geeft officieel toestemming tot het drinken van die zwarte drank, mits gezegend door een priester.

1502. Er bestaat een hoeve “Groote Veenloo” genaamd, op de plaats van de huidige Vendel. Volgens Adriaan P.de Kleuver zou deze boerderij in een ‘grijs verleden’ bewoond zijn geweest door “zekere Rey van Venlo” die zeven zonen bezat.

1519. Guillebert van Schoonbeecke te Antwerpen geboren als de “natuerlijck en onwettich zoene” van een rijke koopman, die hem echter in 1545 wel als zijn wettige zoon erkent. Zijn doopnaam komt voor als Gillis, Gilles, Gilbert, Gillebert en Ghilibert; zijn achternaam wordt ook wel geschreven als Van Schoonbeke en van Schoonebeke. In Veenendaal is de Gilbert van Schoonbekestraat.

Portret Gilbert van Schoonbeke (Collectie Maagdenhuis Museum Antwerpen, foto Hennie Henzen)

1521. Bij een terechtstelling op de Galgenberg te Rhenen worden de weerbare mannen uit Veenendaal “volgens oud gebruik door de Magistraat van Rhenen ontboden om gewapend de plaats van de terechtstelling af te zetten” om de toegestroomde kijkers in bedwang te houden.

1527. 14 november: Gelderse troepen onder leiding van Maarten van Rossum veroveren met een list de Stad Rhenen. Kasteel De Horst in Achterberg wordt door hen “geslecht, opdat het schier ofte morghen (vroeg of laat) weder in des vijands handen koemende te vallen, die van Wageningen, alwaar het schricks teghen

over lagh, niet en moghte beschaedighen”. De vijandelijkheden tussen Gelre en Het Sticht duren tot 1543. Ergens leest men: “De schaarse bewoners rond de Veenen trekken weg.

1528. De Staten van Utrecht worden eigenaar der Rhenensche of Stichtsche Veenen. De exploitatie laten zij over aan particulieren, die percelen veen en andere grond in erfpacht krijgen (zie ook 1543).

1533. Het Groote Veenloo (De Vendel) wordt eigendom van het Karthuisz klooster ‘Nieuw Licht’ te Bloemendaal noordelijk van Utrecht, als deel van de verworven Emmikhuisz Berg en omgeving. Prior Petrus Sax “begaan met het lot der pachters” sticht een Kapel ter ere van de patroon der orde ‘Sint Salvator’. De exacte plaats van deze Kapel is niet bekend. De wijding van het bedehuis vindt plaats op 13 mei 1535 door wijbisschop Laurentius Hertoge namens de Bisschop van Utrecht.

1543. Op verzoek van de Veengenoten benoemt Karel V een commissie, bestaande uit Adriaen Nicolai, Gerrit Renay en Willem van Diemen, die moet onderzoeken hoe men de Rhenensche Veenen tot “meerdere waerden soude mogen brengen”, aangezien men tot dusverre “luttel ofte geen profijt had” (zie ook 1528). 7 september: De Vrede van Venlo geldt als een “keerpunt in de geschiedenis en sluitstuk van een consequent volgehouden politiek”. Er komt rust en politieke stabiliteit in deze contreien. Bekend is de uitdrukking “Zonder Venlo 7 September 1543 geen Veenendaal”.

1545. In de Rhenensche Veenen zou relatief nog weinig bewoning zijn. Een deel der veenarbeiders woont nog in eenvoudige plaggenhutten, die echter geleidelijk aan worden vervangen door huisjes van steen. Grote aantallen werkvolk komen van buiten; zij wonen in “ruime gebouwen, die voorzien zijn van enige huisraad”.

1546 Een Utrechtse Veencompagnie krijgt als eerste een concessie om turf te gaan winnen in de Stichtsche en Geldersche Veenen. (zie 1543)

Ontleend aan Coen van Viegen’s ‘Veenendaal in Historisch Perspectief’ (vierde en uitgebreide versie)

Het laatste woord

Soms zijn er ontwikkelingen die grote veranderingen met zich mee brengen. Zo'n ontwikkeling is bijvoorbeeld de nieuwe Omgevingswet die in 2021 ingevoerd moet worden.

Door:
Het bestuur

Nieuwe monumenten?

Het wetsvoorstel Omgevingswet vervangt een zeer groot aantal wetten of delen van wetten zoals bijvoorbeeld de Interimwet stad-en-milieubebakening, Wet algemene bepalingen omgevingsrecht, Wet inzake de luchtverontreiniging, Wet ruimtelijke ordening, Monumentenwet 1988, Wet milieubeheer en Woningwet, Wet natuurbescherming, Wet bodembescherming en de Wet milieubeheer. En dit is nog maar een zeer beperkte opsomming van de wijzigingen. Voor onze Historische Vereniging zijn met name van belang de veranderingen op het gebied van de ruimtelijke ordening en de Monumentenwet. De uitvoering van deze nieuwe wet wordt opgedragen aan de gemeenten. De gemeente Veenendaal probeert goed in te spelen op deze wijzigingen en is al enkele jaren bezig met de voorbereiding voor de aanpassingen voor de nieuwe omgevingswet. Een belangrijk onderdeel is de Participatiewet Waardevolle Gebouwen. Op 1 april jl. zijn door de gemeente

werd gegeven, spraken we ook over de huidige gemeentelijke monumentenlijst en bespraken we of er in Veenendaal nog nieuwe panden in aanmerking zouden moeten komen om aan deze lijst te worden toegevoegd. Het bleek nog niet zo gemakkelijk te zijn om een goede afweging te maken of een pand nu wel of niet in aanmerking moest komen om als "monument" gekwalificeerd te kunnen worden. Hoort een woning als Huize "de Tol" nu wel of niet op zo'n lijst? We gaan hier in een vervolgbijeenkomst nog eens verder over door praten en komen hier zeker weer op terug.

Maar voor het zover is kijken we eerst nog uit naar de komende ledenbijeenkomst. Op 20 juni a.s. hoopt Wim van Heteren in ons midden te zijn met een voordracht over *Stinzen in Veenendaal of toch niet?* Uit ervaring kennen we Wim als een zeer boeiende spreker die ons zeker weer veel moois zal laten zien. We kijken er dan ook uit naar wat hij ons aan nieuwe dingen kan vertellen.

Huize De Tol, Kerkewijk 156, behoort tot de gemeentelijke monumenten. Het is, hoewel in hoofdvorm vrijwel oorspronkelijk, door de nieuwe gebruikers wel gewijzigd (Foto Hennie Henzen)

een aantal partijen in het kader van de participatie cultuurhistorische waardenkaart met betrekking tot het Veenendaals erfgoed op het gemeentehuis uitgenodigd om hierover mee te praten. Behalve dat er een goede voorlichting

- Donderdag 20 juni 2019
- Ledenbijeenkomst HVOV
- Wim van Heteren over Stinzen
- Gebouw Elthetho Fluitersstraat
- Aanvang 19.45 uur
- Inloop vanaf 19.15 uur
- Toegang gratis

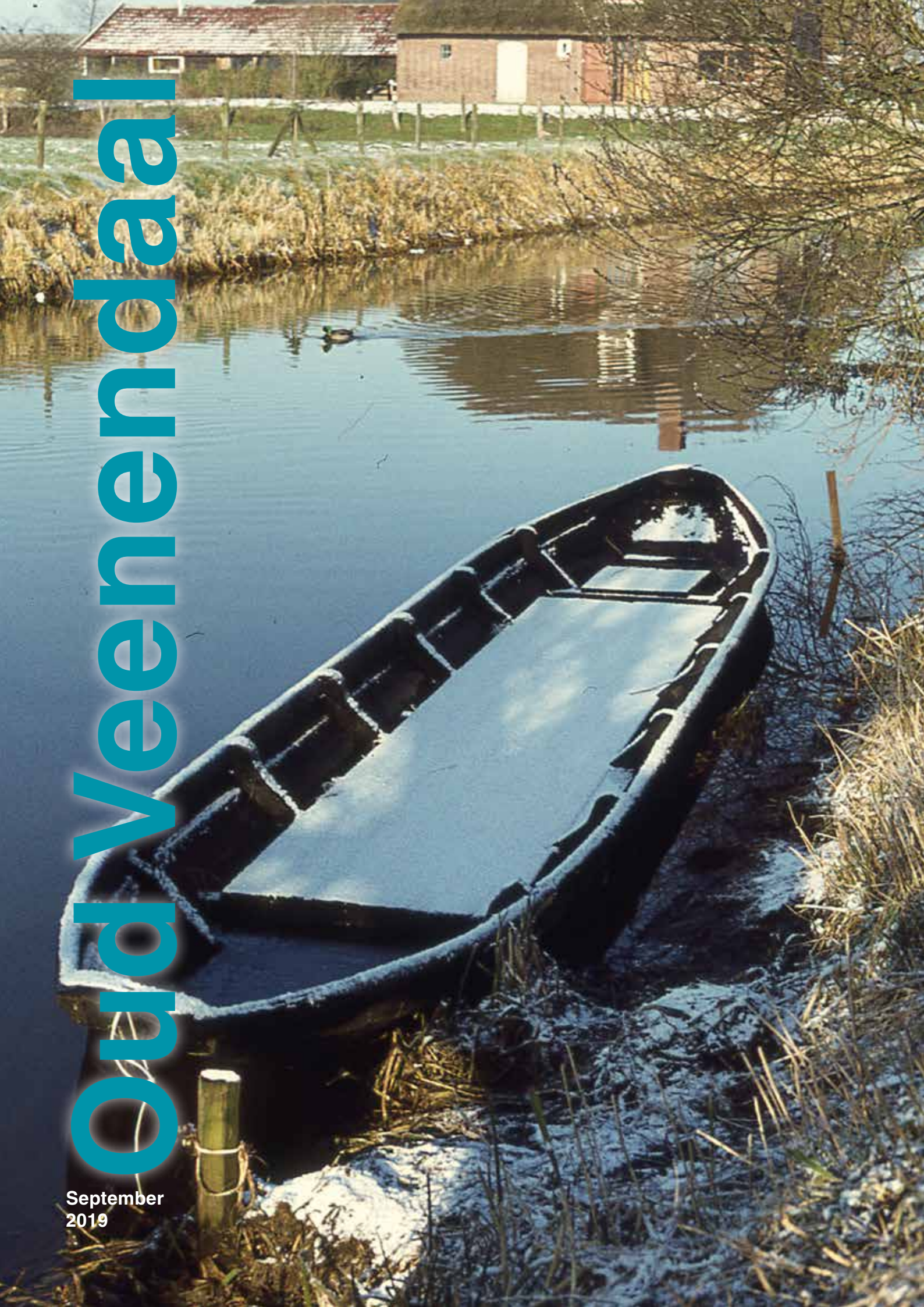
De overige geplande data voor dit jaar zijn ook bekend. Zet deze al vast in uw agenda: 19 september en 12 december 2019.

IN MEMORIAM

Bij het ter perse gaan van dit blad bereikte ons het droevige bericht dat vrijdag 17 mei jongstleden onze redactrice Willy van der Vliet na een langdurig ziekbed op 73 jarige leeftijd is overleden. Wij wensen haar familie veel sterkte toe.

Oud Veenendaal

September
2019

Inhoud

57

De redactie

Om te beginnen

58

G.M.J. van Schuppen-Diepeveen

Het Oude Mannen- en Vrouwenhuis (2)

70

G.G. Groenleer

Uitgelezen

71

W.C. van Elst

Honderdjarigen (34)

75

G.M.J. van Schuppen-Diepeveen

Stinzen in alle kleuren

77

C. van Viegen

Centrum dorp

80

H. Henzen

Wie herkent wie?

82

De redactie

Jaarverslag 1899 openbare school.

84 Het laatste woord

Colofon

34^e jaargang, nummer 3
verschijnt 4 maal per jaar

REDACTIE

Janneke van den Berg- van Wakeren
Ineke van Schuppen
Cor Slok
redactie@oudveenendaal.nl

BESTUUR

A. van den Bos, voorzitter
Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen,
secretaris
H.C. de Kleuver, penningmeester
A.K. van Kooten
A.A. Slok
J.A. Spies
Mevr. W. Wienecke-van Schuppen

Secretariaat:

Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
Eekwal 3, 3904 DL Veenendaal
Telefoon 0318 51 10 66
info@oudveenendaal.nl

Website:

www.oudveenendaal.nl

Ledenadministratie:

A. Hempenius
Kees Stipplein 52
3901 TP Veenendaal
Telefoon 0318 51 38 79
ledenadministratie@oudveenendaal.nl

Financiële administratie:

Berry Henzen
MacBridestraat 51, 3902 KK Veenendaal
Telefoon 0318 52 74 91 (na 19.00 uur)

Werkgroepen en commissies:

A.K. van Kooten
Componistensingel 107
3906 BV Veenendaal
Telefoon 0318 55 36 44

Documentatiecentrum:

De Cultuurfabriek
Kees Stipplein 78, 3901 TP Veenendaal
Telefoon 0318 58 26 68
documentatiecentrum@oudveenendaal.nl

Openingstijden:

Dinsdag van 13.00 tot 16.00 uur
Donderdag van 13.00 tot 16.00 uur
Zaterdag van 10.00 tot 13.00 uur
Of op afspraak: 06 54 91 19 91

ISSN: 0926-2857

Afbeelding omslag

Een besneeuwde aak in de Grift aan het Gelders Benedeneind
(foto Henk Mark, Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Bank:

IBAN: NL 62 RABO 0 395110106, t.n.v.
Historische Vereniging Oud Veenendaal

De contributie bedraagt € 25,- per jaar.
Losse nummers van dit blad € 8,-.
Het lidmaatschap van de vereniging loopt
gelijk met het kalenderjaar.
Opzegging alleen schriftelijk en tot een
maand vóór het begin van het nieuwe
verenigingsjaar.

Ontwerp, opmaak en druk:
Henzen ontwerp & communicatie, Veenendaal

Niets uit deze uitgave mag worden gerepro-
duceerd zonder schriftelijke toestemming van
de redactie.

De redactie reageert na inzending van een artikel
naar de scribent. De tijd tussen datum van inzending
en het uitkomen van het nummer waarin het artikel
wordt opgenomen is veelal een paar maanden tot een
jaar. Plaatsingsmoment is afhankelijk van de voorraad
artikelen en de benodigde aanpassingen. Ingezonden
artikelen kunnen door de redactie worden aangepast.
Over plaatsing van een artikel in ons tijdschrift wordt
door de redactie beslist. De inhoud van ingezonden
artikelen valt buiten de verantwoordelijkheid van de
redactie.

Om te beginnen

De redactie biedt u weer een goed gevuld blad aan.

Wat kunt u in dit nummer allemaal lezen?

We schrijven september 2019. Het Gilbertjaar is nog in volle gang en in het land beginnen de herdenkingen rond het einde van de Tweede Wereldoorlog op gang te komen. Zo is het deze maand 75 jaar geleden dat operatie Market Garden plaats vond, ook bekend als de Slag om Arnhem. Door het mislukken van deze actie kreeg Veenendaal te maken met duizenden evacués die onderdak nodig hadden.

Maar in dit nummer gaat het nog niet over de oorlog. We beginnen eerst met een afscheid. Na tientallen afleveringen heeft Wim van Elst aangegeven te gaan stoppen met de serie over Veenendalers die de leeftijd van 100 jaar mochten bereiken. In deze uitgave leest u de 34ste en laatste aflevering. In de loop van de jaren zijn er heel wat uurtjes in deze onderzoeken gaan zitten. Complimenten aan Wim voor al het werk, we hebben zijn trouwe bijdragen altijd erg gewaardeerd.

Wat kunt u verder in dit blad vinden? We gaan terug in de tijd, naar het einde van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw, een periode waarin het Oude Mannen- en Vrouwenhuis (misschien wel beter bekend als het Oude-liedenhuis) een begrip was in Veenendaal. In het tweede deel van dit artikel dist Ineke van Schuppen weer interessante wetenswaardigheden op.

Nog een blik in de negentiende eeuw is het schoolverslag van G. Bersema, hoofd van de openbare lagere school. Het besturen van een school gaf toen, net als nu, de nodige uitdagingen. Hoewel Bersema zijn ogen uit zou kijken in een moderne school, zou hij ook zien dat sommige dingen hetzelfde zijn gebleven. In het kader van het Gilbertjaar is er een over-

zicht van de hand van Coen van Viegen van de gebeurtenissen in de vroege jaren van het dorp Veenendaal. En Gert Groenleer heeft voor u het boekje *Ik ben Gilbert* uitgelezen.

Verder is er een verslag van de ledenbijeenkomst in juni waar Wim van Heteren ons meer vertelde over stinzenplanten en wil Hennie Henzen graag hulp bij het identificeren van mensen op oude foto's.

Genoeg variatie dus. We wensen u weer veel leesplezier en leerzame momenten. En als er een onderwerp uit de Veenese geschiedenis is waar u wel eens wat over zou willen vertellen, dan horen wij graag van u: redactie@oudveenendaal.nl.

Door:
De redactie

Groet uit Veenendaal

Jac. van Hardeveld, Boekh.

Gezicht vanaf de Hoofdstraat op de Lage Kant, later Schoolstraat en sedert 1930 Hoogstraat geheten. Het pand in het midden - met de dakkapel - behoorde tot de school, waaraan de straat van 1920 tot 1930 de naam ontleende. Circa 1900. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Het Oude Mannen- en Vrouwenhuis (2)

In het juninummer is het eerste deel van dit artikel verschenen. We vervolgen het onderzoek naar de inhoud van de notulenboeken uit de periode 1885 tot 1921.

Door:
Ineke van
Schuppen

Jaloers

Mocht Vader Fakkeldij niet de gemakkelijkste te zijn, Moeder Fakkeldij was dat zeker niet. Op zeker moment beschuldigde Moeder Fakkeldij haar man en de meid, Rijntje van Hunnik, van onzedelijke handelingen. Wat was er aan de hand? Toen Rijntje op zondagmorgen de kachel aanmaakte in de kamer van Vader en Moeder, dronk Vader in het kamertje er naast een kopje thee. Daar Moeder onwel was geweest en zij nog niet beneden was, informeerde Rijntje bij Vader hoe het met Moeder ging. Moeder hoorde dat er beneden gepraat werd en in een vlaag van jaloezie kwam zij half gekleed beneden,

atie ontstaan was door het jaloerse optreden van Moeder, werd Vader opgedragen voor een nieuwe meid te zorgen. Alle daaruit voortvloeiende kosten kwamen voor zijn rekening.

Ook Mathilda Hartman had klaarblijkelijk last van het jaloerse gedrag van Moeder. Mathilda trok een tijdlang op met verpleegde Vlek, maar nadat zij ziek was geweest en met Vader Fakkeldij een goede verstandhouding had opgebouwd, wilde zij Vlek niet meer. Die had gezien dat Mathilda regelmatig de kamer van Vader binnenging en had daarover geroddeld. Mathilda klaagde bij de regenten over het vernederende gedrag van Moeder, maar bekende door haar zenuwziekte wel eens een minder gepast antwoord te hebben gegeven. Hierop wezen de regenten haar er op dat Moeder ook aan een ziekte leed en wel jaloezie: Moeder kon namelijk niet verdragen dat een andere vrouw vriendelijk was tegen haar man. De regenten adviseerden Mathilda dat als zij iets aan Vader wilde vragen, dat altijd in het bijzijn van Moeder te doen en verder geen vriendelijkheid aan

vader Fakkeldij te bewijzen. De twee vrouwen bleven echter kijven. Tijdens een volgend bezoek aan de regenten werd Moeder tot zachtheid gemaand en Mathilda tot gehoorzaamheid.

Schetsontwerp voorgevel Oudmannenhuis Veenendaal van een onbekende architect. (Collectie Cor Slok)

pakte Rijntje bij de arm en zette haar de kamer uit met de woorden: "Wat doen jullie beiden hier, er uit!" Daarna maakte ze Vader uit voor alles wat mooi en lelijk was. Voorzitter Van Wakeren ging in de loop van de week naar het Huis om Moeder, ook op verzoek van Vader, eens flink onderhanden te nemen. Maar toen puntje bij paaltje kwam, wilde Vader toch niet dat zijn vrouw berispt werd voor haar ongemotiveerde en tactloze optreden, want het echtpaar had zich weer verzoend. Moeder maakte het Rijntje echter zo moeilijk, dat die het in haar dienst niet langer uit kon houden. Omdat deze situ-

Wisseling Vader en Moeder

In de kerkenraadsvergadering van 14 november 1904 werd de ontslagaanvraag van Vader en Moeder Fakkeldij behandeld. Zij wilden graag omstreeks 1 maart 1905 vertrekken naar Oosterbeek, maar de reden werd niet vermeld. Ondanks het feit dat ze maar tweeënhal jaar de leiding van het huis hadden gehad, werden ze in de vergadering van februari van dat jaar bijzonder lovend toegesproken en bedankt voor hun ijver, trouw en netheid en voor alle zorg en

moeite aan het Huis en zijn bewoners besteed. Als nieuwe Vader en Moeder werd het echtpaar Smedema benoemd, dat met hun dochter op 1 maart 1905 naar Veenendaal kwam. Vader Smedema wilde al direct een nieuw fornuis in het washok. Ds. Van de Meene overlegde met de commissieleden over de onhoudbare toestand van de keuken. Ook moest een verbouwing plaatsvinden. Op de plaats van de schoorsteen moest de plee komen (dat staat letterlijk zo in de notulen), maar zodanig dat de plee buiten kwam te staan, zodat er een beerput bij geplaatst kon worden. De Kerkenraad wilde een derde van de kosten bijdragen.

Op 27 september 1905 bestond het Huis 25 jaar en was het dus 25 jaar geleden dat de eerste bewoners werden opgenomen. Een daarvan was Klaas Willemsen, die door de natuur misdeeld was en daarom niet in zijn eigen onderhoud kon voorzien. Hij was samen met zijn vader Arend Willemsen, die bezembinder was van beroep, opgenomen en hij was de enige die ononderbroken in het huis had verkeerd. Het feest werd geopend door ds. Jongebreur,

van psalmen, die de oudjes allemaal van buiten kenden. Vader, zijn dochter en een logee van Vader en Moeder begeleidden het zingen op het orgel, dat vader speciaal naar de gezelschapszaal had gebracht. 's Avonds werd er nog getrakteerd op chocolade en beschuitjes en werden er onder leiding van ds. Doornveld weer psalmen gelezen en gezongen.

Verbazingwekkend is dat de secretaris in april 1907 met geen woord repte over de grote brand bij de fabriek van Van Woudenberg, terwijl de Amerongsche Courant vermeldde dat de bewoners allemaal werden geëvacueerd naar de Gereformeerde Kerk.

Mathilda Hartman klopte op 29 november 1907 aan bij de regenten. Omdat ze de afgelopen tijd erg zenuwachtig was geweest, wilde ze graag toestemming om drie maanden buiten Veenendaal in een net klein gezin in pension te gaan. De regenten wilden wel graag een doktersattest zien, waarin vermeld werd dat ze verandering van lucht en omgeving nodig had en dat ze sterk genoeg was om een reisje te

ondernemen. Dokter Kets was bereid haar dat attest te verschaffen. Mathilda mocht dus vertrekken, maar wel op voorwaarde dat er voor het Huis geen kosten aan waren verbonden. Het beviel haar zo goed buiten het Huis, dat ze na drie maanden een verzoek indiende of zij haar verblijf mocht verlengen en dat mocht. Toen ze een paar dagen thuis was, vroeg ze of ze in Nijmegen een geschikte naaimachine mocht kopen voor het Huis. Ze wilde Moeder graag helpen en er dan ook wat

mee verdienen. Maar daar gingen de regenten niet direct mee akkoord. In december 1908, ze was toen al een jaar buitenshuis, kwam er een schrijven waarin zij wilde weten welk loon ze kon verdienen als ze weer terug kwam. De regenten wezen haar op haar acte van opname, waarin was bepaald dat zij Vader en Moeder behulpzaam moest zijn in alles wat in het redelijke van haar verwacht kon worden. Uiteindelijk kwam ze pas in februari 1909 weer terug. Zij kreeg toen wel de vijf cent zakgeld die alle andere verpleegden ook ontvingen.

Brand Frisiafabriek. (Familiearchief Sandbrink, collectie Gemeentearchief Veenendaal)

die Psalm 103 las. De oudjes kregen koffie met voor iedereen maar liefst drie taartjes, sigaren voor de mannen en eau de cologne voor de vrouwen. De regenten bezochten de keuken persoonlijk om *“het heerlijk gebraden vleesch, de mooie gestoofde peren en de puik bloeiende aardappels waaraan de oudjes zich zullen vergasten”* in ogenschouw te nemen. De middag werd doorgebracht met het zingen

Huizen op de Markt

In 1899 bevond zich op de Markt tussen De Korenbeurs en de toenmalige pastorie het café van Jacob Praag. Het café werd door een brand verwoest en in de Kerkenraadsvergadering van 23 mei 1899 meldde ds. Nijhuis dat *“een der gevaarlijkste en meest ergernis gevende percelen is opgeruimd”*. De dominee stelde voor om de grond te kopen voor het Oudeliedenhuis, zodat er in de nabijheid van de kerk geen kroeg meer kon worden gebouwd. Omdat de uit de erfenis van freule Lauta van Aysma verkregen goederen verkocht waren, was dit een mooie gelegenheid voor het Huis om weer goederen te verkrijgen. Het plan was om drie huizen te laten bouwen. Op de vraag van de andere kerkenraadsleden of dit plan financieel voordelig zou zijn, antwoordde de dominee dat *“het aller-eerste doel moet zijn de gemeente te zuiveren van die plaats des verderfs in nabijheid van Gods huis”*. Er bleek erfpacht op de grond te

De drie huizen waren erg gewild, er kwamen regelmatig aanvragen binnen om een huis te mogen huren. De namen van de families Otte, Slotboom, Van Burken en Siebeling passeerden in de notulen de revue, maar de namen van vooral dokter Van de Meene en de familie Van Krieken doken regelmatig op. In 1902 wilden G.H. van Leeuwen en B. van Kreel een huis huren. Van Kreel moest daarvoor een borgstelling overleggen van de heer Melville van Carnbië. Deze weigerde echter en zelfs toen Van Kreel een half jaar huur als borg wilde storten, kreeg hij het huis niet. De regenten wilden een solide borgstelling. Toch lukte het hem op enig moment wel, want in juli 1908 zei hij de huur per 30 april 1909 op. Een jaartje eerder had hij nog om nieuw behangetje in de achterkamer gevraagd, maar regenten Van Leeuwen en E. de Ruiter vonden dat toen niet nodig. Het behang was weliswaar niet mooi meer, maar ook nog niet uitgewoond.

De zuidzijde van de Markt met v.l.n.r. Hotel De Korenbeurs met stalhouderij (nr. 16) de woningen van W. de Haas (nr. 15), dokter Remme (nr. 13), Kapper Brunekreef (nr. 12) en A.W. de Haas (nr. 11). De oorspronkelijke pastorie, later de woning van dokter Remme en nog later Historisch Museum Het Kleine Veenloo, had nummer 10. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

zitten ter waarde van f 5.471,--, maar die werd door de eigenaren, de dames Brinkhuis, aan het Oudeliedenhuis geschonken. Voor de grond werd f 4.646,-- betaald, maar met de kosten die er nog bij kwamen, kwam het totaalbedrag op f 6.025,--. G.C. van Stuyvenberg werd gekozen als architect en de aanbesteding vond plaats op vrijdag 14 juli 1899. Het werk werd aan de diverse ambachtslieden afzonderlijk gegund, waardoor de totale bouwsom op f 8.959,-- kwam.

In het *Adresboek van Veenendaal van 1953* zijn latere bewoners van deze drie huizen terug te vinden. De huizen, nummers 11, 12 en 13, werden op dat moment bewoond door respectievelijk A.W. de Haas, kapper J. Brunekreef, die beneden zijn dames- en herenkapsalon Maison Brunekreef uitoefende en boven woonde en dokter Remme met zijn gezin. In de pastorie Markt 10 woonde ds. Bakker, Markt 15 werd bewoond door W. de Haas en hotel De Korenbeurs had nummer 16.

Overig onroerend goed

Aan de Middelbuurtseweg bewoonde ene Heikamp een huis van de commissie. Daarbij had het Huis een groot stuk land op de Pekken in bezit. In de vergadering van 7 november 1889 kwam nog een huis in de Middelbuurt ter sprake. Het was vrijgekomen door het vertrek van ene Hardeman en het werd verkocht voor f 750,--. De vraag was wat te doen met het geld. Broeder Bomas wilde wel weer stukken Rusland kopen, maar de voorzitter was er niet voor om het hele kapitaal in één soort te beleggen en men ging te rade bij de heer Verhoef, de plaatselijke kassier. Toen in 1903 waardepapieren voor een conversie gestempeld moesten worden, was de brandkast met geen mogelijkheid open te krijgen. De smid moest er bij komen om hem open te breken.

In 1906 kwamen voor het eerst huizen in het Zand ter sprake. Deze huizen waren klaarbij-

kelijk eigendom van verpleegde Van Manen, die ze bij zijn intrede in het huis overgedragen had aan de commissie. Zowel P. van den Bosch als Van Zetten stonden op de wachtlijst voor de huur, maar Van Zetten kreeg het huis voor f 1,40 in de week met de bedingung dat hij alles wat er aan het huis moest gebeuren voor eigen rekening zou nemen. Het moeten vier huizen zijn geweest, want naast huurder Van de Weerdhof en eigenaar Van Manen werden ze ook bewoond door Diepeveen en Ter Scheg-gert. De huizen waren in zeer slechte staat. De commissie vond het beter de huizen te verko-pen, maar dat was in juni 1907 klaarblijkelijk nog niet gebeurd, want toen werden drie van de vier huizen door de gemeente onbewoonbaar verklaard.

Stempel Bernard van Kreel. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Levering

In de vergadering van 10 januari 1908 kwam een verzoek van een aantal winkeliers en bak-kers binnen om aan het Huis te mogen leveren. Naar aanleiding hiervan besloot de Kerkenraad om in het vervolg de benodigdheden van het Huis alleen maar aan te besteden bij de leden van de Nederlands Hervormde Gemeente van Veenendaal. Bij een aanbesteding van rook-spek hadden slagers E.J. Veenendaal en M. van Hunnik voor hetzelfde bedrag ingeschreven, namelijk 54 cent per kg. Na loting kreeg slager Veenendaal de opdracht. Andere leveranciers waren kruideniers J.H. Jansen, J.H. Schellevis en Scholtus. Kruidenier D.C. Hennij wenste niet mee in te schrijven, daar hij de regenten niet bekwaam achtte om als juiste beoordelaars op te treden en aanbesteding ook de deur opende tot knoeierijen. Deze brief werd voor kennisgeving aangenomen. In 1909 schreef

hij klaarblijkelijk toch weer in, want de meeste kruidenierswaren werden aan hem gegund. De prijzen lagen wel enigszins anders dan vandaag de dag. Suiker kostte f 2,35 per 5 kilo, groene erwten f 11,50 per mud en rijst f 11,25 per baal. Kaarsen kostten 26 cent per acht stuks. Voor manufacturen werd ingeschreven door Willem van Barneveld en Joch van den Bosch. Ambachtslieden waren timmerman B. van Kreel, metselaar A. van Wagensveld, smid D. Hendriks, schoenmaker Leppers en koper-slager M. van Schuppen

Het was feest op 30 april 1909: een prinsesje was geboren. Vader trakteerde de oudjes op beschuit met muisjes en ook de regenten kregen deze lekkernij tijdens hun vergadering aangeboden.

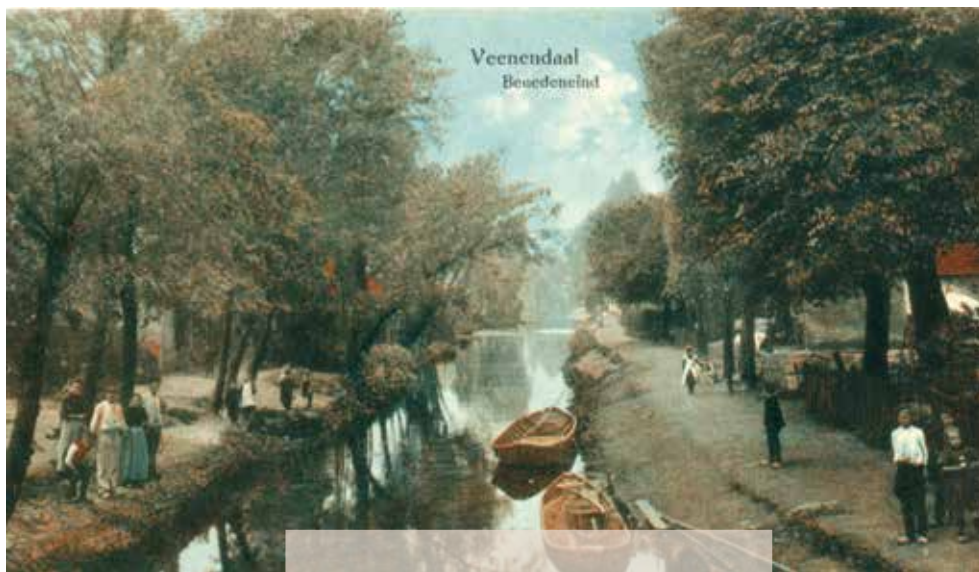
Moeder klaagde in november 1909 bij de regen-ten dat Mathilda zich niet meer door Jaantje wil laten helpen, maar wel door Geertrui. Ze vermoedde dat de reden was dat Jaantje een flinke vrouw was die niet met zich liet sollen en dat *'Geertrui een sukkeltje is, die alles doet wat men haar zegt'*. Moeder vroeg de regenten om raad, maar die vonden dat dit soort aange-legenheden tot de taak van Vader en Moeder behoorden. Wel adviseerden zij Moeder streng aan haar gezag vast te houden en Mathilda door Jaantje te laten helpen. Het gezag van Vader en Moeder was klaarblijkelijk niet groot. Vader klaagde regelmatig over de verpleeg-den en over het personeel, maar de regenten vonden dat Vader het zich te gemakkelijk wilde maken en daarom iedereen zijn zin maar gaf. *"En", zeiden de regenten, 'de oudjes zijn net kinderen, je geeft den vinger en zij nemen den hand'.*

In januari 1910 werd het bestuur herbenoemd en was de samenstelling: T. van Wakeren voor-zitter, E. de Ruiter secretaris en G.W. van Essen penningmeester. Leden waren E.J. Ariessen en A. van Leeuwen. Ook de ambachtslieden werden opnieuw vastgesteld, waaronder Van Stuivenberg als timmerman en Knijff als lood-gieter. Kruidenierswaren werden geleverd door Hennij en Jansen, manufacturen door G. van Schuppen en J. van den Bosch.

In april 1910 kwam de aanschaf van een drie-plank aan de orde. Een drieplank was een hele eenvoudige roeiboot, die uit drie planken was samengesteld. De aanschaf was bedoeld om 's

zomers gras te kunnen halen voor de boerderij. Maar daar in de optiek van de regenten dat soort schuiten duur was, werd aan secretaris E. de Ruiter opgedragen eens te informeren

regenten wezen hem er op dat als Vader hem verbood uit te gaan, hij te gehoorzamen had. Ook wezen ze er op dat de regenten niet aan huis klachten konden afwerken en dat daar de vergaderingen voor waren. Wel bespraken ze de zaak met Vader en die was bereid te straf te verminderen.

Benedeneind, tegenwoordig Valleistraat, gezien in de richting van het Verlaat, vóór demping van de Griff. Circa 1910. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

bij Van Doorn aan het Benedeneind wat de kosten waren van een nieuwe drieplank. Daar Van Doorn slechts f 55,- vroeg, werd besloten de boot te bestellen. Een maand of twee later stelde Van Leeuwen echter voor om hout met een keur te laten gebruiken, ook als de prijs dan wat hoger uit zou vallen. Voor f 55,- kon volgens hem geen *“puike waar”* worden geleverd. De regenten waren het met hem eens en omdat Van Doorn nog niet aan de boot was begonnen, kon het gevraagde hout, zij het met een prijsverhoging, nog geleverd worden.

Bijen

In de vergadering van 27 mei 1910 verscheen Janus Schoenman voor de regenten. Hij had een zwerm bijen in de tuin gevonden en Vader had gezegd dat hij die mocht houden en verkopen. Maar toen Vader merkte dat de zwerm f 2,- opbracht, moest hij delen met alle oudjes. Janus vond het een onbillijk voorstel en had zich direct willen beklagen bij de regenten. Om het Huis uit komen, was hij langs een omheining gegaan over de brug van de Jongelingsvereniging naar regenten Van Wakeren en De Ruiter. Voor dit uitbreken had vader hem gestraft met zes weken huisarrest. Hij vond het oneerlijk, omdat hij altijd ijverig werkte en nooit reden tot klagen gaf. Daarom wilde hij dat de regenten hem die straf zouden kwijtschelden. Maar de

Werken voor het Huis

In augustus 1910 vroeg Mijntje van Dalen belet. Zij vroeg op hoge toon betaling voor alle arbeid die zij in het Huis verrichtte, al was het maar tien cent per week. De commissie weigerde, want het was niet volgens afspraak. In haar overeenkomst stond dat ze was opgenomen onder voorwaarde te zullen werken. Dat had ze tot nu toe trouw gedaan, maar de voorzitter was niet onder de indruk van

haar dreigement te zullen staken. Ze werd de deur gewezen. Broeder Van Leeuwen had er klaarblijkelijk toch over nagedacht. In de volgende vergadering kwam hij met een voorstel. Omdat de verschillende oudjes zich met allerhande werk verdienstelijk maakte, vond hij toch wel redelijk om daar enige betaling tegenover te stellen. Het voorstel werd uitgebreid besproken en na ampel overleg werd het goedgevonden om de oudjes die aardappels rooiden een fooi te geven van maximaal 25 cent. Maar korte tijd later werd weer op dat besluit teruggekomen. De mannen kregen als beloning een huisfeest met chocolade en beschuitjes. Waarschijnlijk zullen ze liever hun kwartje hebben gehad.

De inwendige mens

Op 17 maart 1911 werd bij het nazien van het huishoudboek gemerkt dat er tien eieren per twee weken waren gebruikt. Op de vraag voor welke zieken de eieren bestemd waren, vernamen de regenten dat Vader en Moeder dat zelf waren. Ook het gebruik van boter was hoog. Vader had een lijstje gemaakt over de afgelopen acht jaar van de bedragen die aan boter waren besteed. De bedragen liepen nogal uiteen. In 1904 was er f 112,50 besteed, maar in 1910 f 48,80. Daar tussenin varieerden de bedragen. Ook de boerderij werd nauwlettend in de gaten gehouden. Verpleegde Vink werd er op gewezen dat hij te veel koeken voerde aan de koeien. In plaats van vijf mocht hij nog maar drie stuks voeren. Hij kon niet verklaren waarom

de opbrengst van de melk zo wisselde. Vink had zich trouwens onbehoorlijk over Vader uitgelaten, daar die andere aardappels at dan de verpleegden. Ook beschuldigde hij de dochter van Vader ervan etenswaren meegenomen te hebben tijdens haar bezoeken. Vader hield vol dat de aardappels oneetbaar waren, maar de regenten hadden de aardappels zelf geproefd en ze als goed beoordeeld. Vader besloot toen voor zichzelf andere aardappels te kopen. Op het land aan de Pekken werden wel aardappels voor het Huis verbouwd, maar dat was lang niet genoeg, want regelmatig werd een paar mud aardappels besteld. Ook als een varken werd geslacht, keken de verpleegden met argusogen naar Vader: ze vonden dat hij de lekkerste beetjes voor zichzelf hield.

halen, zodat de regenten konden zien wat voor boterhammen hij voor de volgende ochtend had klaar gemaakt. De vrouwen bleken een snee tarwe- en een snee witte brood te krijgen en de mannen een snee tarwebrood. Maar Vader zei dat hij altijd vroeg wie nog meer brood wilde en daarom grepen de regenten niet in.

Spek

In oktober 1912 kregen de regenten tot tweemaal toe de klacht dat het spek dat de verpleegden bij het middagmaal kregen, was verbrand en daarom niet te eten. Vader gaf toe dat dat één keer was gebeurd, maar hij vond het maar een kleinigheid. En daar waren de regenten het niet mee eens. Vader werd opgedragen om het spek voortaan te wegen en dan in dagelijkse

De Kerkewijk bij de Vaartbrug met links het Oudeliendhuis van de Hervormde Gemeente. Er liep toen nog een sloot langs de weg. Circa 1900. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Suiker

In januari 1911 bleek ook het suikergebruik veel te hoog. Als verklaring vertelde Vader dat behalve hij, Moeder en de meid ook een paar verpleegden thee met suiker gebruikten. Besloten werd dat 's morgens alle verpleegden suiker in de koffie kregen. 's Middags en 's avonds echter werd geen suiker verstrekt maar een balletje. Commissielid Middelhoven had vernomen dat de mannen maar één snee brood kregen en hij vond dat dat er wel twee mochten zijn. Vader werd gevraagd de broodtrommel te

porties van vijf pond te verdelen. Dat gaf de regenten de gelegenheid een berekening te maken van het verbruik, dat ze tamelijk hoog vonden. Toen er twee varkens werden geslacht, berekende de regenten dat er voor circa 108 dagen spek voorhanden zou zijn. Op 8 mei 1913 schreef de secretaris: *"Tenslotte komt nog een punt aan de orde waarbij H.H. Regenten niet als gewoonlijk hunne oratorische talenten kunnen ten toon spreiden, maar ook hunne spierkracht nodig hebben. Dragend de bascule en de gewichten en gevolgd door Vader, met den blaker ons bijlichtend, schrijden wij statig naar de spekkamer om het pas gerookte spek te wegen. Er blijkt te zijn 222 pond. We drukken den Vader nogmaals op het hart dagelijks niet meer, maar ook niet minder dan 5 pond*

te gebruiken. Als we rekenen, dat er voor ca. 10 dagen kort spek is, zal de voorraad juist einde Juni uitgeput zijn”.

Verbouwing

In 1912 kwamen verbeteringen aan het Huis uitgebreid ter sprake. De regenten hadden namelijk een bezoek gebracht aan het Protestantse Bestedelingenhuis in Rhenen en zij waren onder de indruk van het mooie nieuwe huis. Het Veenese Oudeliedenhuis kon ook wel wat verbetering gebruiken. Een deel van de karnkamer zou worden afgescheiden met een wand en daarin werd een wasinrichting gepland met drie tuimelbakken. Besproken werd om de

vier wastafels voor de mannen en drie voor de vrouwen. Met nog wat andere werkzaamheden zoals het aanleggen van een kraan op de gang en een perspomp kwam de rekening op f 216,--. Toen het werk in augustus klaar was, waren de regenten er zeer tevreden over.

Omkoping?

In de vergadering van 24 mei 1912 deelde Ariessen mee dat hem door C.A. van Schuppen was verteld, dat deze een gerucht ter ore zou zijn gekomen dat penningmeester Van Essen bij de laatst gehouden aanbesteding voor timmerwerk in het Huis aan de heren aannemers een voorstel zou hebben gedaan om de aanneemsom met f 25,-- te verhogen. Commissielid Bos bood aan bij de heer Van Schuppen te gaan informeren wie de zegsman hiervan was. Van Schuppen bleek het van zijn zwager Van den Bosch te hebben gehoord en deze had het van Van Kreel vernomen. Van Kreel bleek het weer van zijn zwager De Geit te hebben gehoord en aan De Geit was het werk gegund. Maar Van Essen verklaarde dat het juist De Geit was geweest die een dergelijk voorstel had gedaan en die hem ook had gevraagd naar de begroting. Van Essen had geweigerd op het voorstel in te gaan en had hem ook geen inzage gegeven in de begrotingscijfers.

Onvriendelijk

De relatie met Vader Smedema verliep klaarblijkelijk niet altijd even soepel. De regenten wezen Vader er op dat hij vriendelijk moest zijn tegenover de verpleegden en dat

hij vaderlijk en niet als een baas met hen moest omgaan. De regenten hadden met eigen ogen gezien hoe ruw en onbeschaafd hij tegenover verpleegde Willemsen was opgetreden. Vader zei dat hij zich dat niet kon herinneren, maar twee weken later las de voorzitter op de vergadering een brief van vader voor waarin hij zich beklagde over de behandeling door de regenten. Besloten werd dit schrijven voor kennisgeving aan te nemen.

In de vergadering van 3 juli 1913 beklagde Klaas de Kuiper zich over Vader, die hem uit

De winkel van loodgietersbedrijf Flip Knijff in de Hoofdstraat. (Archief winkeliersvereniging "Handel en Nijverheid", collectie Gemeentearchief Veenendaal)

gang bij de vrouwenziekenzaal te trekken en er een vrouwenconversatiezaal van te maken. Deze zaal kon met de mannenconversatiezaal worden verbonden met een dubbele deur. Maar dat was niet het enige, want dan moest er ook een nieuwe ziekenzaal worden gebouwd, er moesten nieuwe privaten komen in een hoek op de binnenplaats, de keuken moest tegeltjes krijgen en langs de ramen in de zaal moesten tegeltjes worden aangebracht. Wat er precies besloten werd in deze, werd dan weer niet vermeld. Wel kreeg loodgieter Knijff de opdracht voor het aanleggen van de waterleiding en

de schuur had gejaagd op een zondagmorgen toen hij het overlijden van Van de Lustgraaf zat te overdenken. Er waren meer verpleegden die het vervelend vonden dat de schuur zo vroeg gesloten werd, omdat ze een stukje vrijheid misten en ze bij slecht weer niet altijd zin hadden in de conversatiezaal te zitten. Vader beweerde dat de oudjes in de schuur niet veel goeds deden en waarschijnlijk wel jenever dronken, maar desalniettemin besloten de regenten de schuur tot het donker werd open te houden. Maar toen de regenten dit aan Vader meedeelden, stoof hij op *“en verklaart zich niet langer kapot te werken voor dat volk en zijn handen overal af te zullen trekken. Br. Van Essen zegt nu dat het hier hard tegen hard gaat. De Vader staat tegen de verpleegden ook te schreeuwen en te stampvoeten evenals hij nu doet. Daarop roept de Vader woedend uit: “Je liegt het” en geeft zijn voornemen te kennen deze zaak voor de Kerkeraad te brengen.” Na dit onverkwikkelijk incident wordt de vergadering gesloten en gaat de secretaris ons voor in dankgebed”.*

Kleding

Er was natuurlijk regelmatig nieuwe kleding nodig. Over elke aanschaf werd in de regentenkamer beslist en alleen als de regenten het nodig oordeelden dat de mannen een nieuw vest of nieuwe broek nodig hadden of de vrouwen een nieuwe rok of nieuw jak, werd de aanschaf gedaan. In 1913 besloten de regenten om alle kleren te inspecteren, omdat ze vonden dat een van de verpleegden een wel heel slordig versteld vest aan had. Besloten werd om dat tijdens de laatste vergadering van de maand te doen en om tweemaal per jaar de zondagse kleren te inspecteren. Er werd een grote portemanteau besteld bij timmerman J. de Geit, waarin alle zondagse kleren een plekje vonden. Na inspectie bleek er wel het een en ander nodig te zijn. Er werden stalen voor zwart goed aangevraagd bij Johan de Ruiter, Evert de Ruiter, G. van Schuppen en P. van den Bosch. De laatste kreeg de opdracht en van de geleverde stof werden voor de mannen acht broeken, zes vesten en drie jassen gemaakt.

Voor de vrouwen waren twee zwarte jassen, een japon, een rok en twee katoenen bloezen nodig. Mathilda wilde een nieuwe hoed en die mocht ze met moeder gaan kopen, mits de hoed niet meer dan f 3,-- kostte! In deze periode verdwenen op onverklaarbare wijze de jas en het vest van de overleden Van Gulik. Verpleegde Van Wakeren werd er van verdacht, maar die

De Markt met hotel De Roskam en links daarvan het begin van de Hoofdstraat. Circa 1910. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

ontkende pertinent. Besloten werd ook om in de toekomst zelf de vodden te gaan verkopen. Bij de eerstvolgende verkoop brachten de vodden f 16,67½ op.

Ergernis

Mathilda Hartman bleef een constante factor. Er was altijd wel iets dat ze wilde hebben of iets waarover ze zich beklagde. In de vergadering van 13 september 1913 kwam ze haar contract laten zien, waaruit bleek dat de regenten zich indertijd hadden verplicht haar van eenvoudige, bij haar stand passende kledij te voorzien. Tevens mocht ze zo nu en dan op eigen kosten haar familie bezoeken. Voor het overige moest zij zich onderwerpen aan de rest van de huisregels. Ze maakte ruzie met dan deze en dan gene medebewoner en beklagde zich over onzedelijke praatjes die tegen haar werden gehouden, waarbij bleek dat ze zelf aanleiding had gegeven. Ze wilde zeep hebben om zich op haar eigen kamertje te kunnen wassen, maar

dat werd door de regenten niet toegestaan. Op 30 oktober 1913 werd de vergadering geheel gewijd aan een brief van de broer van Mathilda, waarin hij de regenten van contractbreuk beschuldigde. In het contract bleek bij nadere beschouwing inderdaad te staan dat zij de vrijheid had zo nu en dan haar familie en vrienden te bezoeken en dus restte de regenten niets anders dan Vader en Moeder opdracht te geven haar te laten gaan waar zij wilde. Maar Mathilda wilde ook uitgaan zonder te zeggen waarheen en dat was een brug te ver voor de commissie. De regenten kregen steeds meer moeite met haar. Op zeker moment klaagde ze dat medeverpleegde Schoeman haar had uitgescholden en dat ze daarover bij de bur-

Pensioenen

De pensioenen van de oudjes vormden een heikel punt. Het pensioen van verpleegde Kroesbergen moest helemaal in Duitsland worden gehaald. Daarbij moest bewezen worden dat Kroesbergen eigenlijk in Gelders Veenendaal woonde, want het pensioen werd alleen uitbetaald aan bewoners van een provincie die aan Duitsland grensde. Maar er waren nog vijf verpleegden die een pensioen kregen en er werd in Utrecht geïnformeerd hoe te handelen. Het resultaat van alle besprekingen was dat aan de pensioengerechtigde oudjes werd voorgesteld dat zij hun pensioen aan het Huis afstonden en dat zij wekelijks een extra bedrag van 25 cent kregen. Het overige bedrag

zou worden besteed aan extra maaltijden met rundvlees of gehakt en elke week twee sigaren voor iedere verpleegde. De betrokken oudjes gingen met dit voorstel akkoord, mits ze in plaats van 25 cent 30 cent kregen. De eerstkomende zondag werden er uit de pensioenkas meteen 29 karbonaadjes en twee pond vet bij slager Jansen besteld. Maar helaas, Moeder liet het vlees aanbranden. Voor de volgende zondag nam broeder Middelhoven op zich om de karbonaadjes in de oven te laten braden en broeder Hiensch verklaarde zich bereid elke zondag voor het braden van de karbonaadjes te zorgen.

Na herhaald aandringen van zijn mederegenten stemde hij er in toe daarvoor een kleine tegemoetkoming van f 5,- per jaar te accepteren, maar liever had hij het gratis gedaan. Er waren verschillende oudjes die weigerden hun pensioen af te staan, maar als er gedreigd werd dat ze het Huis uitgezet zouden worden, gingen ze meestal wel overstag.

Aan het begin van een nieuw jaar werden de bestuursfuncties weer opnieuw vastgesteld. In januari 1914 bestond het bestuur uit E.J. Ariessen, J. van der Spek, G.W. van Essen, Joh. de Ruiter, J. Middelhoven en D.H. Hiensch. Tegelijkertijd werd dan de lijst met leveranciers samengesteld. Zowel slager J. van Doorn als slager Van Hunnik vroegen om het Oudelieden-

Dominee Jongebreur en zijn echtgenote.
(Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

gemeester haar beklag had gedaan. Dat was behoorlijk tegen het zere been van de regenten, die zich ontzettend gepasseerd voelden. Zij bedankten ervoor zich door Mathilda de wet voor te laten schrijven.

In augustus 1915 verliet Mathilda de stichting zonder dat te melden en in brief aan de voorzitter verklaarde ze niet meer terug te willen keren. In de brief vroeg ze om haar kleding op te mogen komen halen. Dat mocht, maar ze moest wel een verklaring, opgesteld door ds. Jongebreur, tekenen dat ze voorgoed uit de stichting ontslagen wilde worden. En dat gebeurde.

het laatste station des levens waren en reeds stonden aan den rand van het graf". Gelukkig kregen de oudjes na deze enigszins deprimerende woorden chocolademelk, krentenbollen en beschuitjes om weer op te vrolijken.

Het echtpaar Groenendijk had het klaarblijkelijk niet naar hun zin in Veenendaal. Al na vier maanden, op 7 februari, deelden zij het bestuur mee dat ze per 15 april 1916 het Huis wensten te verlaten. Een reden werd niet vermeld, maar toch kregen ze bij hun afscheid alle goeds toegewenst en de zegen van de Heer. Bij de vorige sollicitatieronde bevond zich ook een brief van het echtpaar H. de Besten uit Harderwijk en na een bezoek van ds. De Geus en de heren Ariessen en Hiensch werd het echtpaar benoemd tot Vader en Moeder. De oudjes

naar de mening van de Kerkenraad de stichting er gunstiger voor stond en de kerk voor een groot tekort stond, vonden de heren kerkvoogden het niet meer dan billijk dat het Oudeliedenhuis bijdroeg in de kosten van de plaatsen en de centrale verwarming. Na enig heen-en-weer gepraat werd besloten dat het Huis f 70,- zou bijdragen met ingang van 1 oktober 1916.

Boerderij

In de loop van de jaren werd heel veel tijd en aandacht besteed aan de boerderij, die op het terrein van het huis stond. Er werden koeien gekocht en verkocht, kalfjes werden geboren en verkocht en de regenten voerden een levendige handel in de aan- en verkoop van varkens. Het slachten van de varkens behoorde tot de taak van de diverse Vaders. De verpleegden moes-

ten meehelpen om de boerderij te runnen door het vee te voeren en indien mogelijk te melken. Ook de hoeveelheid veevoer werd in de gaten gehouden. Halverwege 1917 echter zagen de regenten dat de boerderij geen enkele winst opleverde, maar juist veel geld kostte. Naast de boerderij kostten de huizen op de Markt ook veel geld. De huurders vroegen vaak om reparaties of om behang of schilderwerk. Als het te duur uitviel, werd het verzoek afgewezen. In augustus 1917 wilde bewoner Van Krieken de familie C. van Hardeveld van Berg en Bosch bij hem in laten wonen. Dat vonden de regenten beslist niet goed en ze dreigden de huur op te zeggen als Van Krie-

ken volhardde in zijn plan.

Dominee H. de Geus in zijn studeerkamer.
(Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

voeren er wel bij: zij werden weer getrakteerd. Regent (tevens kruidenier) J.H. Jansen werd verzocht daarvoor 7,5 ons poederchocolade en 4,5 pond basterdsuiker te leveren en collega Hiensch zorgde voor 200 lange beschuitjes en 100 krentenbollen.

In september 1916 vond een gezamenlijke vergadering plaats van kerkvoogden en regenten. In het verleden, toen het Oudeliedenhuis er niet zo gunstig voorstond, had de Diaconie het namelijk goedgevonden dat het Huis gratis van plaatsen in de kerk gebruik maakte. Maar nu

Halverwege 1918 werd de financiële toestand een stuk slechter. Er was klaarblijkelijk f 1.000,- geleend, maar die waren al weer op. Voorzitter Ariessen was van mening dat Vader en Moeder nog wel wat konden bezuinigen. Er was een werkster bij gekomen, waardoor het werk wel door één meid in plaats van twee gedaan kon worden. De lonen van de meiden waren in de afgelopen jaren omhoog gegaan naar respectievelijk f 140,- en f 110,- per jaar. Dat was klaarblijkelijk een gangbaar loon, want de meid kon dreigen weg te gaan als ze dat loon niet kreeg. De regenten wilden de financiële

verantwoordelijkheid niet alleen dragen en riepen de predikanten erbij. Besloten werd de tweede dienstbode nog wel te houden, maar de boerderij helemaal af te schaffen, zodat de oudste meid, die veel werk met de boerderij had, de handen vrij kreeg. Vader kreeg opdracht het Huis zo te leiden dat een meid gemist kon worden. Maar Moeder De Besten stapte naar de twee predikanten, De Geus en Jongebreur, om te klagen over de afschaffing van de tweede meid, omdat zonder de tweede dienstbode het niet mogelijk was het werk goed te verrichten. De regenten waren zowel boos als verbaasd over deze actie van Moeder. Ze waren boos omdat ze achter hun rug om naar de dominees was gegaan en verbaasd dat moeder zelf niet inzag dat het besluit alleen door financiële motieven was ingegeven. Toch werden in de jaren hierna zowel de lonen van Vader als van de dienstbodes regelmatig fiks verhoogd.

te worden. De regenten streken echter de hand over hun hart en gaven het bed, dat persoonlijk eigendom was, toch terug.

In januari 1911 deed commissielid Middelhoven verslag van een onderzoek dat hij met zijn collega Van der Spek had gedaan. Daarbij waren ze tot de conclusie gekomen dat het de voorkeur verdiende om mannen en vrouwen gescheiden te houden in verschillende zalen. Zij meenden dat *“aan allerlei ijdel gesprek en minder nette taal een einde zou komen en hoopten dat er daardoor langzamerhand een betere reuk van het huis zou uitgaan”*. In maart 1916 werd Willem van Ginkel ervan verdacht verkeerde aandacht aan medeverpleegde Reintje te schenken en ook hem werd gezegd dat hij bij volharding het huis zou moeten verlaten. En in november 1920 verschenen verpleegde Brinkhuis en de weduwe Diepeveen

voor de regenten. Zij waren door Vader De Besten aangeklaagd bij de regenten wegens het plegen van onzedelijke handelingen. Ze kregen een donderpreek van de voorzitter en moesten voor straf twee maanden lang om zes uur naar bed!!

Veertig jaar bejaardenzorg werd samengevat in twee notulenboeken. De tijdgeest was zo volslagen anders dat wij er ons, gemeten naar onze huidige maatstaven, nauwelijks een voorstelling van kunnen maken. Toch moeten we daarbij in gedachten houden dat de heren regenten ondanks hun feodale gedrag het beste met de oude mensen voor hadden en vanuit hun christelijke achtergrond naar eer en geweten handelden.

Te worden. De regenten streken echter de hand over hun hart en gaven het bed, dat persoonlijk eigendom was, toch terug.

Bronnen:

- RHC Zuidoost Utrecht, Wijk bij Duurstede. Toegang 235 Amerongsche Courant 1878-1929 (1941)
- Gemeentearchief Veenendaal 1811-1941 inv.nr. 259
- E.J. van Beek stelde een transcriptie van de Kerkenraadsnotulen beschikbaar betreffende de verkoop van de goederen van freule Lauts van Aysma en de brand op de Markt in 1899.

Het huis voor Ouden van Dagen van de Hervormde Gemeente, destijds Kerkewijk 14, circa 1950. Afgebroken in 1968. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Onzedelijk

Door de jaren heen ontstonden er waarschijnlijk ook meer intieme relaties tussen de oudjes. In de kerkenraadsvergadering van 5 oktober 1896 bijvoorbeeld werd Peter van de Bovenkamp gestraft met zes weken huisarrest. Hij werd namelijk beschuldigd van een onzedelijke handelswijze met de weduwe J. van Doorn. Maar Peter was niet van plan de straf te ondergaan. Hij vertrok de volgende morgen in alle stilte met achterlating van zijn bed. En volgens de reglementen hoefde dat bed niet teruggegeven

Uitgelezen

Misschien wist u het al: we vieren hier een Gilbertjaar. Dat Gilbert van Schoonbeke 500 jaar geleden is geboren in Antwerpen, klopt nog wel. Maar dat hij in 1549 Veenendaal heeft gesticht, is op zijn zachtst gezegd bezijden de waarheid. Tja.

Door:
Gert Groenleer

Ik ben Gilbert. De rol van Gilbert van Schoonbeke voor het ontstaan van Veenendaal door Jaap Pilon en Janneke van den Berg (redactie). Geïllustreerd, 52 pagina's.

Weer, en nu vermoedelijk voor het laatst, is aangetoond dat het de veengenoten zijn geweest die Veenendaal in 1546 op de kaart hebben gezet. De meesten kwamen uit Utrecht. Vanuit Antwerpen speelde Gilbert van Schoonbeke

slechts een bijrol. Lof komt toe aan Adri en Corrie van Silfhout. Zij transcribeerden tal van relevante zestiende-eeuwse teksten uit het archief van het Veenraadschap en droegen zo ferm bij aan de ultieme waarheidsvinding omtrent de oudste historie van Veenendaal. Het boekje ziet er goed uit: kleurrijk en in alle opzichten verzorgd. In Veenendaal is het huis aan huis verspreid. Mocht u het gemist hebben, dan kunt u terecht bij het gemeentehuis, De Cultuurfabriek of Boekhandel Van Kooten. Aan bod komen de mythe van Gilbert van Schoonbeke met zijn 300 Vlamingen, het Rijnnoctrooi

als het geboortekaartje van Veenendaal en het vervoer van de turf die Gilbert wel degelijk in deze contreien heeft laten steken. Het overzicht van geraadpleegde archieven en literatuur is met 13 pagina's imposant lang. De onderste turf is nu wel boven.

En dus op naar Antwerpen. Niet alleen voor Gilbert. Ook voor het stadhuis, de kathedraal, het MAS, het FelixArchief, Elsschot, Bruegel,

Rubens, Wannes Van de Velde, het poppentheater De Poesje, Het Steen, 't Scheld, het Begijnhof, de Zoo. En als u door de Steenhoudersvest komt, staat u dan even stil bij mijn oudtante Lientje die daar in de vorige eeuw woonde? Dank u.

Over het 400-jarig bestaan in 1949 kunnen we kort zijn. Burgemeester Bode dacht dat de Veenendalers toen vooral tuk waren op 'een feestje' (p. 9). Daarmee zat hij er niet ver naast: direct na de oorlog hebben veel plaatsen in Nederland op uitbundige wijze een jubileum gevierd. De mensen hadden lang genoeg stilgezeten. Dus vierden ze in Zierikzee in 1949 doodleuk een week lang het 1100-jarig bestaan. Het feest was nergens op gebaseerd, maar u ziet het: baas boven baas en hoe ouder hoe gekker.

De voorzijde van het boek van de werkgroep van de Stichting Gilbert van Schoonbeke.

Affiche 400 jaar Veenendaal. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Honderdjarigen in Veenendaal (34)

In deze rubriek wil ik dit keer aandacht besteden aan mevrouw Cornelia van de Kraats-Willemsen, die de leeftijd van 106 jaar en 4 maanden mocht bereiken. Op de ranglijst van oudste Veenendalers neemt zij de vierde plaats in. Hoger in leeftijd werden: Janna Need (109 jaar en 10 maanden), Barendina C. van Roekel-van de Pol (107 jaar en 3 maanden) en Wilhelmina van Burken-Gerritsen (107 jaar en 1 maand).

Het gezin waarin Cornelia Willemsen werd geboren

Haar vader was Aalbert Willemsen, in 1875 geboren te Veenendaal, touwbaas van beroep, in 1939 overleden te Utrecht, zoon van Arie Willemsen en Neeltje Dijkland.

Haar moeder heette Jannetje van de Bovenkamp, werd te Veenendaal geboren in 1874, overleed alhier in 1951 en was een dochter van Hendrik van de Bovenkamp en Maria van Wakeren.

Het huwelijk van Cornelia's ouders werd op het gemeentehuis van Veenendaal voltrokken op 23-01-1897. Kerkelijk behoorden zij tot de Gereformeerde Gemeente en zij woonden achtereenvolgens op de adressen Wilhelminastraat E14, Julianastraat E155, Julianastraat 4 en Julianastraat 57.

In het gezin Willemsen-van de Bovenkamp werden veertien kinderen geboren:

Neeltje Hendrika (1897), Hendrik (1899), Arie (1900), Maria Elisabeth (1901), Maria (1902), Albert (1905), Hendrika (1907), Cornelia (1908), Arnoldus (1910), Teunis (1912), Jan (1913), Gerritje (1914, 2 dagen na de geboorte overleden), Gerritje (1917) en Jannetje (1919). Vrijwel al deze kinderen werkten van jongs af in de textielindustrie. Beroepen als katoenwever, katoenweefster, voorspinner en sajetspinster komen in het gezin Willemsen veelvuldig voor.

Cornelia Willemsen werd op 28 augustus 1908 's morgens om zeven uur te Veenendaal geboren in het huis Wijk E, nummer 15. Vader Aalbert Willemsen, oud 33 jaar, van beroep touwbaas, deed nog dezelfde dag hiervan aangifte (akte nummer 121) op het gemeentehuis van Veenendaal ten overstaan van J. Schipper, ambtenaar van den Burgerlijken Stand der Gemeente Veenendaal. Als getuigen waren

aanwezig: Anthonie de Gooijer, oud 38 jaar, van beroep wolsorteerder en Teunis van Leeuwen, oud 38 jaar, van beroep katoenwever. Beide getuigen woonden te Veenendaal.

Opmerking: Wijk E, nummer 15 vindt men nu terug als Wilhelminastraat 15. De beide getuigen zijn waarschijnlijk collega's van Aalbert Willemsen geweest.

Door:
Wim van Elst

Jelis van de Kraats en Cornelia Willemsen op het Scheveningse strand. (Collectie Annie van Dijk-van de Kraats)

De kinderjaren

Alle kinderen van de familie Willemsen sliepen destijds op de zolder. Gezien het grote aantal heel begrijpelijk. Cornelia met de roepnaam Corrie ging als kind dagelijks naar de Nieuwe-wegsche School, die in 1905 in gebruik was genomen en veel jaren later werd omgedoopt in Juliana van Stolbergsschool.

Met haar één jaar oudere zus Hendrika (Drika) kon Cornelia goed overweg. Ze sliepen altijd naast elkaar met de armen over elkaar heen. Beide zusjes betaalden ieder eens vijf centen voor één haring, deelden deze met elkaar en

aten hem op achter een boom. Je ziet het gebeuren!

Bijzonder verdrietig moet het voor de kinderen Willemsen zijn geweest toen hun zusje Gerritje (Gerrie) in het sanatorium moest worden opgenomen.

Huwelijksfoto van Jelis van de Kraats en Cornelia Willemsen. (Collectie Annie van Dijk-van de Kraats)

De jeugdijaren zijn voorbij

Corrie Willemsen ging werken in de spinnerij van de Veenendaalsche Sajat- en Vijfschachtfabriek v/h Wed. D.S. van Schuppen en Zn. (later Scheepjeswol) en raakte daar bevriend met Jelis van de Kraats. Hij was een zoon van Geurt van de Kraats, sajetoerslager, en Anna van Dijkhuizen. Zij woonden in Gelders Veenendaal (gem. Ede) aan het Boveneindsepad nr. 66.

Hun kinderen zijn:

Jan Marinus (1901), Jelis (1903-1907), Johannes (1904), Cornelis Jan (1905), Jelis (1907), Cornelis (1909), Jansje Cornelia (1911), Johanna (1915), Arie (1916), Celia (1918),

Geurt (1920) en Jacobus (1922).

De vriendschap tussen Corrie en Jelis ging over in het vaste voornemen om met elkaar te gaan trouwen.

Het huwelijk

Akte nr. 39

Het huwelijk van Jelis van de Kraats en Cornelia Willemsen vond plaats op 7 maart 1931 in het Huis der Gemeente Ede.

De afkondiging van dit huwelijk was onverhinderd geschied te Ede en te Veenendaal op 21 februari van dat jaar.

In akte nummer 39 lezen we dat zij beiden bevestigend antwoordden op de vraag of zij elkander aannamen tot echtgenoten en getrouw alle plichten zullen vervullen, die door de wet aan de huwelijke staat zijn verbonden. De ambtenaar sprak daarna in naam der wet uit dat zij door het huwelijk aan elkaar waren verbonden.

Als getuigen waren tegenwoordig:

Hendrik Willemsen, 32 jaar, katoenwever, broer van de bruid, wonende te Ede en Jan Martinus van de Kraats, 29 jaar, sigarenmaker, broer van de bruidegom, eveneens wonende te Ede. De moeder van de bruidegom verklaarde niet te kunnen tekenen wegens onkunde.

J. van de Kraats, C. Willemsen, G. van de Kraats, A. Willemsen, J. van de Bovenkamp, H. Willemsen, J.M. van de Kraats en de ambtenaar ondertekenden de huwelijksakte.

Als familie Van de Kraats verder

Na hun huwelijk ging het jonge echtpaar wonen op het adres Emmalaan 28. Honkvast bleek men niet te zijn, want in mei 1932 vertrok de familie Van de Kraats naar Boveneindsepad 191. Nog geen jaar daarna verhuisde men naar Emmalaan 17 om tenslotte in mei 1935 te belanden op Emmalaan 2.

In hun trouwboekje werden de volgende kinderen bijgeschreven: Geurt (1931-2014), Aalbert (1935) en Annie (1942). Mede als gevolg van de kerkelijke gezindte van hun ouders kregen de kinderen een strenge opvoeding. 's Zondags mocht men uiteraard niet fietsen en het dragen van al te fleurige kleding werd niet toegestaan. In 1953 emigreerde de familie Van de Kraats naar Calgary in de staat Alberta (Canada). Men had het daar zeker niet gemakkelijk. De zorgen stapelden zich op. Dochter Annie vertelde mij dat haar vader wel werk had, maar dat zijn baas hem regelmatig niet op tijd uitbetaalde. Dat gaf problemen! Haar broer Geurt brak

een vinger en liep geruime tijd thuis zonder te kunnen werken. Bovendien kreeg Aalbert verkering met een Canadees meisje en zijn ouders zaten er voortdurend over in dat hij straks wellicht niet meer terug wilde. Bijzonder vervelend was dat moeder Van de Kraats geen woord Engels sprak. Dochter Annie die de taal al goed beheerste, moest alles voor haar vertalen. Zij vertelde mij het volgende voorval: "De huisbaas kwam maandelijks 85 dollar ophalen voor de huur van de woning. Moeder gaf hem 100 dollar en kreeg 15 dollar terug. De huisbaas zei: "You know?" ("Heb je het gezien?"); Moeder keek beduusd achterom en antwoordde: "Waar loopt die hond?"

Cornelia van de Kraats-Willemsen en haar kinderen Albert, Annie en Geurt (Collectie Annie van Dijk-van de Kraats)

Terug naar Holland

Na ruim een jaar repatrieerde het gezin weer naar Holland. Maar ook hier liep alles niet van een leien dakje. In de vijftiger jaren was er grote woningnood in Nederland en was het voor de familie van de Kraats bepaald niet eenvoudig om aan woonruimte te komen. Een paar weken trok men in bij oom Kees in Bennekom, een broer van Jelis. Mevrouw Van de Kraats had met deze situatie erg veel moeite en verzuchtte eens: "Ik wou dat de Heere me maar wegnam". Op bezoek bij petroleumhandelaar Gaasbeek, stelde deze voor bij hem te komen wonen. Dat was niet tegen dovemansoren gezegd. Al moest men er hier op zolder slapen, moeder voelde zich hier weer thuis. Stoffeerder D. van Bruggen, wonende aan Emmalaan 11, bood overigens aan dat zij overdag ook bij hem welkom waren, slaapmogelijkheden had

hij helaas niet voor hen. Oom Johan van de Kraats wist een oud huisje te huren voor f 3,60 per week en ook daar hebben zij nog korte tijd vertoefd.

Telefonisch stelde ik Annie van de Kraats de vraag of haar ouders nog op andere adressen hebben gewoond. "Jazeker", antwoordde zij, "Jan van Nassaulaan 20, Prins Bernhardlaan 97, flat Schrijverspark, Duivenwal en ten slotte Kerkewijk". Wel veel verhuisd, toch was moeder altijd gekluisterd aan het huis waarin zij woonde.

Zorgcentrum De Engelenburgh

Cornelia van de Kraats-Willemsen heeft na het overlijden van haar man op 21 september 1974 nog ruim 40 jaren als weduwe doorgebracht. Gelukkig woonden haar getrouwde kinderen in de buurt. De laatste jaren verbleef zij in zorgcentrum De Engelenburgh, app. 337. Heel bijzonder was het dat Cornelia en haar zussen Gerrie en Janny hier geruime tijd vrijwel naast elkaar hebben gewoond op dezelfde gang. Dat dit de gezelligheid verhoogde, is begrijpelijk. Ook haar vriendinnen Toos ten Haaften en Bep Klaassen bleven haar trouw bezoeken. Dochter Annie vertelde mij dat moeder in De Engelenburgh jarenlang twee eieren per dag heeft gegeten, later besloot zij om dit aantal te halveren. Prachtig om te horen dat Cornelia

De drie vriendinnen Toos ten Haaften-van Kooten, Cornelia van de Kraats-Willemsen en Bep Klaassen-Rijken met uiterst rechts Annie van Dijk-van de Kraats. (Collectie Annie van Dijk-van de Kraats)

niet voor zichzelf leefde, maar meer oog had voor anderen. Haar zus Gerrie beschouwde ze altijd als haar eigen dochter. Ze was behulp-

zaam. Klagen deed zij maar zelden. Jammer dat haar gezichtsvermogen gaandeweg achteruit ging en zij moeilijk zag. Veel kracht putte Cornelia van de Kraats-Willemsen uit haar geloof. Zij wist zich het eigendom van God en zag uit naar de hemelse heerlijkheid.

Bloemen van de burgemeester

Weinigen in Veenendaal hebben het meegeemaakt om als eeuweling zeven keer de burgemeester op verjaardagsbezoek te krijgen. Cornelia van de Kraats-Willemsen mocht dit voorrecht hebben. Haar kinderen Albert en

Vijf generaties: Cornelia van de Kraats-Willemsen, Annie van Dijk- van de Kraats, Connie Osenbruggen-van Dijk, Antoinette Vonk-van Osenbruggen en de kinderen Sam, Rick en Roos. (Collectie Annie van Dijk-van de Kraats)

Annie denken nog altijd terug aan de dag dat hun moeder 105 jaar werd. Burgemeester Wouter Kolff kwam binnen met een prachtig boeket bloemen. Ze bracht de hand naar haar mond en zei verbaasd: "Oh, wat zijn die toch mooi ... Hebt u die zelf betaald?" en op de vraag of zij nog wensen had, antwoordde zij: "Eén wens, dat ik de koningin een keer mag zien". De burgemeester kan veel, maar heeft dit toch niet voor elkaar gekregen.

Niets is hier blijvend

Cornelia van de Kraats-Willemsen is altijd gezegend geweest met een goede gezondheid. Ds. H. Vermeer, die het pastoraat verzorgde in De Engelenburgh en haar trouw bezocht, heeft hier meermalen melding van gedaan in het Veens

Kerkblad. Hij vergat daarnaast ook zeker niet door te geven dat zij veel kracht putte uit haar geloof in God. Ze is op 105-jarige leeftijd een keer gevallen met veel pijn als gevolg. Een jaar later liep zij een longontsteking op en haar toestand is enkele dagen heel ernstig geweest. Terwijl velen dachten dat zij hiervan wel weer zou herstellen, kwam een week later toch haar levenseinde. Zij overleed op 23 januari 2015 en liet kinderen, kleinkinderen, achterkleinkinderen en achterachterkleinkinderen (vier generaties) achter. Na een rouwdienst in de aula van rouwcentrum De Munnikenhof met als voorganger ds. Vermeer, werd het lichaam van Cornelia van de Kraats-Willemsen bijgelegd in het graf van haar man (graf nr. D 631). Bovenaan de rouwkaart stonden de volgende versregels afgedrukt:

Mijn God, U zal ik eeuwig loven
Omdat Gij 't hebt gedaan
Psalm 52:7 (ber.)

Het graf van Cornelia van deKraats-Willemsen. (Foto Wim van Elst)

Tenslotte

Voor de nodige informatie ging ik op bezoek bij mevrouw Annie van Dijk-van de Kraats, dochter van onze eeuweling. Graag bedank ik haar voor de prettige ontvangst en de manier waarop zij de verhalen over haar moeder aan mij vertelde en later nog telefonisch aanvulde.

Stinzen in alle kleuren

Ondanks het voetbal van de Oranje Leeuwinnen tegen Canada waren op 20 juni toch veel leden naar Eltheto gekomen om naar de lezing van Wim van Heteren over stinzen en stinzenplanten te luisteren.

Er zijn in de loop van het bestaan van Veenendaal heel wat monumenten afgebroken. Wie weet nog waar Villa Zonnehoeve stond? En wie realiseert zich dat de daarbij behorende slingeruin ook verdwenen is? Waar vindt je

hier en daar in Veenendaal een stinzenvegetatie te bewonderen is, zoals de bonte krokus bij het monument op de Kerkewijk en de originele boerenkrokus in Veenendaal-West. Zelfs in particuliere tuinen is het een en ander waar te nemen. Daarnaast herinneren hedendaagse cultivars van narcissen en krokussen ook aan de historie van stinzenplanten

Door:
Ineke van
Schuppen en
Wim van Heteren

De bonte krokus bij het watersnoodmonument aan de Kerkewijk. (Foto Wim van Heteren)

nog een origineel boerentuintje met daarin de ouderwetse boerenplanten zoals pioenrozen en floxen? Veel is verdwenen, zodat de oude lanenstructuur van Hoofdstraat en Kerkewijk nog slechts op oude ansichtkaarten te bewonderen is. Des te meer is het verassend dat er

Steenhuis

Stins is een Fries woord dat steenhuis betekent. Oorspronkelijk werd de benaming stins alleen gebruikt voor een stenen verdedigingstoren, die bij de meestal houten state (woonhuis) stond. Een stins was `een plaats van verdediging`. Bij gevaar schuilden de bewoners van de state in de stins. Een stins stond op een door een gracht omgeven terp. Later werd de benaming stins gebruikt voor de samenvoeging van wachttorens en state. In Veenwouden staat de enige nog bestaande middeleeuwse stins. Niet alleen in Friesland maar overal in het land stonden deze `plaatsen van verdediging`. Elke regio had daarvoor zijn eigen aanduiding.

In de loop van de eeuwen zijn er zeer veel stinzen afgebroken. Van deze verdwenen stinzen zijn nog zeven poortgebouwen overgebleven, die ons herinneren aan het rijke verleden. Van de Ockingastins te Franeker, die in 1887 is afgebroken, is de traptoren in Amsterdam weer opgebouwd en

deze toren vormt nu een onderdeel van het Fragmentengebouw Rijksmuseum Amsterdam.

Stinzeblomkes

De Friese botanicus Jacob Bolke (1877-1932) noemde de planten die bij de stinzen groeiden stinzeblomkes. Dit heeft uiteindelijk geleid tot de term stinzenplanten. Er is sprake van

stinzenplanten in engere zin en in ruimere zin. De enge definitie van stinzenplanten is: cultuurplanten die ooit aangeplant werden en sindsdien verwilderd zijn en die zich als gevolg van beheersmaatregelen vermeerderd hebben. De ruimere definitie van stinzenplanten is: de ontwikkeling van inheemse planten als gevolg van het ontstaan van een nieuw door de mens gecreëerd milieu, waarop flora spontaan heeft gereageerd.

Schrijfwijze

Over de schrijfwijze is het nodige te vermelden. Schrijf je het meervoud met een “z” of met een “s” en is het dientengevolge dan stinsen of stinzen. Volgens het woordenboek van Van Dale schrijf je het met een s. De vaklieden en historische verenigingen houden het op een “z”, omdat het Friese basiswoord stinze is. Hoewel er vaste planten en heesters onder de noemer stinzeblomkes vallen, zijn het overwegend de oude bolgewassen die als stinzenblomkes aangemerkt worden. Zo zijn er bloemrijke oude bolgewassen te bewonderen van honderden jaren oud. Daarbij denken we aan het Haarlensklokkenspel in de omgeving van Haarlem, de bonte krokus bij het landgoed Hackfort te Vorden, de boerenkrokus bij Kasteel te Husum in Noord-Friesland en de daslook in Limburg. En laten we het gewone sneeuwklokje op de vele buitenplaatsen langs de Utrechtse Vecht vooral niet vergeten.

Galanthofiel

Na de Krimoorlog (1854-1856) brak er een verzamelwoede los. Engelse soldaten namen de bolletjes van de sneeuwklokjes (*Galanthus*) vanuit de Krim mee naar huis. In 1891 vond de eerste sneeuwklokjesconferentie plaats. Een verzamelaar werd een galanthofiel genoemd. Herkenbaar? Ja zeker! Een galanthofiel staat met de benen stevig uit elkaar. Ver voorovergebogen drukt deze met de duim de buitenste bloemblaadjes voorzichtig tegen de binnenste bloemblaadjes om zo de tekening van de bloem goed te kunnen zien. Een galanthofiel die moeite heeft om diep door te buigen, knielt nooit op twee knieën, maar altijd op één knie. Hij of zij legt nooit iets onder die ene knie, want één vochtige knie is het kenmerk van een echte oude galanthofiel. Eenmaal per jaar vindt een sneeuwklokjesdag op de Boschhoeve in Wolfheze plaats, die veel belangstellenden trekt. De ontwikkeling van stinzenplanten bleef niet beperkt tot stinzen. Op buitenplaatsen,

rond oude boerenhoeven, op kerkhoven, stadswallen en slotheuvels, in oude pastorie-tuinen en de bermen van stedelijk gebieden kwamen stinzenplanten tot ontwikkeling. Zo ook in Veenendaal. Op het oude kerkhof aan de Weverij, in de nabijheid van de Oude kerk, bij het watersnoodmonument en op meerdere plaatsen in de openbare ruimtes maar ook in particuliere tuinen van Veenendaal zie je een pril begin van wat bij goed beheer geweldig mooi kan worden. Deze bolgewassen roepen bovenal historische beelden op. Dat dienen we te koesteren, goed te beheren en verder uit te bouwen. We hopen dat de beheerders van de openbare ruimtes en particuliere tuinen hun bijdrage zullen leveren in het beheer en de uitbreiding daarvan. Dan kunnen inwoners van Veenendaal met volle teugen van deze kleurrijke, historische stinzenplanten genieten.

De stinzenplanten op het oude kerkhof aan de Weverij. (Foto Wim van Heteren)

Nadat de echte tuin- en plantenliefhebbers nog de nodige vragen aan Wim hadden gesteld, bedankte voorzitter Bert hem voor zijn interessante verhaal en wenste een ieder wel thuis.

Een centrumdorp in het Veen

In het kader van het Gilbertjaar nemen we ook in dit nummer een verhaal op van Coen van Viegen. Het gaat om wetenswaardigheden over de vroege jaren van het dorp Veenendaal, de periode 1546 tot en met 1559.

1546. 12 maart: Karel V verleent het zogenaamde 'Rijnnoctrooi' *"om de oude grifte, bij Bisschop David begonst, te moegen repareren, reijnigen ende voerts met nijeuwe delvinge te volmaken ende te trecken tot in den uutersten percelen van onsen veen, gelegen in den bedrive van Reenen an die eene ende Utrechtsche sijde ende tot an den zwerten Eder veen an die andere Geldersche sijde"*. De 'Grebbe-sluijse' wordt volledig vernieuwd.

Ook wordt octrooi verleend tot vervening ten zuiden van de waterscheiding.

Verschillende onderzoekers merken 12 maart 1546 aan als 'geboortedatum' van Veenendaal en niet 31 maart 1549, die algemeen als zodanig pleegt te worden beschouwd. Anderen gaan echter verder terug en nemen 7 september 1543 (Vrede van Venlo) aan als de 'conceptie' datum, aangezien men die dag als het begin ziet van een ontwikkeling die leidt tot het ontstaan van het Centrumdorp in de Rhenensche Veenen: Veenendaal. 27 april: *"Sekere veen-*

genoten soe geërffden in den Gelderschen als in den Rhenenschen veenen" vergaderd in de Abdij van Sint Paulus in Utrecht zijn *"een-drachtelick over(eenge-)comen om die Grifte te doen maken ende voltrecken nae vermoegen"*. De hoofdaannemer is Jan Roeck, die één der eerste veenraden wordt. Er is een plantsoen naar hem vernoemd.

De naam Bisschop Davidsgrift begint steeds meer ingang te vinden.

Op 20 juni zijn er feestelijkheden ter gelegenheid van het graven van de eerste turf bij de verlenging van de Grift. De werkers krijgen een fooi, 'propine' genaamd (propinare = toedrinken) letterlijk 'drink'geld dus.

Ook de turfschippers schijnen aan het feest te hebben deelgenomen.

1547. 4-6 juni: Er is een grote brand in de Rhenensche Veenen.

"In de Pynxter Heylige Dage, Den iiiii-en in Junio Anno XLVII soe allser tydinge gecomen was dat inde Rhenensche Veenen brant was door aensteecken van der heijden en overmits datter een groote droechte was dairomme te bezorgen stont datter groot quaet off hadde mogen komen".

Het vuur was van de heide overgeslagen naar de venen. De Veenraden nemen de noodzakelijke maatregelen: *"omme tot dien brant te moegen laten sien datse mochte worden geblust ende gesteyt (gestuit)"* dat lukt weldra.

1548 – 1554. De Hoven van Utrecht en Gelre vaardigen de eerste plakكاتen (reglementen) uit ter regeling van het vervenen in de Geldersche en Stichtsche Veenen.

1549. Begin van een krachtige ontwikkeling van 'Veenendael'.

Maar over de kwaliteit van de Veense turf wordt in 1615 geschreven in 'De Nederlandsche Republijcke': *"van den gront deswelcken men torf maeckt, niet heel soo goet noch soo goede kolen ghevende als den hollandschen torf"*. Ook

Door:
Coen
van Viegen

De eerste pagina van het Rijnnoctrooi, 12 maart 1546. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

andere bronnen melden, dat de turf uit Het Veen van niet al te beste kwaliteit is en vooral gebruikt wordt in de *“soudtkeetels, steen- ende calckovens, (bij) verwers, brouwers ende diergelijcken neeringen”*.

1549 (1550). 31 maart: Aan G(u)il(le)bert van Schoonbe(ec)ke, koopman, industrieel en burgemeester uit Antwerpen wordt door Karel V een octrooi verleend tot afgraving (turfwinning) van de veenen ten Noorden van de waterscheiding, namelijk onder Amerongen, in de Ginkel en in het Woud (Woudenberg), ingaande 1 mei met een looptijd van 16 jaar. Op 20 juni richt Van Schoonbeecke met 15 kooplieden een onderneming op: ‘De Compaignie van de Moeren’.

Na enige jaren zorgt alleen Van Schoonbeecke voor de financiën; de anderen heeft hij mogelijk uitgekocht. In het

Herdenikingsbord viering 400 jaar Veenendaal. (Collectie Museum Veenendaal, foto Hennie Henzen)

octrooi is hem de verplichting opgelegd een grift te graven die te *“Amersfoort beginnen en lancx ofte omtrent de Scharpenzeelsche beke getrocken zal wesen noortoostwaerts daerneffens ofte voor onse voors. veenen ende moeren gelegen in den Ginckele onder Amerongen ende vandaer streckende nae Prattenborch”*. Volgens enkele bronnen zou Van Schoonbeecke in dit jaar een paar honderd Vlamingen naar deze streek voor de turfwinning hebben laten overkomen. Voor deze bewering kunnen

echter in de archieven (nog) geen bewijzen worden gevonden. Een jaar later wordt wel *“volck”* uit Amersfoort naar het Veen gebracht. Er zijn voor de huisvesting van de veenarbeiders vijf ruime gebouwen die voorzien zijn van enige huisraad. De Compaignie betaalt aan de Rentmeester van het Land van Utrecht een bedrag van 400 carolusguldens *“omdat hij ons volck [mogelijk geronselde gastarbeiders] tot Amersfoort heeft gezonden in drye reysen”*. Aelbert van Egmond van Meresteyn, Landcommandeur van de Duitse Orde en Collateur van de Cunerakerk te Rhenen, zou actie hebben ondernomen voor de stichting van een parochiekerk op het Groote Veenloo uit *“bekommernis om het groot peryckel der zyelen”* en *“tot welvaren ende zalicheyt van die grevers ende arbeyders”*. Verder wordt er gewezen op *“die groote vergaderinge des volcx die dagelick meer ende meer langes die Grift nederslaen ende hoir woonstadt maecken”*. Aangezien het document van de Landcommandeur niet is gedateerd, wordt de juistheid van het jaar 1549 betwijfeld. De veenen zouden nog dun bevolkt zijn en door sommigen is de actie tot kerkstichting dan ook later in de tijd geplaatst.

1551. 16 oktober: Feestelijke opening van de gerepareerde en verlengde Bisschop Davidsgrift. Er wordt muziek gemaakt door *“speelluiden ende trommelsleegers”*; wijn en bier vloeien rijkelijk, ook voor de schippers.

1552. 30 maart: De Contribuerende Veengenoten, vergaderd ten huize van Frans van Nijnerode, stellen een verzoek aan de Landsheer op om tot kerkstichting in het Veendorp te mogen overgaan. Zij suggereren de ‘Veenkerckke’ te bouwen *“op een zekere zandhuevel in den veenen genaempt die Groote Venloo”* en zij spreken de wenselijkheid uit een Centrumdorp te stichten. *“Het simpel en grove volck”* moet in Rhenen of Ede ter kerke en naarmate de bevolking toeneemt is een eigen kerk *“bijsonder van noode gernerckt deese peryculose tijden overmits dat die naeste parochiekerck omtrent die veenen gelegen nyet veel min dan in twee uren gaens mach becomen worden”*, hetgeen door de veenbazen als hinderpaal wordt ervaren om voldoende arbeidskrachten te werven.

1553. 27 januari: Landvoogdes Maria van Hongarije (zuster van Karel V) verklaart dat zij geen bezwaar heeft tegen de stichting van een kerk voor een nieuwe parochie in de

Rhenensche Veenen; op 1 mei bereiken de gezamenlijke veengenoten overeenstemming over de bouw van een kerk.

1554. Van Schoonbeecke krijgt toestemming gebruik te maken van de Bisschop Davidsgrift om turf te kunnen afvoeren via de Rijn in plaats van over de Zuiderzee, in ruil voor een (te graven) verbinding met de Schoonderbeeckse Grift, welke verbinding aanvankelijk slechts uit een greppel bestond. Zijn belang lag vooral in het feit dat *“den Rijn veel gemakkelicker is om te varen naar Antwerpen dan de vaert van Amersfoort”*. En toen kraaide de rode haan: *“in het groote veen achter Prattenborch en omtrent die Groote Venloo en in de zwarte Eder veenen”* van eind april tot 20 mei. Later is er sprake van herberg ‘In den Royen Haen’ bij het einde van de Grift (Buurtschap De Rode Haan); wellicht heeft deze naam iets te maken met genoemde veenbrand. Ook wordt verondersteld dat een eerdere herberg op deze plaats aan het vuur was ten prooi gevallen. Op 7 juni worden wettelijke voorschriften uitgevaardigd ter voorkoming van heide- en veenbranden want *“op verschillende tijden heeft een heibrand, bijzonder omtrent den grooten Venloo en achter de hofstede genaamt Prattenburg gelegen aan Sinte Kunerenweg beyde op Keyserlijke Majesteyts groote veen en daar omtrent”* grote schade aangericht.

1555. In de zomer zijn er geen drie weken geweest zonder regen. De dieren in de wei stonden in het water en er kon geen hooi en koren worden geoogst *“noch turff uijt het veen krijgen, daer veel armoede en verdriet uut quam”*. Het Hof van Utrecht verbiedt turf uit de Provincie aan te voeren gezien *“tgebreck ende groote duyrt van dien”*. In het hele land heerst een ernstige hongersnood.

1556. De Karthuijzers willen op het Groote Veenloo woningen bouwen, *“zulcx dat het gescapen waere een goet ende bequaem dorp te worden”*. Men wordt het er echter niet over eens en de plannen voor kerk en markt richten

zich op “Elizabets zandhoevel” op het Kleine Veenloo.

16 december: Omstreeks elf uur 's avonds overlijdt Van Schoonbeecke op 37 jarige leeftijd *“aan de gevolgen van een koorts die hem begin september had bevangen”* en laat z'n vrouw met 6 jonge kinderen achter. Hij wordt in Antwerpen begraven in de kerk der Minderbroeders en wel op een belangrijke plaats *“voor den predickstoel”*.

De Rode Haan anno 1895 in Overberg, gemeente Amerongen. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

1558. 31 maart: Koning Philips II geeft toestemming voor de stichting van een kerk in het Rhenensche Veen met een *“octroye van de erectie van de veenkercke”*. Nu staat niets (?) de kerkbouw meer in de weg.

1559. Prins Willem van Oranje wordt door Koning Philips benoemd tot Stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht. De Koning vertrekt definitief naar Spanje en benoemt zijn zuster Margaretha van Parma tot Landvoogdes der Lage Landen.

Ontleend aan: Coen van Viegen's 'Veenendaal in Historisch Perspectief' (vierde en uitgebreide versie)

Wie herkent wie?

Door:
Hennie Henzen

We hebben twee reacties binnengekregen op de vorige plaatsing. Op foto 24 kwamen geen reacties binnen, dus kunnen we er van uitgaan dat het geen Veense padvindders zijn. Dick van Asselt en Lia Buijs-van der Meijden meldden over foto 25 dat het bruidspaar Cor van Ruremonde-van Barneveld en haar man Cor van Ruremonde betreft. Voor hen staat Jan Stip en de heren rechts zijn Wiecher Vaartjes (links) en Frans Leppers (rechts). Hartelijk dank voor deze aanvulling.

Ook dit keer plaatsen we een aantal foto's in de hoop weer de nodige reacties te ontvangen. Het is duidelijk dat op foto 27 sigarenmakers te zien zijn, maar wie zijn het en in welke fabriek? Wie zijn de kinderen op foto 28, die net voetbal hebben en die hun dorst lessen met Exota. Is het koor op foto 29 van de Pniëlkerk of zongen ze toch in een andere kerk? Als laatste foto 30. Waarschijnlijk is dit een avondwandeldierdaagse, waarbij de kinderen onderweg een flesje melk ter versterking krijgen aangeboden. In de jaren 50 werd melk erg gepromoot.

Zoals al eerder gemeld is het ondoenlijk om alle foto's die de HVOV in haar bezit heeft in deze rubriek te plaatsen. Daarom nodigen we iedereen graag uit voor een bezoek aan ons Documentatiecentrum in de Cultuurfabriek aan het Kees Stipplein. Voor koffie en thee wordt gezorgd.

Uw reacties zijn welkom per mail op info@oudveenendaal.nl of per post aan Ineke van Schuppen, Eekwal 3, 3904 DL Veenendaal.

29

30

Jaarverslag van de Openbare School van 1899

In de dikke boeken, die op het gemeentearchief aanwezig zijn en die de correspondentie bevatten van het College van Burgemeester en Wethouders, is leuke informatie over diverse onderwerpen te vinden. De redactie ging eens grasduinen en vond onderstaand verslag van de heer G. Bersema, hoofd van de openbare school.

Door:
De redactie

Het aantal leerlingen bedroeg op

15 jan	436
16 april	417
17 juli	461
15 oktober	452

Was het vorige jaar nog wel eens gebruikelijk dat kinderen van 12 jaar een tijd lang de school bleven bezoeken, door de voortdurende uitbreiding van ons fabriekwezen wordt het veelal gewoonte dat de leerlingen denzelfde dag, dat zij den 12-jarige leeftijd bereikt hebben, den school verlaten.

Het bleek den ondergeteekende, dat met 15 januari op de 426' maar 14 waren van 12 jaar. 't Schoolverzuim was iets grooter dan verleden jaar, vooral in den aardappelooft. Zooveel mogelijk had het Hoofd der school er op aangedrongen, dat de leerlingen op denzelfden tijd dat landwerk gingen verrichten. Mocht leerplicht worden ingevoerd, dan zal het overweging verdienen de groote vakantie te verzetten.

Hoewel de schoolopzieners er op hadden aangedrongen de klassen toch vooral niet grooter te maken dan 60 (naast 't aantal plaatsen in

den 4 laagste klassen) besloot de ondergeteekende in overleg met het personeel deze keer met 1 februari de leerlingen zoveel mogelijk toe te laten, daar het jammer is dat de kinderen die 6 jaar zijn nog 9 maanden moeten wachten. Hoe 't 1 Nov. bij gewoonlijk groote toevloed moet gaan, is ondergeteekende nog een raadsel. Voor 't personeel heeft hij niets dan lof. Gezamenlijk besprekingen deden allen zoveel mogelijk op dezelfde weg lopen, al bleef ook de persoonlijkheid van ieder bij 't onderwijs zichtbaar, een verschijnsel dat ondergeteekende heel dikwijls voor den leerling voordelig noemt, omdat reeds bekende zaken zodoende

van verschillende zijden wordt bekeken

De orde bij onderwijzer Bos, van wien ondergeteekende in zijn verslag van 1897 getuigde, dat de kalmte, na zijn ziekte, niet van langen duur was geweest, laat voortdurend zoveel te

De zogenaamde Hoge (rechts) en de Lage Kant van de Grift in de huidige Hoogstraat. Aan de linkerzijde onder andere vooraan het gymnastieklokaal van de Openbare school. Geheel op de achtergrond is het begin van het Gelderland te zien. De Lage Kant (links) kreeg later officieel de naam Schoolstraat. Circa 1890. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

wenschen over, dat het Hoofd der school dikwijls moet ingrijpen op een wijze, die hem zelf tegen de borst stuit. Of het zenuwachtige van dien onderwijzer ooit bedaardheid in de klasse zal terugbrengen, gelooft de ondergeteekende niet. Kalmte in de onderwijzer is daarvoor te dringend nodig.

Middelen en Gebouwen

De leermiddelen waren in goede toestand. De aanschaffing van platen maakte de schoolwand gezellig, al mist ook het schoonmaken der school eene vrouwenhand, ware mannen wel het ruwe werk met nauwgezetheid vervullen, maar op kleinigheden niet graag letten "om te getuigen, onze school wordt netjes schoongehouden".

De banken, die geschilderd zijn, hebben zoveel te lijden van het versjouwen bij de militaire oefeningen, dat de ondergeteekende uw College verzoekt maar niet verder te gaan. 't Is jammer van 't geld. Daarbij blijkt het, dat een laagje erover heen gestreken de banken niet bewaard voor 't uitspringen van de stopverf, eene zaak, waarvan hij eerst de leerlingen de schuld gaf, maar waarvan blijkt dat de stukjes door 't hardhandig neerzetten losraken en dan door de jongens worden geholpen. Als uw college eens woensdag of maandagmorgen de opgestoken vingers wil zien, met: "Meester, mijn laatje ligt vol inkt", dan zal het U duidelijk worden, hoe hartgrondig ondergeteekende wenscht, dat die oefeningen nooit weer gehouden worden. Voor de jongens zijn ze een oorzaak van berispingen en straf, voor de onderwijzers een bron van ergernis.

Nu de Wed. van Leeuwen gaat bouwen, verzoekt ondergeteekende u dringend te letten op het licht in het 2^e lokaal. Waar het Hoofd der school telkens aandrang op meer licht in dat lokaal, doet hij het nu nog eens extra, want men zal nog meer licht betimmeren, want de muur wordt tot deze verdieping opgetrokken.

Vriendelijk verzoekt de ondergeteekende aan

den onhoudbaren toestand in zijne woning een eind te maken. Uit eigen aanschouwing hebben de leden van uw College kunnen zien hoe noodig de ondergeteekende een kamer aan zijn huis moet hebben bijgevoegd. Laat toch de redeneering dat de heer Lith er ook wel gewoond heeft met een groot gezin door u te niet gedaan worden met de opmerking dat de heer Lith er nog een groote tuinkamer bij had, die is afgebroken toen de heer Lith is weggegaan. 't Gaat toch niet aan dat de kinderen die grooter worden op dezelfde kamer blijven als de huishoudster. Waar ondergeteekende zelf slaapt, hebben U Edelachtbaren kunnen zien. Gaarne, hij herhaalt het, wil hij 25% van de kosten voor het bouwen van een nieuwe kamer, betalen.

Herhalingsonderwijs

Het aantal leerlingen was met het begin 20. Door den aanslag van 't schoolgeld bleven er dadelijk 8 weg. De overblijvenden volgen geregeld het onderwijs, al storen ook nu den catechesatieverenigingen de gang een weinig.

Voortdurend blijven het onderwijs en de onderwijzers in uwe welwillendheid aanbevolen.

...aantal leerlingen was met het begin 20. Door den aanslag van 't schoolgeld bleven er dadelijk 8 weg. De overblijvenden volgen geregeld 't onderwijs, al storen ook nu de catechesatieverenigingen den gang een weinig.

Voortdurend ^{blijft} het onderwijs met onderwijzers in uwe welwillendheid aanbevolen!

Veenendaal 25 Januari 1900

Bersma

Een stukje van de laatste pagina van het schoolverslag 1899 met de handtekening van de heer Bersma. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Veenendaal, 25 Januari 1900

Bersma

Voetnoot:

1. Waarschijnlijk maakt meneer Bersema hier een foutje. Hij begint dit verslag met 436 leerlingen!

Het laatste woord

Als we in Veenendaal 't Boveneind zeggen zullen oudere Veenendalers zeker in de eerste plaats denken aan het gebied dat we nu de Prins Bernhardlaan noemen.

Door:
Het bestuur

Jongere Veenendalers zullen ongetwijfeld onderstaande foto wel eens hebben gezien. Voor velen een nostalgisch plaatje over hoe Veenendaal er rond 1900 moet hebben uit gezien. Op de foto is het huis van Zwart Jannetje te zien. Over haar is al veel geschreven en

gepubliceerd en ongetwijfeld zal daar nog wel het nodige over gaan volgen. Zowel onze HVOV als het museum zijn nog altijd geïnteresseerd in de verhalen over haar en zeker ook in een foto van haar op latere leeftijd. Tot op de dag van vandaag is het ons niet gelukt een foto van haar op te sporen. Zou wel heel leuk zijn als we die nog eens zouden vinden. We blijven ons best doen.

Maar in het huidige Veenendaal denken de meesten van ons natuurlijk niet aan de straat Prins Bernhardlaan als we het over 't Boveneind hebben, maar veel meer aan het aan die weg gelegen Zorgcentrum 't Boveneind. Velen zullen

gestart met het zogenaamde bejaardenwerk, wat resulteerde in de bouw van het "Oude Mannen- en Vrouwenhuis" aan de Kerkewijk. Maar de bejaardenzorg kwam eigenlijk pas goed van de grond toen aan de Kerkewijk het nieuwe bejaardencentrum De Engelenburgh in gebruik werd genomen.

Door de uitbreiding van Veenendaal was er in 1978 duidelijk behoefte aan een tweede bejaardencentrum. Op 15 augustus 1978 namen de eerste bewoners hun intrek. De opening van dit centrum vond echter pas een half jaar later plaats vanwege het overlijden van de voorzitter van de stichting, ds. A. Vroegindeweij, die zich met hart en ziel had ingezet voor zowel de realisering van De Engelenburgh als 't Boveneind. Overigens heeft dit Zorgcentrum zijn langste tijd gehad. Er komt een geheel nieuw gebouw met zorgaanbieding die past bij de huidige tijd. De verwachting is dat met de bouw in 2020 wordt gestart.

Tenslotte kijken we ook weer uit naar de komende ledenbijeenkomst. Op 19 september a.s. hoopt Toon Blokland dan in ons midden te zijn met een voordracht over de geschiedenis die zich in de Tweede Wereldoorlog afspeelde op de Heuvelrug. Uit ervaring weten we dat Toon over zo'n onderwerp boeiend kan vertellen. Hij zal ons zeker weer nieuwe dingen laten zien en horen.

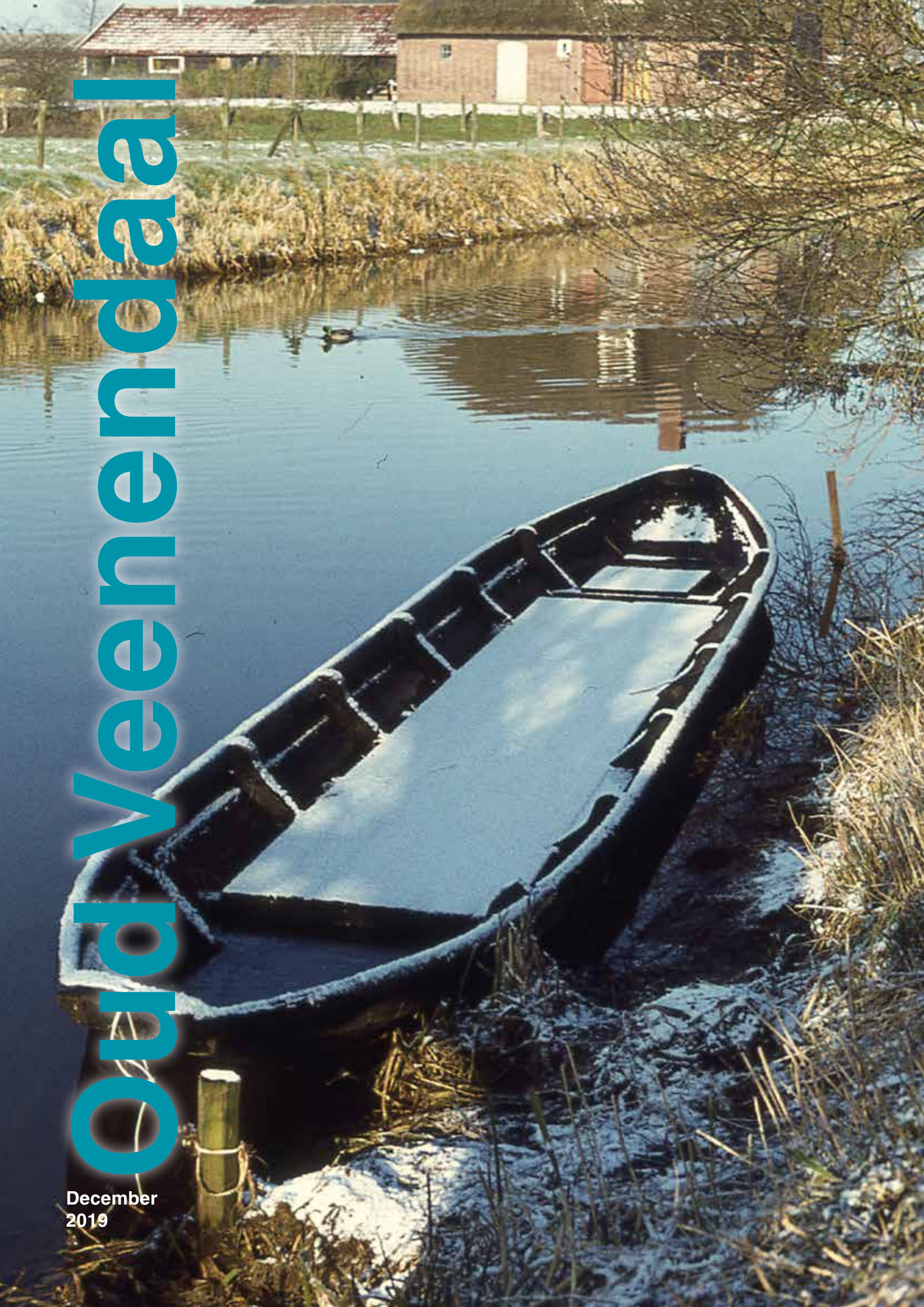
niet weten dat het dit jaar, om precies te zijn op 19 april jl., 40 jaar geleden is dat dit Zorgcentrum werd geopend. Veertig jaar geleden werden dergelijke centra nog bejaardencentra genoemd. In 1891 was men in Veenendaal al

- Donderdag 19 september 2019
- Ledenbijeenkomst HVOV
- Toon Blokland,
Oorlog op de Heuvelrug
- Gebouw Elthetho Fluiterstraat
- Aanvang 19.45 uur
- Inloop vanaf 19.15 uur
- Toegang gratis

De laatst geplande datum voor dit jaar is 12 december 2019, de gebruikelijke foto- en filmavond door Hennie Henzen.

Oud Veenendaal

December
2019

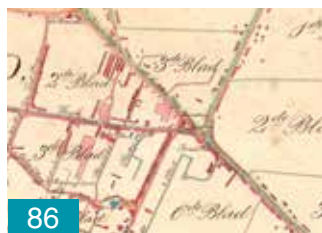
Inhoud

85

De redactie

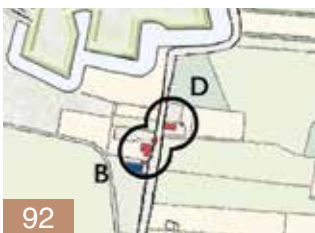
Om te beginnen

86

G.M.J. van Schuppen-Diepeveen

Grenswijziging - hoe
Gelders Stichts werd

92

A. Kerkhof

Hendrik en Grietje
herbergiers aan de
Nieuweweg

97

J. van den Berg-van Wakeren

Uit het gemeentearchief
Veenendaal

98

W. Takken

Mr. J.J.P.C. van Kuyk:
een familieverhaal

103

W.C. van Elst

Van vleeschhouwerij tot
supermarkt

110

H. Henzen

Reactie op
Wie herkent wie
September 2019

111

G.M.J. van Schuppen-Diepeveen

Verslag van de
septemberbijeenkomst

112 Het laatste woord

Colofon

34^e jaargang, nummer 4
verschijnt 4 maal per jaar

REDACTIE

Janneke van den Berg- van Wakeren
Ineke van Schuppen
Cor Slok
redactie@oudveenendaal.nl

BESTUUR

A. van den Bos, voorzitter
Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen,
secretaris
H.C. de Kleuver, penningmeester
A.K. van Kooten
A.A. Slok
J.A. Spies
Mevr. W. Wienecke-van Schuppen

Secretariaat:

Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
Eekwal 3, 3904 DL Veenendaal
Telefoon 0318 51 10 66
info@oudveenendaal.nl

Website:

www.oudveenendaal.nl

Ledenadministratie:

A. Hempenius
Kees Stipplein 52
3901 TP Veenendaal
Telefoon 0318 51 38 79
ledenadministratie@oudveenendaal.nl

Financiële administratie:

Berry Henzen
MacBridestraat 51, 3902 KK Veenendaal
Telefoon 0318 52 74 91 (na 19.00 uur)

Werkgroepen en commissies:

A.K. van Kooten
Componistensingel 107
3906 BV Veenendaal
Telefoon 0318 55 36 44

Documentatiecentrum:

De Cultuurfabriek
Kees Stipplein 78, 3901 TP Veenendaal
Telefoon 0318 58 26 68
documentatiecentrum@oudveenendaal.nl

Openingstijden:

Dinsdag van 13.00 tot 16.00 uur
Donderdag van 13.00 tot 16.00 uur
Zaterdag van 10.00 tot 13.00 uur
Of op afspraak: 06 54 91 19 91

ISSN: 0926-2857

Afbeelding omslag

Een besneeuwde aak in de Grift aan het Gelders Benedeneind
(foto Henk Mark, Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Bank:

IBAN: NL 62 RABO 0 395110106, t.n.v.
Historische Vereniging Oud Veenendaal

De contributie bedraagt € 25,- per jaar.
Losse nummers van dit blad € 8,-.
Het lidmaatschap van de vereniging loopt
gelijk met het kalenderjaar.
Opzegging alleen schriftelijk en tot een
maand vóór het begin van het nieuwe
verenigingsjaar.

Ontwerp, opmaak en druk:
Henzen ontwerp & communicatie, Veenendaal

Niets uit deze uitgave mag worden gerepro-
duceerd zonder schriftelijke toestemming van
de redactie.

De redactie reageert na inzending van een artikel
naar de scribent. De tijd tussen datum van inzending
en het uitkomen van het nummer waarin het artikel
wordt opgenomen is veelal een paar maanden tot een
jaar. Plaatsingsmoment is afhankelijk van de voorraad
artikelen en de benodigde aanpassingen. Ingezonden
artikelen kunnen door de redactie worden aangepast.
Over plaatsing van een artikel in ons tijdschrift wordt
door de redactie beslist. De inhoud van ingezonden
artikelen valt buiten de verantwoordelijkheid van de
redactie.

Om te beginnen

De tijd vliegt: het jaar 2019 loopt al bijna op zijn einde. Daarmee komt er een einde aan een veelbesproken herdenkingsjaar: het Gilbertjaar. In 2020 staan er nog veel meer herdenkingen op het programma naar aanleiding van het feit dat 75 jaar geleden de Tweede Wereldoorlog eindigde.

Uiteraard zal er volgend jaar ook in ons blad aandacht besteed worden aan dit herdenkingsjaar. Maar voor het zo ver is, hebben we in dit nummer weer genoeg andere onderwerpen. Zo is het op 1 januari 60 jaar geleden dat de grenzen tussen Gelders Veenendaal, Stichts Veenendaal en een stukje van Renswoude

Vervolgens praat Janneke van den Berg ons bij over de stand van zaken in het gemeentearchief.

Wim Takken stuitte min of meer bij toeval op de wapenverzameling van voormalig burgemeester J.J.P.C. van Kuyk en verdiepte zich vervolgens in het levensverhaal van de man die 20

jaar aan het roer stond van Stichts Veenendaal.

Het verhaal van Wim van Elst over slagerijen in Veenendaal is pure nostalgie: over de versierde etalages met Lampegietersavond en het inmiddels bijna verdwenen slagersvak.

We sluiten traditiegetrouw af met de fotopagina van Hennie Henzen, het verslag van de septemberbijeenkomst en het laatste woord van het bestuur.

Daarmee hebben we weer een volledige jaargang van Oud Veenendaal afgerond. Voor volgende edities zijn bijdragen nog steeds welkom! Weet u veel over de Tweede Wereldoorlog?

Of is er in uw familie een

interessant figuur die wel een plaats voor het voetlicht verdient? Of kunt u wat vertellen over het onderwijs in de loop van de eeuwen? Er valt nog genoeg te vertellen over bijna 500 jaar Veenendaal! De redactie kan niet garanderen dat een artikel in het eerstvolgende nummer geplaatst wordt, maar we streven er altijd naar een artikel zo snel mogelijk te plaatsen.

In ieder geval wensen we u weer veel plezierige en leerzame momenten met de inhoud van dit nummer.

Door:
De redactie

De Nieuweweg (voor 1960 gemeente Renswoude) bij de rooms-katholieke kerk met op de voorgrond Cafe-restaurant De Bijenkorf van J. van Kessel. Circa 1930. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

werden opgeheven en 'Groot-Veenendaal' ontstond. Ineke van Schuppen zocht uit hoe dat precies in zijn werk ging. Over grenzen gesproken: van Adrie Kerkhof ontvingen we een interessant stukje familiegeschiedenis, over Hendrik Wennekes en zijn vrouw Grietje Jacobse, die in de 19de eeuw herberg De Bijenkorf aan de Nieuweweg uitbaatten. De grens tussen Gelders Veenendaal en Renswoude komt daarin natuurlijk ook ter sprake.

Grenswijziging – hoe Gelders Stichts werd

In de tweede helft van de jaren vijftig van de vorige eeuw was het een hot item: de grenswijziging die van Gelders en Stichts Veenendaal één gemeente zou maken. Ook Rhenen en Renswoude waren erbij betrokken, maar we beperken ons in dit artikel tot de grenswijziging met de gemeente Ede.

Door:
Ineke van
Schuppen

Door de jaren heen is er vaak sprake van geweest om van Gelders en Stichts Veenendaal één gemeente te maken. Het was dan ook een vreemde situatie, een provinciegrens die dwars door zo'n klein dorp liep.

Deze stand van zaken was al lang geleden ontstaan. In 1795 werd Veenendaal, dat toen tot de gemeente Rhenen behoorde, een zelfstandige gemeente. Een gedeelte van Veenendaal was in die jaren al op Edes grondgebied

de Fransen in 1813 vertrokken uit Nederland, werden de oude provinciegrenzen weer hersteld. Veenendaal protesteerde toen al tegen deze merkwaardige provinciescheiding en deed sindsdien herhaalde pogingen om een eind te maken aan deze rare situatie. De Nederlandse Staatscourant van 19 november 1824 publiceerde een oproep van Jonkheer Van Asch van Wijck om Veenendaal tot één gemeente om te vormen. Hij signaleerde dat wat betreft waterschap, kerkelijk bestuur, opvoeding en polderzaken Veenendaal één gemeente vormde, maar dat het verzetten van grenspalen voor de desbetreffende gemeentes klaarblijkelijk het afstaan van macht betekende. Hij wees ook nog op het ongerief voor justitie, omdat een gedeelte van de rechtspraak in Arnhem en een gedeelte in Amersfoort plaatsvond en hij stipte het verschil in belastingen aan. Veenendaal bleef echter gescheiden.

In 1902 werden er serieuze vragen aan het College van Ede gesteld. Veenendaal vroeg naar de kosten van onder andere de Openbare School, zoals aantal leerlin-

gen, jaarwedde van de onderwijzers en kosten van leermiddelen, onderhoud en schoonmaak. Het aantal straatlantaarns kwam aan de orde – het waren er 62 - , maar ook het aantal krankzinnigen (zo stond dat letterlijk vermeld in de documenten) dat op kosten van Ede verpleegd werd. Dat bleken er zes te zijn. Naar aanleiding van de gekregen antwoorden stelde

Kaart van het waterschap genaamd Veenraadschap Geldersche en Stichtse Veenen uit 1908 waar Veenendaal Geldersch duidelijk is aangegeven. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

gebouwd. Deze scheiding tussen Stichts en Gelders Veenendaal wijzigde voor een korte periode in de Franse tijd. Bij decreet van de koning van Holland van 29 april 1807 werden beide gemeenten samengevoegd, maar nadat

Stichts Veenendaal een begroting op en daaruit bleek, dat een grenswijziging uiteindelijk een nadelig saldo van f 1.958,90 zou opleveren. En dat was reden genoeg om op dat moment van verdere stappen af te zien. In 1911 werd op verzoek van enige inwoners van Gelders Veenendaal de zaak opnieuw bekeken, maar het leidde tot niets.

Tegen

In 1918 benoemde de gemeenteraad een commissie om het vraagstuk weer eens opnieuw te bestuderen. Deze commissie kwam pas in 1924 met een rapport waarin G.S. van Utrecht werd verzocht medewerking te verlenen. Maar..... nu bleek dat de 500 inwoners van Gelders Veenendaal tegen waren. Hoewel de meesten in de fabrieken in Stichts werkten, de belastingen van Ede hoger waren en zij bovendien nog forensenbelasting moesten betalen, wilden zij niet geannexeerd worden. "Ze waren in Ede geboren en wensten in Ede te sterven". De laatste mislukte poging om het gebied van Veenendaal te vergroten dateerde uit de bezettingstijd. In de loop van 1941 werd overeenstemming bereikt over een grenswijziging, waarbij Ede 675 hectare (het dubbele van 1960!) zou afstaan aan Veenendaal en dat zou op 1 mei 1942 ingaan.

Het annexatieplan werd na de Tweede Wereldoorlog opnieuw door B&W en de Raad in overweging genomen. In oorlog waren er geen gemeenteraadsvergaderingen geweest en dus was de Raad tijdens de bezettingsjaren niet in de plannen en voorstellen gekend. Uit een brief van de burgemeester van Ede aan de Commissaris van de Koningin van Gelderland bleek dat Duitse invloed op deze aangelegenheid niet was uitgesloten en dus achtte de Raad zich niet gebonden aan voorgaande besprekingen en correspondentie. Na de oorlog begon het interprovinciaal overleg opnieuw ondanks het grote spandoek dat in 1949 in het Gelderland hing. In grote letters stond er: "t Veen zit wel aan ons te plukken, maar 't annexeren wil niet lukken".

Vier gemeentes

In juli 1951 kwamen de colleges van Gedeputeerde Staten van Utrecht en Gelderland bij elkaar om tot overeenstemming te komen inzake een herziening van de provinciale grens rond Veenendaal. Veenendaal bestond eigenlijk uit vier gemeenten: Veenendaal, Renswoude,

Rhenen en Ede en dan liep ook nog de provinciegrens er doorheen. Voor Veenendaal was een herziening van grote betekenis. Niet alleen voor zaken op het gebied van elektriciteitsvoorziening, brandbestrijding, riolering, weganaanleg, politiewezens enzovoorts was een grenswijziging belangrijk, maar de gemeente had ook een dringend tekort aan ruimte voor woningbouw.

Kijkje door het Achterstraatje naar de Nieuweweg. Aan het eind van het straatje is links nog net de grenspaal te zien. 1950. (Collectie HVO-B. van den Bosch)

In oktober 1956 kwam de interprovinciale commissie die met de uitwerking van de plannen belast was met een voorstel, maar dit voorstel vond geen genade in de ogen van Ede. Ede beweerde dat zij geen geldige argumenten kon vinden die een grenswijziging rechtvaardigde. Ook Veenendaal toonde zich niet positief over het plan. Men vond de nieuwe grenzen onlogisch, onder andere omdat een deel van de Stationsstraat bij Ede zou blijven en ook het Benedeneind niet bij Veenendaal getrokken zou worden. Veenendaal was van mening dat de spoorlijn de grens moest vormen. Veenendaal echter legde zich bij het plan neer om te voorkomen dat een wijziging weer tot jaren uitstel zou leiden. Voor Ede was het ingrijpend. Het af te stane gebied was 358 hectare groot en het ging om een inwonertal van 4700 zielen.

De oude gemeentegrens liep langs de Holleweg, de Nieuweweg en de Valleistraat naar het Benedeneind. De nieuwe grens liep een stukje langs de spoorlijn Utrecht-Arnhem, langs de rooms-katholieke begraafplaats, langs het Hazenpad, kruiste de Buurtsteeg en liep zo naar het Benedeneind.

Polderhuis

De Vallei van 31 oktober 1956 bracht de vreemde situatie betreffende het Polderhuis ter sprake. In die periode fungeerde het pand gedeeltelijk als kantoor voor de spaarbank en gedeeltelijk als woonhuis. Aan de voorzijde grensde het gebouw aan de Hoogstraat en aan de achterzijde aan het steegje dat Achterstraatje heette. Daar de grens dwars door het pand liep, kon het dus zo maar gebeuren dat de bewoners, als zij zich ter ruste begaven, met hun hoofd in Gelderland sliepen en met hun benen in Utrecht.

Genodigden bij de opening van het gebouw van de Waterleiding Maatschappij Midden Nederland aan de Kanaalweg in 1960. Op de voorgrond van links naar rechts: de directeur van de Maatschappij, de heer D. Blankespoor, gemeentesecretaris en de heer J. van Hardeveld, de derde wethouder, op de rij daarachter: de heren G.J. van Deelen, M. Bastmeijer, J. Scholten, J. Slok en E.C. Diepeveen, raadsleden. De personen op de achterste rij zijn slecht herkenbaar. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Ook in de aanloop naar de wijziging van 1960 leek het erop dat de Gelders Veenendalers bij Ede wilden blijven. Er waren voor en tegens: weliswaar werden de Geldersen op Edes grondgebied wat stiefmoederlijk bedeed vanwege de uithoek waarin zij zich bevonden, maar daar tegenover stond dat zij niet veel van de politie te duchten hadden vanwege de minimale bezetting van de politiepost.

Op 5 februari 1957 vond in het Provinciehuis in Utrecht een openbare vergadering plaats van de Provinciale Commissie Grenswijziging Gelderland-Utrecht. De desbetreffende gemeentebesturen konden hun bezwaren nog eenmaal kenbaar maken. Ede vond nog steeds

dat Rhenen maar grond aan Veenendaal moest afstaan en burgemeester Bakker verbaasde zich over de activiteiten die Ede plotseling in Gelders Veenendaal aan de dag legde. Het was nu aan de commissie om een rapport op te stellen en dat aan de vergadering van de Staten Generaal aan te bieden. Vooruitlopend op de beslissing vroegen B&W al een krediet van f 2.000,- aan de Raad van Veenendaal voor de plannen om het riool van Gelders Veenendaal aan te sluiten op het Stichtse riool. De gemeente Ede verleende hierbij haar medewerking.

In Ede werd er voor gepleit om in 1958 geen raadsverkiezingen te houden. Men ging er namelijk vanuit dat de grenswijziging wel eens uitgesteld zou kunnen worden naar 1959 en dan zouden er in dat jaar ook weer verkiezingen moeten worden gehouden. En dat bracht voor zowel de politieke partijen als voor de gemeente financiële bezwaren met zich mee. In een tijd van de bestedingsbeperking zou het besparen van die kosten zeer welkom zijn. De wijziging werd in augustus 1957 inderdaad uitgesteld naar 1 januari 1959, omdat de Eerste en Tweede Kamer niet meer op tijd aan de behandeling van het voorstel toekwamen. Vooral Gelders Veenendaal werd de dupe van het uitstel. In afwachting van de definitieve annexatie werden op Gelders Veenendaal geen openbare werken meer uitgevoerd. Ook de bestedingsbeperking als gevolg van de financiële toestand werkte niet echt mee.

Weer uitstel

Op 7 maart 1958 ging de Vallei er nog van uit dat de grenswijziging op 1 januari 1959 zijn beslag zou krijgen. Begin april 1958 diende de minister van Binnenlandse Zaken, de heer Struycken, het wetsontwerp betreffende de grenswijziging tussen Gelderland en Utrecht bij de Tweede Kamer in. Op dat moment bedroeg het inwonertal van Veenendaal 17.340. Vanuit Ede zouden er 4.300 bij komen, maar ook Rhenen en Renswoude waren in mindere mate bij de grenswijziging betrokken. Zij moesten respectievelijk 550 en 200 inwoners afstaan. En dat betekende dat Veenendaal in een klap met ruim 5.000 inwoners zou groeien. Wat grondoppervlak betrof zou Veenendaal 600 hectare groter worden. Een consequentie was dat Veenendaal, omdat het boven de 20.000 inwoners uitkwam, een derde wethouder moest aanstellen.

Maar daartegen kwamen uit de Raad nogal wat bezwaren naar voren: pas als de grenswijziging een feit was, wilde men daar over denken. Op dat moment waren C.N. van Kuijk en Ant. de Ruiters de twee wethouders. In juli 1958 werden de eerste geluiden van uitstel al weer gehoord. De situatie werd steeds onzekerder. In november 1958 bleek dat de Edese gemeenteraad in haar begrotingsplannen totaal geen rekening had gehouden met een grenswijziging. Pas in oktober was het voorlopige verslag van de Commissie van Binnenlandse Zaken vastgelegd en slechts nadat de commissie het antwoord van de minister had ontvangen en haar eindverslag had gemaakt, kon de openbare behandeling in de Tweede Kamer beginnen. Kortom, veel ambtelijk uitstel. Er werd thans gesproken over de eerste helft van 1959.

Toespraak van burgemeester Bakker

Op 27 juni 1958 werd een bijeenkomst gehouden in hotel "Den Treek" bij Leusden. Een Commissie bestaande uit vijftien Kamerleden hield zitting in aanwezigheid van de beide Commissarissen van de Koningin, enkele gedeputeerden en provincieambtenaren. De betrokken burgemeesters kregen ieder een kwartier de tijd om hun standpunt toe te lichten. Burgemeester Bakker schetste de problemen waar Veenendaal tegen aan liep. Hij memoreerde dat bij zijn sollicitatie in 1946 de Commissaris van de Koningin tegen hem had gezegd dat er een grenswijziging op stapel stond, die na anderhalf jaar zijn beslag zou krijgen. En dat was op dat moment twaalf jaar geleden.

Hij vertelde over de problemen van de Scheepjeswolfabrieken. De wolfabrieken zelf lagen in de gemeente Veenendaal, maar een na de oorlog door de directie gesticht bedrijf, een cholesterol fabriek, lag in de gemeente Ede. Het grensde wel aan het oude bedrijf, maar de twee fabrieken werden door de provinciegrens gescheiden. De directie had hemel en aarde moeten bewegen om gedaan te krijgen dat de elektriciteitsvoorziening voor de nieuwe fabriek uit het eigen transformatorgebouw, dat in Stichts lag, mocht komen. De Gelderse Electriciteits Maatschappij stond op het standpunt dat de nieuwe fabriek in Gelderland lag en dat dus de elektriciteit van Gelderland betrokken moest worden. Dat zou een grote investering voor de bouw van een nieuw transformatorhuisje hebben gevegd. Gelukkig kon dit probleem na veel besprekingen worden opgelost.

Dubbel

In sommige straten van Veenendaal lagen dubbele rioleringen, dubbele waterleidingen en dubbele elektrische kabels, één van Veenendaal en één van Ede. En wat te denken van politie en brandweer, die op andermans gebied niets te vertellen hadden. Ook de winkelsluitingen waren een heikel punt. Winkeliers wilden best bij Veenendaal behoren, als de winkelsluitingen bleven zoals ze waren. In Ede werd de

Kijkje door het Achterstraatje naar de Nieuweweg. Aan het eind van het straatje is links nog net de grenspaal te zien. Omstreeks 1949. (Collectie HVOV-Hennie Henzen)

winkelsluitingswet namelijk in tegenstelling tot Stichts Veenendaal totaal niet gehandhaafd. En wat te denken van de drankgelegenheden, die in Gelders veel later sloten. Voor de Stichtsen was het een kleine moeite om even over te wippen. Burgemeester Bakker schetste ook situaties waarin Veenendaal zich als één dorp gedroeg. Zo waren er de Koninginnedagen met het zingen op de Markt, collectes, de jaarlijkse tocht van de Ouden van Dagen, dat alles werd gezamenlijk beleefd. Kortom, burgemeester Bakker hield een gloedvol betoog.

In de raadsnotulen van 1 november 1958 verweet raadslid Van Hardeveld het College dat zij de Raad tegen alle beloftes in, niet voldoende had ingelicht over de grenswijziging. Hij had

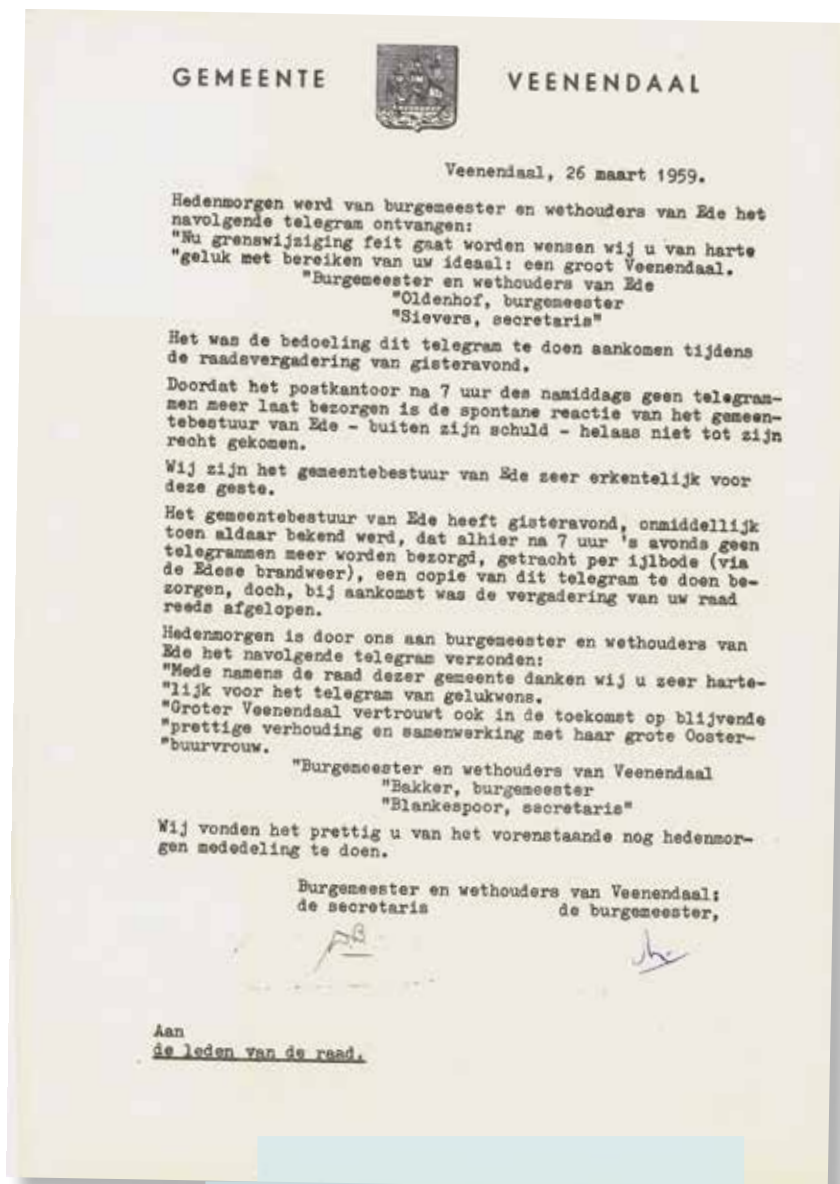
gehoord dat een commissie uit de Tweede Kamer Veenendaal had bezocht. De voorzitter antwoordde dat hij een nuttig betoog had gehouden en dat de desbetreffende Kamercommissie zelfstandig en zonder gemeentebesturen na de bijeenkomst een kijkje ter plaatse was gaan nemen. En daar moest de heer Van Hardeveld het mee doen.

zerne, verbetering van wegen, scholenbouw en de bouw van sportcomplex Panhuis, de aanschaf van een puttenzuiger enzovoort, enzovoort.

Definitief

Met grote letters kopte de Vallei van 27 februari 1959 dat de grenswijziging een feit was. Woensdag 25 februari 1959 had de Tweede Kamer eindelijk de definitieve beslissing genomen. Weliswaar weer met uitstel van een half jaar, maar op 1 januari 1960 zou de wijziging toch definitief een feit zijn. De behandeling van het wetsontwerp nam een uur in beslag: van 16.10 tot 17.10 uur. Het voltallige college en de gemeentesecretaris waren erbij aanwezig. Enkele van de voornaamste gevolgen voor Veenendaal waren de vermeerdering van het aantal inwoners tot circa 23.500, de aanzienlijke vermeerdering van het grondgebied en de uitbreiding van de gemeenteraad tot 19 leden. Dit keer deed de burgemeester in de raadsvergadering van 26 februari 1959 wel uitgebreid verslag. Op 18 maart werd de wet op de grenswijziging aangenomen door de Eerste Kamer en een dag later zette Koningin Juliana er haar handtekening onder.

Burgemeester en wethouders van Ede stuurden sportief een gelukstelegram: *Nu grenswijziging feit gaat worden wensen wij u van harte geluk met het bereiken van uw ideaal: een groot Veenendaal.* Helaas kwam er een kleine kink in de kabel. Het was de bedoeling van de Edese B&W dat het telegram tijdens de woensdagavond gehouden gemeenteraadsvergadering zou aankomen. Maar in Ede was men er niet van op de hoogte dat het Veense postkantoor na zeven uur 's avonds geen telegrammen meer bezorgde. Er werd nog geprobeerd een kopie van het telegram op een andere manier in de Veense raadsvergadering te krijgen, namelijk per ijlbode via de Edese brandweer. Maar aangezien de raadsvergadering maar een kwartier had geduurd, kwam het telegram toch te laat. Niettemin was het Veense gemeentebestuur zeer erkentelijk voor deze geste en zond het volgende telegram terug: *Mede namens de raad dezer gemeente danken wij u hartelijk voor het telegram van gelukwens. Groter Veenendaal vertrouwt ook in de toekomst op blijvende prettige verhouding en samenwerking met haar grote oosterbuurvrouw.* De leden van de gemeenteraad werden van dit alles per ijlbrief in kennis gesteld.

De ijlbrief van het college van burgemeester en wethouders aan de raad van de gemeente Veenendaal inzake het telegram uit Ede. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Men moest er nu ernstig rekening mee houden dat de gemeente in 1959 voor grote uitgaven zou komen te staan, daar er al die jaren in afwachting van de wijziging in Gelders Veenendaal niets was gebeurd. En de gemeente Veenendaal had nog andere grote plannen zoals een nieuw raadhuis, een nieuwe werkplaats voor Gemeentewerken met een brandweerkar-

Op woensdag 14 oktober 1959 werden nieuwe gemeenteraadsverkiezingen gehouden voor het vergroten van de raad. De nieuwe raad zou pas op 1 januari 1960 in dienst treden en meteen op 2 januari vergaderen. De politiepost van Gelders Veenendaal zou worden opgeheven, de twee politiemannen werden overgeplaatst naar Ede en Bennekom. De wijziging maakte ook de Commissie tot Wering van Schoolverzuim voor de openbare en de hervormde scholen op Gelders Veenendaal overbodig. De lagere school in De Klomp bleef bij Ede, maar was te klein om zulk een commissie te rechtvaardigen.

Een grenswijziging was voor Ede financieel onvoordelig. Omdat ruim 4.000 inwoners over zouden gaan naar Veenendaal liep de gemeente Ede f 419.000,- mis aan allerlei belastingen. Daartegenover stond dat er voor deze inwoners ook minder uitgaven waren en dat kwam neer op circa f 225.650,-. Bleef dus een nadelig saldo van bijna f 200.000,- over.

In de raadsvergaderingen werd klaarblijkelijk niet veel gesproken over de grenswijziging. De reden is waarschijnlijk dat de Raad in deze geen beslissingsbevoegdheid had. De echte beslissingen werden in de hogere echelons genomen. Wel hamerde raadslid Kroesbergen er in de raadsvergadering van 22 januari 1959 op, dat de gemeente alles in het werk moest stellen om de grenswijziging per 1 januari 1960 werkelijkheid te doen worden. Hij voorzag namelijk hoge kosten als de achterstand van de noodzakelijke kapitaalswerken ingehaald moest worden.

Albert

De eerste baby die in Veenendaal in 1960 werd geboren bleek een spruit van nieuwe Veense ingezetenen te zijn. De heer en mevrouw Bouman, wonende aan de Jan van Nassaulaan, waren door de grenswijziging twaalf uur voor de geboorte Veenendalers geworden. Toen de kersverse vader de baby op 2 januari kwam aangeven, verklaarde hij dat zijn zoontje vernoemd moest worden naar burgemeester Bakker. Het probleem was echter dat vader Bouman de voornaam van de burgemeester niet wist. Dat probleem werd snel opgelost door de ambtenaar van de burgerlijke stand en de baby werd ingeschreven als Albert Bouman. Natuurlijk was de burgemeester zeer verguld met deze vernoeming en nog dezelfde middag

kwam hij met zijn echtgenote bij de boreling op bezoek, waarbij hij op persoonlijke titel een spaarbankboekje overhandigde. Van de Veense gemeenteraad kreeg de baby nog een tweede spaarbankboekje cadeau.

Uiteraard memoreerde burgemeester Bakker in zijn Nieuwjaarsspeech de lange weg die tot de grenswijziging had geleid en de blijdschap dat het allemaal tot een goed einde was gebracht. Maar, zo zei de burgemeester, *“Wachten we ons voor hovaardij. Laat over onze lippen niet komen de woorden Groot-Veenendaal. We waren en we zijn een **dorp** in de Gelderse Vallei, vanouds vlijtig en vroom. Geve de Almachtige God in 1960 Zijn zegen over ons werk en moge zijn hoede heel Veenendaal beschutten!”*

De eerste stap naar groeigemeente was gezet. Maar als burgemeester Bakker 60 jaar later een kijkje had kunnen nemen, had hij zijn ogen niet geloofd. Het vlijtige en vrome dorp van toen is veranderd in een bruisende stad met regiofunctie, waar de winkels zelfs op zondag open mogen zijn.

De gemeenteraad van Veenendaal op de foto bij het afscheid van burgemeester A. Bakker in 1961. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Bronnen:

- Staatscourant van 19 november 1824
- De in het Gemeente Archief Veenendaal aanwezige edities van De Vallei
- *De grenswijziging met de Gemeente Veenendaal in 1960* door F.G. van Oort (Artikel in De Zandloper, kwartaalblad van de Vereniging Oud Ede, nummer 1 van 2001)
- GAV AGV 1942-1990 inv.nr. 1082: Toespraak burgemeester Bakker
- GAV AGV 1942-1990 inv. nrs. 2448-2453 Raadsnotulen 1950-1960
- Tips van de heer E.J. van Beek

Hendrik en Grietje, herbergiers aan de Nieuweweg

Grietje Jacobse en Aalbert Hannissen waren de betovergrootouders van mijn vaders vader. Zij woonden in een herberg in Renswoude toen Aalbert overleed en zij met hun schare kinderen achterbleef. Hoe verging het haar toen er een tweede echtgenoot in haar leven verscheen?

Door:
Adrie Kerkhof

Een boerderijtje op het Fort

Op 21 mei 1807 verkocht de 24-jarige katholieke boer Hendrik Wennekes aan de Heer van Renswoude, Joost Gerard Godard Taets van Amerongen, "een getimmer of huisje" dat gelegen was "op des Heer koopers grond aan de Haarweg onder den gerechte van Renswoude". Het was een boerderijtje en het lag binnen de wallen van het Fort aan de Buursteeg. Dat fort, gebouwd in 1786, was een van de verdedigingswerken van de Grebbelinie. Wat zuidelij-

Aalbert was er tapper. De rooms-katholieke Hendrik moet al een regelmatige gast in de herberg zijn geweest. Vanaf het boerderijtje op het fort was het maar een klein eindje lopen, zo'n 400 meter. Er was een reden dat Hendrik in 1807 zijn boerderijtje verkocht: Grietje was weduwe geworden, ze hadden trouwplannen.

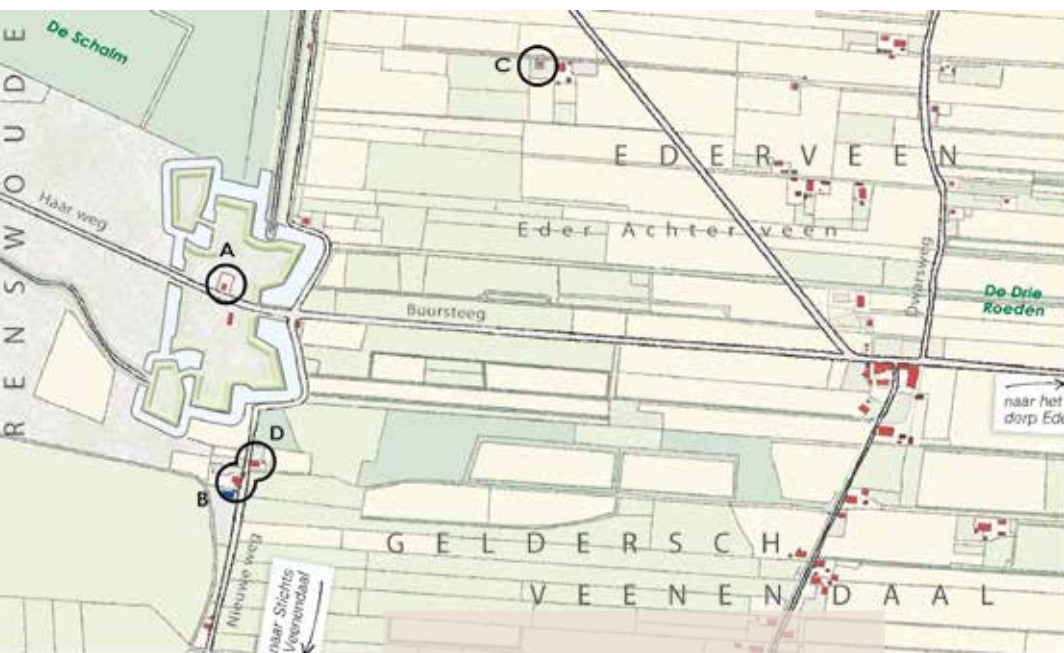
De herberg naast de schuurkerk

De jongste van de acht kinderen van Aalbert Hannissen en Grietje Jacobse was nog geen twee jaar toen Aalbert "gewezene Castelijan aan de Nieuweweg", op 26 januari 1804 begraven werd. Hoe het Grietje de eerste jaren na zijn dood vergaan is, is mij niet bekend, maar op 12 juli 1807 trad zij in het huwelijk met de 19 jaar jongere Hendrik: ze was zwanger van hem. Hendrik trok bij Grietje in, zo viel op te maken uit de doopakte van hun eerste en enige kind, een meisje dat Hanna werd genoemd naar Hendriks moeder Johanna Dreuning. Zij werd namelijk, zo blijkt uit de akte van 25 december 1807, "naast de kerk" geboren. De kleine Hanna zou slechts drie maanden worden. Er waren in het gezin al acht kinderen:

Geertje, Sophia, Hannes, Jacob, Gerritje, Aletta, Brandt en Grietje. Het was een huis vol, waarvan de oudste, Geertje, nog geen zes jaar jonger was dan Hendrik zelf. Hendrik werd de nieuwe tapper!

Een huurcontract

In 1813 sloot Hendrik een huurcontract af voor "een huis, schuur en hof, zijnde een herberg [...]" bij den huurder zeederd verscheidene jaaren

Het kaartje waar het Fort aan de Buursteeg aan de linkerszijde is te zien. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

ker van dat Fort aan de Buursteeg lag aan de Nieuweweg op Renswoudense grond, pal naast een rooms-katholieke houten schuurkerk, een herberg. De onverharde Nieuweweg vormde de grens tussen Renswoude en Geldersch Veenendaal. Die herberg was jaren bewoond geweest door de betovergrootouders van mijn opa, Aalbert Hannissen en Grietje Jacobse:

bewoond” met de kerkmeester van de rooms-katholieke kerk, Johannes van Kessel uit Veenendaal. Het contract ging in op 22 februari en het was voor zes jaar. Een van de voorwaarden in het contract was dat Hendrik moest gedogen dat Melis Sprakelaar (let wel, de schoonvader van Johannes van Kessel) en diens kinderen op zon- en feestdagen hun paarden “in het agterhuis” van de herberg mochten stallen. Deze opmerking doet overigens vermoeden dat de herberg oorspronkelijk een boerderij was geweest. En... denkkelijk nog wel was, want tijdens het doorlopen van grote verkoopaktes tussen 1807 en 1821 kwam ik Hendrik namelijk tegen als koper van boekweit, rogge en hooigras en dat laatste was natuurlijk veevoer.

Hendrik haalt hakhout

Naast Hendriks ‘agrarische’ aankopen zoals het bovengenoemde hooigras zag ik hem ook vaak hakhout kopen en aan het begin van de winter van 1816/1817 tot mijn verbazing voor een totaalbedrag van wel 92 gulden - een bedrag, vergeleken met de jaren ervoor en erna, twee tot vier keer zo hoog! Dát was een

van de KNMI echter niets terug². Waarvoor al dat hakhout ook diende, de aanschaf gaf een hoop werk, want er werd natuurlijk niet ‘aan huis geleverd’. Ik stelde mij Hendrik voor, ploeterend op De Drie Roeden, op De Schalm, op De Wolfshaar, bij de Hofstede van Helmert Wouterse: tjak, tjak tjak. Wie weet samen met Grietjes zonen Jacob en Hannes, waarvan de laatste weliswaar behept was met een stijve knie, maar die misschien toch nog een handje kon helpen. Of... zou hij dat werk hebben uitbesteed?

Bijen in maart

Op woensdag 3 maart 1819 vond in de herberg van Hendrik en Grietje aan de Nieuweweg een “Publieke verkooping van Bijen” plaats. Ruim 65 “immen” afkomstig van bijenhouder Willem van Rooij uit het Brabantse Schijndel wisselden die dag van eigenaar: tapper Hendrik stond zelf voor drie personen borg. Jaarlijkse bijenmarkten werden, meestal in juli, van oudsher bij de Nieuweweg gehouden. De korven stonden dan aan de overkant op Geldersch Veenendaalse grond, maar ook nog op het weiland ten noord-

westen van de herberg, op Renswoudense grond (en waarschijnlijk was dat in Hendriks tijd al zo). In 1819 was het zesjarig huurcontract ten einde gelopen en een nieuw contract voor de oude herberg vond ik niet. Bleven ze in ‘De Bijenkorf’ wonen? In ieder geval werd Hendrik op 5 februari 1822 nog genoemd als “tapper wonende aan de Nieuweweg onder Renswoude” als hij (een deel van?) zijn inboedel verkoopt, terwijl hij op dat moment al vijf maanden

eigenaar was van een huis in Ederveen. Er dreven nu tijdelijk wat mistflarden boven hun mogelijke woonsteden.

Een huis in Ederveen

Waarom toch kocht Hendrik in september 1821 dat huis in Ederveen plus twee turfveentjes (een in Allemanskamp en een bij de Dwarsweg) van Geertje Gerritsen, de weduwe van Evert Jan van de Hoef, voor 200 gulden om alles zevenenhalve maand later al voor slechts de helft van dat bedrag weer aan diezelfde Geertje Gerritsen te verkopen? En op dat moment

De bijenmarkt met op de achtergrond de rooms-katholieke kerk aan de Nieuweweg Noord. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

hoop hakhout! Allemaal voor de kachel? Het weer in de voorafgaande maanden was nat en koud geweest, de zon liet zich amper zien - niet al te best voor de boer. Dat jaar werd daarom wel “het jaar zonder zomer” genoemd¹. Dus misschien verwachtte Hendrik een barre winter na die zomer van niks, maar van een “extreem koude winter” die volgens Wikipedia op die slechte zomer van 1816 gevolgd zou zijn vond ik in de historische meetgegevens op de site

werd hij dan wel opgevoerd als landbouwer in Renswoude (dat was hij naast tapper altijd óók gebleven), maar eind juni 1822 - dus als hij het huis niet meer bezit - kom ik hem alsnóg tegen als landbouwer "wonende in het Ederveen" als hij vijf aan de Nieuweweg gelegen percelen hooigras verkoopt. Waar hij dan ook verbleef... waarom deze financiële bokkensprong? Had het misschien te maken met een 'buitenkansje' en had Hendrik al zijn oog laten vallen op de andere herberg aan de Nieuweweg en moest hij geld zien vrij te maken voor de koop?

Het Gekroonde Vat

Het was eind 1822, de meeste kinderen waren inmiddels het huis uit, Sophia, Hannes en Aletta hadden eigen gezinnetjes gesticht en de ongehuwde Gerritje liep op alledag. Toen Hendrik op 6 mei 1823 van de vleeshouwer Abraham van Kreveld 200 gulden leende, kon hij als

poosje. Op 2 januari dat jaar namelijk beviel Grietjes ongehuwde dochter Gerritje van een dochtertje in het huis van stiefvader Hendrik, die volgens de geboorteakte herbergier was in Geldersch Veenendaal. Dat dochtertje, ook Grietje genoemd, zou de overgrootmoeder van mijn vader worden.

Van de herberg-activiteiten in Het Gekroonde Vat is helaas geen spoor bewaard gebleven. Wel kon ik zien dat ook Grietje achter de tap stond. Zo werd zij in de huwelijksakte van haar zoon Jacob uit 1827 als "Tapster" opgevoerd - ik denk dat vooral zij overdag de klandizie bediende, aangezien Hendrik zijn boerenbedrijf moest runnen, want landbouwer was hij ook steeds.

De eerder genoemde Abraham van Kreveld had overigens in 1824 nog een ander contract met Hendrik afgesloten. De vleeshouwer

bezat namelijk een jonge blauwbonte os en een kar die Hendrik mocht gebruiken tot het beest drie jaar oud was. Bleek hij hem dan goed gevoed te hebben en de kar goed onderhouden te hebben, dan was hij voor de helft eigenaar. Wat Hendrik in 1827 met een 'halve kar' moest, ontgaat me maar de os heeft vast het vierde jaar niet gehaald.

Er moet ook een winkeltje in Het Gekroonde Vat hebben gezeten, in ieder geval trof ik in het lijstje in de latere memorie van successie na het overlijden van Grietje "winkelgereedschappen" aan. De echte boedelinventaris waarover in die memorie wordt gesproken was jammer genoeg niet te

vinden. Wat het "vee" dat ook in dat bovengenoemde lijstje genoemd werd behelsde, daar kan ik wel een gokje naar doen: als Hendrik in maart dat jaar naast zijn herberg (daarover later) ook een deel van zijn inboedel verkoopt, zitten daar onder andere vier koeien en drie pinken bij. Tot slot kwam ik bij de boedelverdeling in 1830, twee maanden na Grietjes overlijden (waarover hieronder meer), ook nog vier spinnewielen tegen in het rijtje spulletjes. Grietjes oudste dochter Geertje, die een van de kopers

R. K. Kerk — Renswoude.

Fig. JAC. VAN HARDEVELD Jr. — Boek- en Kunstb.

De rooms-katholieke kerk aan de Nieuweweg noord.
(Collectie Ineke van Schuppen-Diepeveen)

onderpand aangeven "een Huizinge met verder getimmerden", inclusief een stuk grond, gelegen langs de Nieuweweg in Geldersch Veenendaal. Het betrof de herberg schuin tegenover 'hun' eerste herberg naast de schuurkerk, maar dan zo'n 75 meter dichterbij het fort en die - in ieder geval later - Het Gekroonde Vat bleek te heten. Zeer waarschijnlijk woonden ze er al een

was, heeft daar waarschijnlijk nog draad mee gesponnen net als haar zussen Sophia, Gerritje en Aletta en wie weet moeder Grietje zelf.

De dood van Grietje

Grietje overleed in 1830 op donderdag 5 augustus vier uur in de ochtend. Een maand daarvoor kon ze nog de huwelijksluiting van haar dochter Gerritje met Jan Burgstede in Stoutenburg meemaken. Ze werd 69 jaar oud.

jongere Christina Wiggenraad. In hun huwelijksbijlage las ik dat Hendrik op 9 augustus nog steeds aan de Nieuweweg in Geldersch Veenendaal woonde, nu als daghuurder - en misschien nog in Het Gekroonde Vat. Met Christina zou hij twee kinderen krijgen, in 1832 opnieuw een Hanna en in 1835 een Jacobus. Het geluk zou nog geen zes jaar duren. Op nieuwjaarsdag 1837 overleed Christina en twee maanden later ook hun zoontje Jacobus.

Gezicht op Veenendaal vanaf De Klomp gezien tijdens de watersnood van 1855, getekend door H. Sørensen. (Collectie Het Utrechts Archief)

Het was 23 jaar geleden dat Hendrik met Grietje de akte met huwelijksvoorwaarden had laten opmaken en de belastingambtenaar die de memorie van successie moest opstellen, kreeg die nu onder ogen tezamen met haar testament uit 1816. Zo las hij in die papieren dat de 200 gulden die Hendrik in 1807 had ingebracht buiten de gezamenlijke boedel zou vallen en dat Grietje aan Hendrik al haar bezit na zou laten voor zover de wet dat dan toeliet. Hendrik kocht als mede-eigenaar van Het Gekroonde Vat eerst de kinderen uit en verkocht de herberg uiteindelijk op 22 maart 1831.

Een nieuwe vrouw

Een jaar na de dood van Grietje trad Hendrik opnieuw in het huwelijk, nu met de 22 jaar

Hendrik was opnieuw weduwnaar.

De moderne tijd zou inmiddels ook de Vallei bereiken. Hendriks oude boerderijtje op het fort, dat hij in 1807 aan de heer van Renswoude had verkocht, werd in 1843 afgebroken en over het fort kwam kort daarna een spoorlijn van Utrecht richting Ede, met een station bij herberg De Klomp.

Hendrik, zo bleek uit het Geldersch Veenendaalse bevolkingsregister, is tussen maart 1846 en juni 1851 samen met 'Maria' (waarschijnlijk werd hier Hanna bedoeld) Wennekes ingetrokken bij het gezin van Barend Pas en Anna Maria Merlijn op nummer 43. Deze Barend was

familie van hem; in 1825 was Hendrik nog door de familieraad tijdelijk als zijn speciale voogd aangesteld. Hendrik en 'Maria' verhuisden vervolgens naar nummer 44, maar daarna zwijgen de archieven weer even.

“Maar welk vreeselijk toneel!”....

En toen werd het eind januari 1855 en begon het flink te vriezen... Na een februarimaand met zeer strenge vorst, kruiend ijs in de rivieren en tenslotte plots invallende dooi waarbij het smeltwater door de enorme ijsblokkade geen kant op kon, brak op 5 maart de Grebbedijk door en een gigantische watervloed zette Stichts en ook heel Geldersch Veenendaal onder water. Zo meldde een ooggetuige die op 11 maart met een boot richting station was gevaren: “vele huizen en boerderijen waren grootendeels ingestort, zoodat in verscheidene woningen het water eenen vrijen doortogt in de vertrekken had, waarin kabinetten, kasten, tafels, stoelen en allerlei ander huisraad rondreef” en, na een tweede tocht over het water schreef hij: “van geen enkel huis in Geldersch Veenendaal kan men zeggen, dat het ongeschonden is gebleven”. Op een kaart uit 1855 blijkt dat bij de herbergen vlakbij het fort het water meer dan drie meter boven de drempel stond, en zuidelijker, tegen Stichts Veenendaal aan, zelfs tussen de vijf en zeven meter³.

“Maar welk een vreselijk toneel” schreef de verslaggever in de Groninger courant van 11 april 1855, “Geen huis is daar meer bewoonbaar, velen werden geheel weggespoeld en de overigen even slecht, even reddeloos!”. Noodklokken hadden geluid, bewoners moesten weggevluchten. Waar was Hendrik?

Ede

Een grote stroom vluchtelingen week voor het verwoestende water uit naar het dorp Ede, waar mensen uit Geldersch Veenendaal en Ederveen als eerste werden opgevangen. Hendrik verbleef te Ede in de school met “1 kind, 22 jaar”. In de laatste kolom van die lijst van verblijfplaatsen waar nog te lezen viel dat hij “niets” van zijn bezittingen had kunnen redden, was later met potlood - het is nauwelijks te lezen - nog “Otterlo” geschreven. Blijkbaar was de bedoeling dat hij na de eerste opvang in die school in Ede in Otterlo zou worden gehuisvest, maar dat heeft hij waarschijnlijk niet meer gehaald. Op 4 april 1855 overleed hij, “wonende te Geldersch Veenendaal, verblijf houdende te Ede” zoals er op de akte stond, in het huis van kleermaker

Johan Georg Jungh aan de Grootestraat, een verlengstuk van de Molenstraat. Misschien was de beproeving teveel geweest, misschien was het zijn tijd. Hij zou 72 jaar worden.

NOTEN

- 1 Die slechte zomer van 1816 wordt nu algemeen gezien als het langetermijengevolg van de uitbarsting van de vulkaan Tambora op Soembawa in 1815.
- 2 Volgens de auteurs van het artikel “1000 jaar vulkaanuitbarstingen en de temperatuur in de Lage Landen” (Aarssen en Weber, *Meteorologica* 2009) volgde op die uitbarsting van de Tambora juist een “klassiek” patroon van daling van de zomertemperatuur én stijging van de wintertemperatuur.
- 3 Dat betreft de Kaart van de Overstroming der Geldersche Vallei van G. van Holten met nummers waarvan in de legenda de bijbehorende waterhoogte is aangegeven.

BRONNEN

Archieven

- *Archief Eemland*: Kadastrale leggers Renswoude; Bevolkingsregister Soest 1850-1860; Dienstbodenregister Soest 1850-1860; Gerecht Renswoude en Emminkhuizen
- *Gelders Archief*: Collegiën der Exonerende Landen; Memories van Successie Kanton Wageningen
- *Gemeentearchief Ede*: Oud Archief Gemeente Ede; Archief Subcommissie noodlijdenden watersnood 1855; Notariële Archieven
- *Utrechts Archief*: Notarieel Archief provincie Utrecht

Websites

- *Archival*: Kadastrale legger Ede
- Delpher (*krantenarchief*): kranten 1855
- *Familysearch*: Barneveld, Huwelijken 1821; Ede (Geldersch Veenendaal), Huwelijksbijlagen 1831; Geldersch Veenendaal, Bevolkingsregisters 1850-1862; Stoutenburg, Huwelijksreg. 1830, Huwelijks bijlagen 1822; Winssen Bevolkingsregister 1830-1860
- Koninklijk Nederlands Meteorologisch Instituut Klimatologie, Antieke reeksen: http://projects.knmi.nl/klimatologie/daggegevens/antieke_wrn/index.html
- Rijksdienst Cultureel Erfgoed: Kadastrale kaarten Renswoude sectie D, Ede sectie A (Geldersch Veenendaal), G (Ederveen)
- Utrechts Archief (website): DTB Renswoude en Hamersveld
- <http://library.wur.nl/ojs/index.php/bijhouden>: Maandschrift voor de Bijenteelt: J.L.J. Opmeer. aug. 1902. ‘De Bijenmarkt te Veenendaal’; J.L.J. Opmeer. sept. 1902. ‘Uit de Brievenbus’
- <http://www.iisg.nl/hpw/calculate-nl.php>: De waarde van de gulden
- https://nl.wikipedia.org/wiki/Jaar_zonder_zomer

literatuur

- Aarssen, Sanne & Nanne Weber, ‘1000 Jaar vulkaanuitbarstingen en de temperatuur in de Lage Landen’ in: *Meteorologica* 2009: 11-15.
- Buisman, Jan, *Extreem weer! Een canon van weergaloze winters & zinderende zomers, hagel & hozen, stormen & watersnoden* (2011)
- Dröge, Philip, *De schaduw van Tambora: de grootste natuurramp sinds mensenheugenis* (2015)

Uit het gemeentearchief van Veenendaal

Het is al weer een paar maanden wat stiller geweest rond het gemeentearchief, maar dat wil niet zeggen dat we stil zitten. Integendeel, achter de schermen gebeurt er van alles en de komende tijd hopen we weer meer de publiciteit op te gaan zoeken.

Begin juni nam archivaris Noortje van Hofwegen afscheid. Ze heeft een nieuwe functie gekregen als archivaris bij de gemeente Zeist. Als dit blad verschijnt hopen we te weten wie haar opvolger wordt.

Als alles volgens planning verloopt wordt, terwijl u dit leest, de laatste hand gelegd aan de nieuwe studiezaal van het gemeentearchief.

grotere groepen te ontvangen, en dat is maar goed ook, want in het voorjaar gaat het nieuwe schoolproject over Veenendaal in de Tweede Wereldoorlog van start. Dit project is een mooie samenwerking tussen het Gemeentearchief, Museum Veenendaal en Historische Vereniging Oud Veenendaal en laat kinderen uit groep 6,7 en 8 meer te weten komen over de invloed

Door:
Janneke
van den Berg

De archieven van de gemeente hebben veel meegemaakt: van bedompte zolders naar vochtige kelders in de diverse gebouwen van de gemeente. Bij de uitbreiding van het gemeentehuis in 1999 werd voor het eerst een echte archiefkluis gerealiseerd, met klimaatbeheersing en een volwaardige bezoekersruimte. Na ruim 20 jaar was deze ruimte wel aan een opknappbeurt toe. Er is echter besloten een nieuwe bezoekersruimte te realiseren op een andere plaats. Niet meer ondergronds, maar op de begane grond in de hal van het gemeentehuis. Het wordt een mooie lichte ruimte waar onderzoekers in alle rust aan de slag kunnen gaan. We krijgen nu ook meer ruimte om

Een impressie van de nieuwe studiezaal in het gemeentehuis van Veenendaal. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

van de oorlog op hun eigen omgeving. Na een aantal voorbereidende lessen op school zullen de leerlingen op bezoek komen in het gemeentehuis en de Cultuurfabriek, waarbij ze leren over de thema's: mobilisatie en evacuatie in het Gemeentearchief, Jodenvervolgung en verzet in het documentatiecentrum van Oud Veenendaal, en bevrijding en herdenking in Museum Veenendaal. De eerste aanmeldingen zijn al binnen, we hopen dat nog veel meer scholen zich aanmelden voor dit mooie project!

Mr. J.J.P.C. van Kuyk, een familieverhaal

Als zoon van een kruidenier bracht je in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw voor je vader folders rond, haalde je winkelboekjes bij de klanten op en bracht je boodschappen naar klanten toe.

Door:
Wim Takken

Bij “normale klanten” gebeurde dat allemaal gewoon aan de voordeur, maar mijn vader had ook notabelen als klant. Daar kwam je als zoon van de kruidenier niet aan de voordeur, maar moest je bij de achterdeur of keukendeur zijn. En zo gebeurde het eens dat ik, toen ik aanbelde bij de keukendeur van een voormalig burgemeester van Veenendaal, zag dat de oud-burgemeester daar aan de keukentafel een antiek pistool aan het schoonmaken was. Dat beeld zou mij nooit meer loslaten, te meer omdat er in mijn kinderjaren geen klappertjespistool veilig was voor mij. Toen ik jaren later vernam dat de oud-burgemeester was overleden, ben ik een paar maanden later naar zijn weduwe gegaan, dit keer wel aan de voordeur.

Verbazing

Nadat zij de voordeur had geopend, deed ik haar mijn verhaal en ik eindigde met de vraag of ik dat pistool misschien mocht kopen.

Het pistool van Van Kuyk. (Collectie Wim Takken)

Het bleef vervolgens even helemaal stil, maar toen zei ze dat, als ik dat allemaal zo interessant vond, zij liever had dat ik dan maar alles zou kopen, ook omdat ze met haar man geen kinderen had gekregen. Ik had geen idee waar ze het over had en vroeg dus wat ze bedoelde. Toen stapte ze opzij en vervolgens viel mijn

oog op een driehoekig houten rek dat aan de overkant van de hal aan de muur hing. Daaraan hingen niet een, maar twee van die pistolen, een enorm geweer, een heleboel sabels en degens en nog wat voor mij toen nog onduidelijk spul. Toen ik een beetje was bijgekomen van mijn verbazing, vroeg ik haar hoeveel die wapens moesten kosten. Ze zei dat niet te weten, waarop ik zei evenmin een idee van de waarde te hebben. Ze zei toen dat ik dan maar een pistool moest meenemen en dat ik hier en daar maar moest gaan vragen wat het waard was. Ik ben toen naar verschillende antiekwinkels in de omgeving gegaan en eigenlijk wist niemand het antwoord of veinsde het niet te weten, wellicht in de hoop in een later stadium goeie zaken met mij te kunnen doen. Later is mij gebleken dat de wel genoemde bedragen belachelijk laag waren, maar nogmaals, ik had destijds geen idee. Met de antwoorden ben ik terug gegaan naar de weduwe en zij was bereid de wapens voor dat bedrag aan mij te verkopen.

Op haar falie

Nu was ik in die dagen een armlastig studentje van 21 jaar, dus zei ik nog wel even te moeten nadenken of ik dat wel kon kopen. Na overleg met mijn ouders en mijn toenmalige vriendin besloot ik tot aankoop over te gaan. De zaterdag daarop zou ik de wapens komen halen. Toen ik mij bij haar meldde, bleek ze op zolder de schedes van de sabels en degens te hebben gevonden en ook nog een kleiner geweer. Dat kreeg ik er allemaal bij. In de daaropvolgende week ben ik nog een keer teruggegaan, want ik realiseerde me dat er in de hoeken van de hal ook nog twee kanonnetjes stonden. Maar op mijn vraag of ik die ook nog kon kopen, antwoordde ze ontkennend. Ze zei dat ze inmiddels van neven en nichten “op haar falie” had gehad, omdat ze de wapens aan mij had verkocht. Ze zei dat niet erg te vinden, want ze was er van overtuigd dat ik die wapens mooi

vond en dat het die neven en nichten om het geld te doen was. Maar helaas, die kanonnetjes kon ze dus niet meer verkopen, dat was jammer. Deze verzameling antieke wapens heb ik tot de dag van vandaag in eigendom.

Levensloop

Dat Van Kuyk aan die keukentafel wapens zat te poetsen, was voor mij niet raar. In mijn ogen was hij toen immers al een oude, gepensioneerde man. Dat er een bijzondere reden was waarom Van Kuyk ooit afscheid had moeten nemen van het burgemeestersambt wist ik toen absoluut niet. Dat werd mij pas later enigszins duidelijk, maar boeien deed het mij niet. Pas veel later ben ik me echt gaan interesseren voor het verhaal achter de verzameling. In het

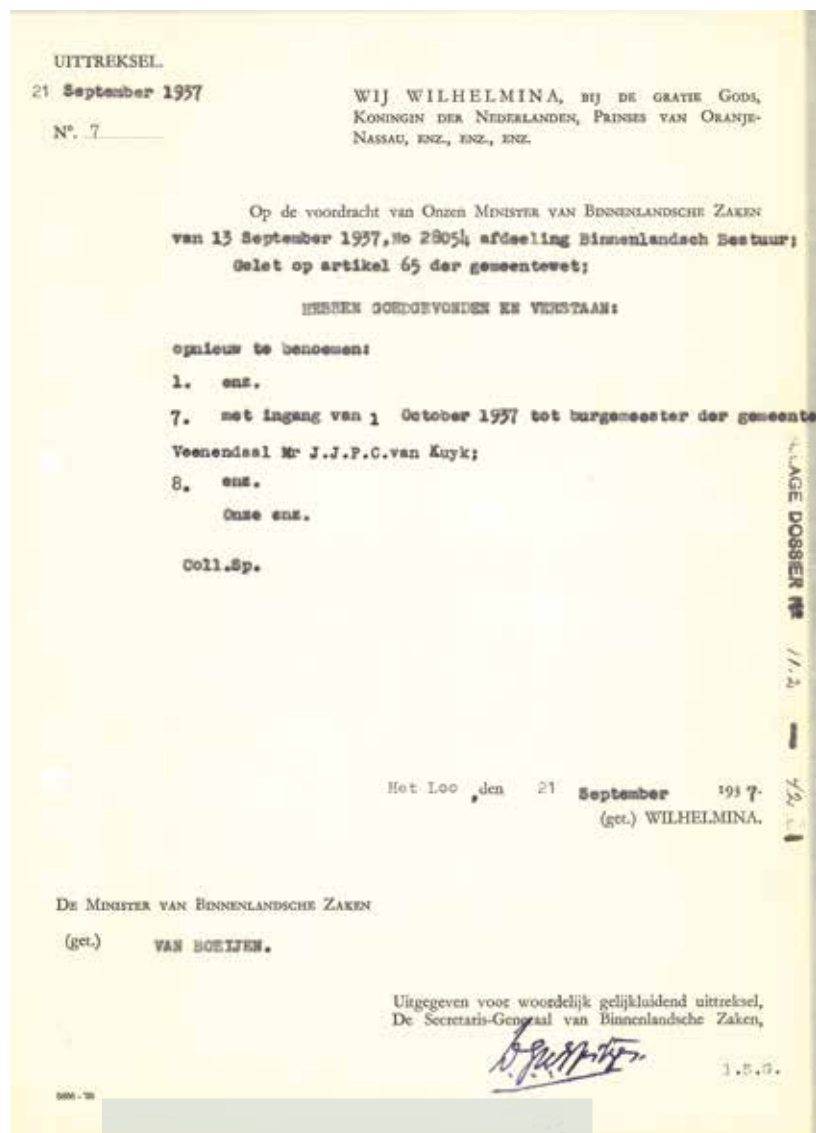
org) is wel wat over de familie Van Kuyk te vinden. Daaruit blijkt, dat het hier niet om de familie Doorsnee gaat. Ik licht het doopceel.

Burgemeester J.J.P.C. van Kuyk werd op 23 april 1889 in Utrecht geboren en hij overleed in Renkum op 14 augustus 1971 op 82-jarige leeftijd. Van Kuyk werd in september 1915 aangesteld als Landstorm 2^e Luitenant bij de Infanterie. In april 1918 werd hij bevorderd tot 1^e Luitenant. In 1923 stapte hij over naar De Generale Staf in Den Haag. Hij werd daar op 1 oktober 1928 "bij keuze" bevorderd tot Kapitein bij de Generale Staf. Kennelijk betroffen die functies bij de Generale Staf in het leger destijds geen "fulltime job", want in 1920 werd Van Kuyk, hij was toen 31 jaar jong, benoemd tot

In de oorlog kwam de gemeenteraad niet bijeen en op 28 augustus 1941 zat burgemeester Van Kuyk voor de laatste maal de gemeenteraadsvergadering voor op Hoofdstraat 34. (Collectie Historische Vereniging Oud Veenendaal)

archief van de gemeente Veenendaal bleek een in omvang bescheiden dossier van Van Kuyk aanwezig te zijn en op het Internet (geneanet.

Uittreksel van het Koninklijk Besluit van 21 september 1937 om met ingang van 1 oktober 1937 Mr. J.J.P.C. van Kuyk opnieuw te benoemen tot burgemeester van de gemeente Veenendaal. (Collectie Gemeente-archief Veenendaal)

burgemeester van de gemeente Vreeswijk. In 1925 werd hij burgemeester van de gemeente Veenendaal. Hij zou dat blijven tot het einde van de Tweede Wereldoorlog. Van Kuyk was lid van de Antirevolutionaire Partij (ARP) en hij was een actief bestuurder. Zo was hij van 1920 tot 1925 als burgemeester van Vreeswijk ook bestuurslid van de Afdeling Utrecht van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten. Van 1931 tot 1939, tijdens het burgemeesterschap van Veenendaal, was hij bestuurslid van de landelijke Vereniging van Nederlandse Gemeenten. Dat Van Kuyk een goede burgemeester werd gevonden, moge blijken uit het feit dat hij in 1931 en in 1937 werd herbenoemd als burgemeester van Veenendaal. Geen vuiltje aan de lucht dus.

Bezwaren

Echter, na de bevrijding in mei 1945 werd Van Kuyk door de Minister van Binnenlandse Zaken bij besluit van 19 maart 1946, nr. 797, uit zijn ambt ontslagen. Op 25 maart 1946 werd dit

1945, een besluit van 10 mei 1945 van De Militair Commissaris in Utrecht-Oost, waarin Van Kuyk werd bevolen om zijn ambt neer te leggen **“met behoud van alle aan de functie verbonden inkomsten en voordelen”**. De grond van dit besluit was “gerezen bezwaren tegen het beleid van Van Kuyk gedurende de bezettingstijd”. Een nadere, officiële explicatie hiervan ben ik niet tegengekomen. Het besluit was getekend door de Majoor voor Algemene Dienst, mr. E. van de Weijer, gestationeerd in Amersfoort. Bij brief van 16 mei 1945 verzocht de waarnemend Commissaris van de Koningin, B.J.J. Wijkamp, Van Kuyk “zich te onthouden van de uitoefening van zijn ambt, totdat de tegen zijn beleid gedurende de bezetting gerezen bezwaren zijn onderzocht”. Al eerder, namelijk op 9 mei 1945, om 11 uur ‘s morgens, hadden J.H. van Schuppen, plaatsvervangend burgemeester van Veenendaal en A.J. van Schuppen, hoofd van de plaatselijke illegaliteit, burgemeester Van Kuyk aangezegd “dat hij op last van de Orde Dienst (O.D.) met ingang van 10 mei 1945

besluit door de waarnemend Commissaris van de Koningin in de provincie Utrecht aan de “Heeren Burgemeester en Wethouders der gemeente Veenendaal” verzonden. Daaraan vooraf ging, op grond van het Zuiveringsbesluit

Huize "De Bergrand" aan de Kerkewijk. Deze woning werd ooit bewoond door de voormalige burgemeester mr. J.J.P.C. van Kuyk. Tot 1 januari 1960 was deze woning gelegen op Rhenens grondgebied en droeg toen laatstelijk het adres: Kerkewijk zuid nr. 54. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

in zijn functie van burgemeester van Veenendaal is gestaakt”.

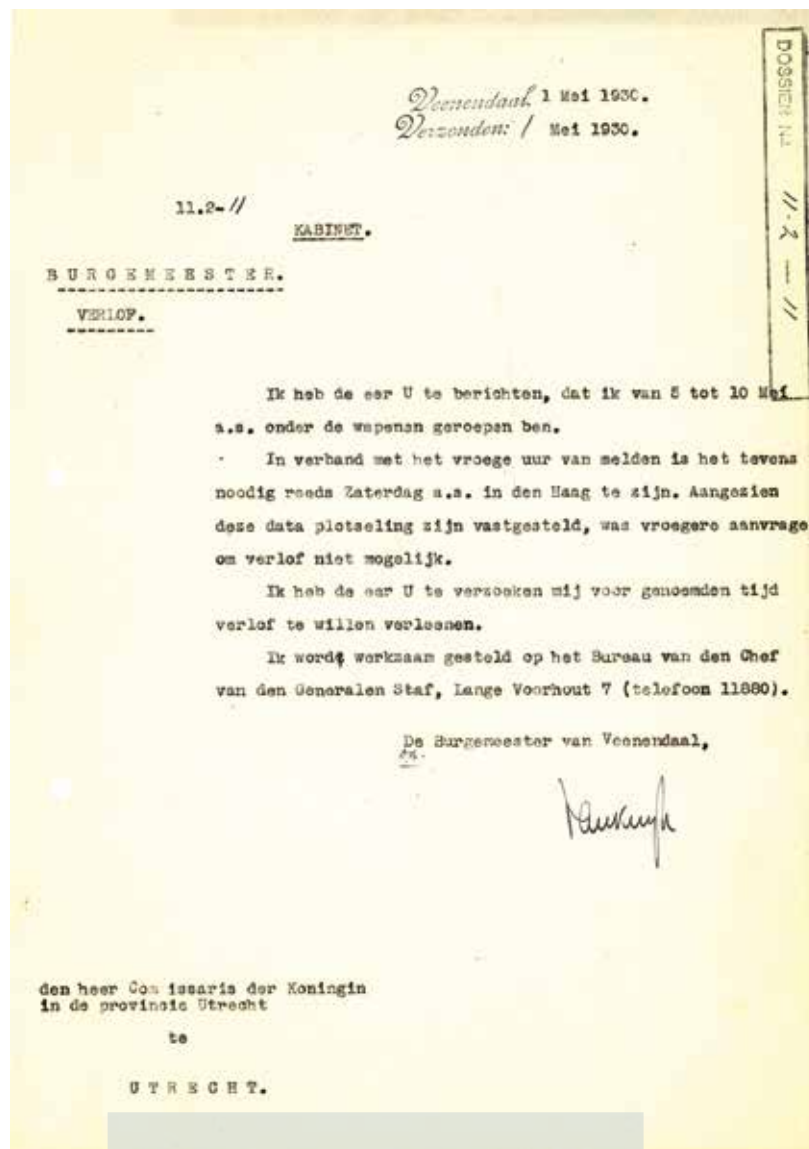
Schorsing

Ruim vijf maanden later, op 15 oktober 1945, besloot de Commissaris van de Koningin in de provincie Utrecht Van Kuyk met onmiddellijke ingang te schorsen in zijn functie van burgemeester van de gemeente Veenendaal, een en ander “**met verlies van** alle aan die functie verbonden inkomsten en voordelen”. De motivering van het besluit was dat Van Kuyk:

- ontrouw had getoond aan de zaak van het Koninkrijk en aan de Koningin
- door gedragingen en uitlatingen had blijk gegeven van een nationaal-socialistische geestesgesteldheid;
- tijdens de bezetting een houding had aangenomen, welke gegronde reden gaf aan te nemen, dat hij niet de getrouwe medewerking aan het herstel van het vaderland zou verlenen;
- ook op andere wijze in ernstige mate tekort was geschoten in het betrachten van de juiste houding in verband met de bezetting.

Wat er aan deze motivering betreffende gedrag en handelingen van Van Kuyk ten grondslag lag, is mij niet duidelijk. In lokale publicaties, bijvoorbeeld in het door Jan Hoedeman geschreven en in 1985 uitgegeven boekje Veenendaal in de Tweede Wereldoorlog kom je tegen dat Van Kuyk werd verweten “niet de juiste houding te hebben aangenomen”, dat hij zich “te dienstbaar aan de bezetter” zou hebben opgesteld, dat hij “te toegeeflijk” was geweest. Als de Duitsers om een lijst met namen vroegen, dan werd daarmee door Van Kuyk niet getalmd, maar werd dat redelijk snel aangeleverd. Van Kuyk zelf vond dat hem met zijn ontslag groot onrecht werd aangedaan. Hij bleef van mening dat “als hij zou zijn weggegaan, het voor Veenendaal veel slechter zou zijn geworden”. Het beleid van de bezetter was immers, dat er na het vertrek van een wethouder/burgemeester een NSB-bestuurder werd benoemd. Dat in Veenendaal niet iedereen achter de diskwalificatie van Van Kuyk stond, is ook duidelijk. In 1949 is door de Vereniging Oranjedag nog een poging gewaagd om Van Kuyk te rehabiliteren. Maar Van Kuyk is daar niet meer op ingegaan. Na de oorlog is overigens meer dan de helft van de burgemeesters (509 van de 900) ontslagen, 384 oneervol, 125 eervol. Net als

Jan Hoedeman in zijn boek Veenendaal in de Tweede Wereldoorlog stelt, ben ik van mening dat Van Kuyk tot de tweede categorie behoort.

Brief van 1 mei 1930 aan de Commissaris van de Koningin in de provincie Utrecht waarbij Mr. J.J.P.C. van Kuyk verlof vraagt omdat hij van 5 tot 10 mei 1930 onder de wapenen is geroepen. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Hard bewijs daarvoor heb ik evenwel niet gevonden. Wel valt uit het ontslagbesluit van 19 maart 1946 van de Minister van Binnenlandse Zaken te lezen, dat Van Kuyk met ingang van 15 oktober 1945 “ontslag is verleend uit zijn functie”. Die bewoordingen duiden niet op een oneervol ontslag. Bovendien behoorde Van Kuyk niet tot de NSB. De NSB-burgemeesters zijn na de oorlog allemaal oneervol ontslagen en vervolgens ook strafrechtelijk vervolgd. Bij Van Kuyk heeft zich dat niet voorgedaan. Ook de hierna beschreven welwillende houding van B&W van Veenendaal gedurende de eerste

jaren na de oorlog wijst niet in de richting van een oneervol ontslag.

Uitkering

Door de burgemeester van Veenendaal werd bij brief van 23 oktober 1947 aan de Minister van Binnenlandse Zaken, overigens op aangeven van Van Kuyk zelf, nog gevraagd in hoeverre aan personen als Van Kuyk een uitkering kon worden verleend. Hij was toen immers pas 57 jaar oud, kwam zonder inkomen te zitten en moest de periode tot aan zijn pensioen in mei 1954 zien te overbruggen. Uit het antwoord namens de Minister bleek weinig compassie. Bij brief van 20 januari 1948 deelde de Commissaris der Koningin in de Provincie Utrecht namens de minister de burgemeester van Veenendaal namelijk mede, dat “de regering op het standpunt staat, dat zij, die met toepassing van het Zuiveringsbesluit 1945 uit hun functie zijn ontslagen, zich, zo nodig, voor een geldelijke uitkering dienen te wenden tot de normale ondersteuningsorganen”. “Wellicht”, zo besluit de Commissaris zijn brief, “kunnen personen in uw gemeente, die van oordeel zijn dat de aan de Heer van Kuyk opgelegde straf te zwaar is te achten, bereid worden gevonden hem een nieuwe werkkring te verschaffen, waardoor betrokkene de moeilijke gang naar de organen van onderstand bespaard wordt”. Het College van Burgemeester en Wethouders van Veenendaal had kennelijk wat meer compassie met Van Kuyk. Waarom zou je anders op 19 april 1946 de Pensioenraad in Den Haag schrijven dat Van Kuyk weliswaar ontslag is verleend uit zijn functie, maar dat er niets is bepaald over “verval van rechten”. Of Van Kuyk in Veenendaal een nieuwe werkkring heeft aangeboden gekregen, is mij niet bekend. Na zijn ontslag is Van Kuyk wel in Veenendaal blijven wonen. Vrijwel tot aan zijn dood in 1971 heeft hij samen met zijn vrouw in het zuidelijk deel van Huize De Bergrand aan Kerkewijk 256 een teruggetrokken leven geleid. De villa bestond in die tijd uit twee wooneenheden.

De familie Van Kuyk.

Van Kuyk kwam voort uit een Delfts geslacht. Zijn vader was Leonard Cornelis van Kuyk, geboren in Delft op 13 juni 1855, overleden op 12 juni 1934 in Den Haag. Hij was kolonel bij de Artillerie. L.C. van Kuyk had twee zusters en twee broers. Zus Jeanne Clara Margeretha had een dochter, Johanna Francisca Frederika. Zus Anna Alida Elisabeth had een zoon en een

dochter, Anne Willem en Anna Alide Elisabeth. De broers Hendrik en Johan Marie hadden voor zover bekend geen kinderen.

De grootvader van Van Kuyk, Johannes van Kuyk, moet bepaald geen domme jongen zijn geweest, want hij promoveerde reeds op 23 jarige leeftijd aan de Juridische Faculteit van de Universiteit van Leiden. Maar hij ontpopte zich vooral als bestuurder. Hij was raadslid, wethouder en burgemeester in Delft, lid van de Tweede Kamer en Commissaris des Konings in Drenthe. De overgrootvader van burgemeester Van Kuyk was Jan van Kuyk, geboren in Delft in 1784 en overleden in 1845, eveneens in Delft. Jan van Kuyk was een meester goud- en zilversmid en van 1824 tot 1845 ook gemeenteraadslid in Delft. Vermeldenswaard is nog dat de daaraan voorafgaande generatie Van Kuyk zich beroepsmatig kon afficheren als “rentenier”. “Kon minder”, zeggen ze dan wel eens.

Slot en verantwoording

De wapenverzameling van Van Kuyk bestond met name uit 19^e-eeuwse militaire of anderszins aan de publieke dienst gelieerde wapens, zoals ambtenarendegens, officierssabels en cavaleriepistolen. Gezien de familiehistorie heb ik niet het idee dat de oud-burgemeester deze verzameling zelf bij elkaar heeft gesproken, maar dat het hier een familieverzameling betreft. Zoals hierboven vermeld was zijn vader kolonel bij de Artillerie en was zijn grootvader wethouder in en burgemeester van Delft en Commissaris des Konings in Drenthe. Niet onlogisch dus dat er in de familie wel het een en ander aan wapentuig rondslingerde. Het zou dan jammer gevonden kunnen worden dat de verzameling niet meer in handen van de familie Van Kuyk is. Echter, met het overlijden van oud-burgemeester Van Kuyk is de mannelijke lijn van de familie Van Kuyk uitgestorven. Met die wetenschap is er bij mij dan ook geen sprake van een bezwaard gemoed. Tijdens mijn jongere dagen was daarvan overigens evenmin sprake, een bijkomend gevolg van het feit dat ik me toen nog niet bezighield met wat men nu wel deftig de provenance van de collectie noemt.

Bronnen:

Gemeente Archief Veenendaal

www.geneanet.org

Jan Hoedeman, Veenendaal in de Tweede Wereldoorlog (1985)

Van Barneveld, Brink en Diepeveen, Veenendaal in de Tweede Wereldoorlog (1985)

Van vleeshouwerij naar supermarkt

Als ik in de supermarkt loop langs de gekoelde vitrines met allerlei verschillende vleeswaren of ik koop bij de keurslager een pondje rundergehakt en een paar schouderlapjes, dan denk ik: “wat is er in de loop der jaren toch ontzettend veel veranderd”. Het lijkt me leuk om eens in het verleden terug te kijken en wat ervaringen hieromtrent met u te delen. Wie weet welke verrassingen we tegen komen.

De buitenwijken van Veenendaal

In mijn jeugdjaren (pakweg de periode 1940-1955) stond ons dorp bekend als een belangrijke industrieplaats in het centrum van het land. Van de mannelijke bevolking werkte het merendeel in de wol-, textiel- of sigarenindustrie. Opvallend waren de vele rijtjeshuizen in het centrum, door ons “blokken” genoemd, die de fabrikanten voor hun werknemers hadden laten bouwen. Voor gemeenschappelijk gebruik stond achter ieder blok een waterpomp. Het toilet (een houten poepdoos) kon men achter in de tuin vinden. De woningen “over het spoor” waren van latere datum, waren beter geoutilleerd en werden merendeels bewoond door de werknemers van de Ritmeester en de Panter sigarenfabrieken.

naast de wekelijkse warenmarkt ook een biggenmarkt, waar Hen Bos, de “keueskoper” de jonge varkens onder handgeklap probeerde te verkopen. Altijd weer leuk om dat mee te maken en de biggen te zien die in grote rieten manden lagen te wachten op een nieuwe eigenaar.

Rondom ons dorp stonden hier en daar prachtige boerderijen en nog niet van die kleintjes ook. Grote weilanden waarop de koeien en de schapen graasden, gaven aan deze omgeving een bijzonder cachet. Prachtig waren de grote korenvelden met daartussen de mooie korenbloemen en de klapprozen. Ook de knolenvelden ontbraken niet. Wie van ons heeft nooit een knolletje meegepikt? Varkens zag

je in de directe nabijheid van de boerderij. Als ze buiten liepen of lagen te rollen in de modder, dan zag je werkelijk dat deze dieren volop genoten. Niet te vergelijken met de onafzienbare schuren van tegenwoordig waarin de varkens verblijven in een voor hen onnatuurlijke omgeving.

Omdat ik zelf in de Zandstraat woonde denk ik bij het schetsen van bovenstaande sfeer in de eerste plaats aan het laatste gedeelte van het Panhuis en de omgeving van het Ruisseveen. Lopend langs het “armenblok” en het huis van melkboer Haverkamp kwamen we bij de prachtige boerderij “Groot Ruisseveen”, waarin toentertijd Hendrik van de Brandhof en de zijnen woonden.

Door:
Wim van Elst

H. (Hen) Bos wordt in 1957 door burgemeester A. Bakker gehuldigd vanwege het feit, dat hij gedurende 45 jaren achtereenvolgens de wekelijkse biggenmarkt bezocht. Hen Bos stond bij de Veenendalers bekend als: Bos de keueskoper, hij handelde namelijk in biggen. Naast de burgemeester, die een presentje overhandigt, wethouder C.N. van Kuijk. Met pijp de heer Teus van Beek. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Van de oudere Veenendalers met hun vaak grote gezinnen hadden velen een “keuchie” in de schuur achter hun huis. Op het plein vóór de Oude Kerk was er iedere dinsdagmorgen

Zijn vrouw heette Rijntje van Hal en was een halfzus van mijn grootmoeder Evertje van Ginkel. Het huis staat er nog steeds en is te vinden op Ruisseveen 9. Even verderop stond

de boerenwoning van Cees van Holland, die getrouwd was met Christina van Ginkel, een zus van mijn grootmoeder. Hun zoon Cees was de in Veenendaal alom bekende bijenboer. In gedachten denk ik terug aan de vele wandelingen, die we hier op zondagmiddag met familie en/of vrienden hebben gemaakt. Wat

De boerderij "Groot Ruisseveen". (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

meer naar het zuiden lag de Hondsenelleboog, vanaf het Panhuis lopend of per fiets bereikbaar via een smal pad met vlonders dwars door de

De eerstDe tot het landgoed Prattenburg behorende Juliahoeve die nu is afgebroken. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

weilanden. Wat waren er veel ouderen, maar ook jongeren, die het niet aandurften om over deze vlonders te fietsen, bang om in het slootje

terecht te zullen komen.

Ik denk ook aan de Dijkstraat, een aantal prachtige boerderijen aan de Zandheuvelweg, de bosrijke omgeving van Prattenburg en het gelijknamige kasteel aan de Cuneraweg. Landbouw en veeteelt vonden we ook aan de Cuneraweg, links van de Kerkewijk, en in de omgeving van de Brinkersteeg.

Als laatste buitenwijk zou ik de Spitsbergenweg, de Dragonderweg en de omgeving van De Kade willen noemen. Vroeger behoorde dit hele gebied tot de gemeente Ede. Na de grenswijziging van 1960 zijn de beide eerstgenoemde straten tot de gemeente Veenendaal gaan behoren. De Kade bleef Gelders. Hier, op de grens van de provincies Utrecht en Gelderland, was sprake van veel veeteelt en waren er uiteraard meerdere boerderijen te vinden. 's Morgens vroeg reden de veewagens bij wijze van spreken af en aan om de koeien op tijd op de veemarkt in Utrecht te kunnen afleveren.

Het slachten aan huis

Nog vóór mijn tijd kende Veenendaal veel grote gezinnen. Om financieel rond te kunnen komen, voelden de ouders zich genooddaakt om hun kinderen na de eerste schooljaren al op twaalfjarige leeftijd naar de fabriek te sturen. Zo kwam er immers naast het loon van vader ook wat geld op de plank voor het levensonderhoud van het gezin. Daarnaast dacht men door aanschaf van een eigen "keuchie" wat te kunnen investeren voor het komende jaar. Het was geen uitzondering dat in het begin van de twintigste eeuw nog heel wat oudere Veenendalers in hun schuurtje een varken hadden. Het werd op de biggenmarkt of op de boerderij gekocht en thuis vetgemest tot het zwaar genoeg was om geslacht te worden. De slacht vond meestal plaats in de maand november, die al van oudsher de "slachtmaand" wordt genoemd. Ik las ergens dat in deze tijd van het jaar flink werd gestookt in huis, zodat het verse vlees kon drogen en het geconserveerd werd voor de wintervoorraad. Het slachten van een eigen varken was een "feestelijke" aangelegenheid, waar iedereen naar uitzag.

Als kind heb ik het nog wel meegemaakt dat je achter een blok (rij woningen) het pas geslachte varken aan de leer (houten ladder) zag hangen en de loonslachter J. van Doorn of M. Reuvers bezig was de ingewanden e.d. te verwijderen. Na de keuring door keurmeester C. van Amerongen werd het varken in stukken verdeeld en

afzonderlijk verwerkt door de vrouw des huizes. Hart, lever, maag en nieren werden uiteraard bewaard. Na koken in water waren het heerlijke lekkernijen. Ook in onze omgeving deed men aan “vetprijzen”. Buren kwamen dan kijken hoe dik de speklaag van het varken wel niet was en natuurlijk werd daarop een borreltje gedronken. Soms ging er wat vlees of worst naar de naaste familieleden en het domineesgezin.

Foto van een huisslacting. Rechts op de foto slager A.W. van den Broek die een slagerij had aan de Boslaan. Links op de foto onbekend. (Collectie A.M. van den Broek)

Nog heel goed kan ik me herinneren dat vader samen met een collega eens een varken had gekocht. 's Avonds werd zijn aandeel van de slacht in een teil bij ons thuis bezorgd en de “slachter” begon in de keuken het halve keu te verdelen in handelbare porties. Speklapjes kwamen op tafel te liggen met daarnaast de hamlappen en de karbonaden, enzovoort, enzovoort. Met behulp van de worstmolen werd het gemalen vlees in darmen geperst en als op de lopende band werden de verse worsten met een touwtje afgebonden. We vonden het prachtig want ook daarbij mochten wij als kinderen wel helpen. Ik zal het niet gauw meer vergeten! In het adresboek van 1953 zocht ik naar de

loonslachten in ons dorp en ik vond er een drietal, te weten: A. Diepeveen, Heuvel 9; J. van Doorn, Nieuweweg D 80 en M. Reuvers, Nieuweweg D 60.

Slagerijen in Veenendaal

In het vroegere Veenendaal trof men veel slagerijen aan. Samen met mijn vrouw probeerde ik er zo veel mogelijk in mijn gedachten terug te roepen. Om een volledig beeld te krijgen werd tenslotte nog de adreslijst van 1953 geraadpleegd. Over het aantal zou men zich kunnen verbazen: 28 in totaal. Ik noem ze in alfabetische volgorde:

M. Alberti (Zandstraat 55), F.H. Ariesen (Middel-laan 111), H.J. van den Bosch (Prins Bernhard-laan 285), Van den Bosch (Prins Bernhardlaan 63), G. Breeschoten (Zandstraat 41), A.W. van den Broek (Boslaan 87 vóór 1951 Boslaan 75), E. Diepenveen (Davidsplein 6), A. van Doorn (Hoofdstraat 62), J.M. van Doorn (Prins Bernhardlaan 185), L. van Doornik (Nieuwe-weg 162), W. van Drenth (Da Costastraat 1), E.C. van Engelenburg (Parallelweg), M.A. de Gooijer (Zandstraat 133), N.C. de Gooijer (Hoofdstraat 107), J.M. Groenhof (Nieuweweg 76), S. van den Heuvel (Achterkerkstraat 57), H. van Hunnik (Beatrixstraat 64), Van Hunnik (Da Costastraat 1), N. van Hunnik (Hoofdstraat 35), W. de Kleuver (Patrimoniumlaan 9), A.P. Kroesbergen (Gortstraat 22), A. van Leeuwen (Munnikenweg D 124), W. Oosterbeek (Nieuweweg 89), A. van Rhee (Valleistraat 21), J. Septer (De Savornin Lohmanstraat 2), T. Septer

De westzijde van het Davidsplein gezien vanuit de Zandstraat. Rechts naast de voormalige slagerij is het begin van de Davidsstraat zichtbaar. Links op de foto gaat het Davidsplein over in het Panhuis. Geheel links op de foto de bloemisterij van Bouman. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

(Molenstraat 4), G.A. Ultee (Gelderland 7) en J. Veenhof (Achterkerkstraat 17).

Naar het slachthuis

Voor zover ik weet hadden de meeste van de zojuist vermelde slagers een eigen slachthuis. De slagers kochten ieder voor zich de runderen en de varkens vrijwel altijd bij dezelfde boer om er zeker van te kunnen zijn dat zij aan hun klanten goede en constante kwaliteit leverden. Ze kenden de weilanden waar de koeien op graasden, wisten hoe de stallen eruit zagen en wat voor voer de dieren te eten kregen. De klant had vertrouwen in zijn slager.

In een veekar, getrokken door paard of tractor, brachten de boeren op maandagmorgen hun slachtvee naar de slager.

Bij het naar school gaan liepen wij al knikkerend van de Zandstraat naar het Boerseland (later Beatrixstraat). Op de hoek was de slagerij van Matthijs Alberti. Zo af en toe stond de deur van het slachthuis open en konden we een blik naar binnen slaan. Voor ons kinderen best iets bijzonders.

Slager A.W. van den Broek die een koe brengt naar zijn slachthuis aan de Boslaan (Collectie A.M. van den Broek)

Of de dieren aanvoelen welk lot hun in het slachthuis te wachten staat, weet ik niet, maar twee keer heb ik meegemaakt dat een koe probeerde te ontluchten. De ene keer liep de koe zich klem tussen de rioolbuizen op het terrein van de firma De Jong en Schoute in de Zandstraat, de andere keer werd de koe met behulp van de politie gevangen tussen de vaten wolvet op het terrein van Van Schuppen Chemie

aan de Nieuweweg, het bedrijf waar ik toen nog maar kort als chemisch analist werkte.

Noodslacht en vrijbank

Slachtdieren, die in nood zijn gedood of in nood gedood moesten worden, komen in aanmerking voor noodslacht.

Een duidelijk voorbeeld hiervan las ik in "De Vallei" van woensdag 24 oktober 1964:

"Tijdens het hevige onweer van vrijdag 29 september 1961 werden op een weiland aan de Maatsteeg vier koeien getroffen door de bliksem. De beesten, twee melkkoeien en twee vaarzen, stonden bij elkaar en waren eigendom van de veehouder J. ter Maaten. De gedode dieren zijn direct naar de noodslachtplaats overgebracht en zullen waarschijnlijk over de vrijbank verkocht worden".

Door middel van een advertentie in "De Vallei" werd aangegeven wanneer en waar de verkoop van vlees via de vrijbank zou plaatsvinden. Ook onze dorpsomroeper Jan Looijen uit de Patrimoniumlaan, fietste soms heel Veenendaal door om op de hoeken van de straten op het bekken te slaan en deze mededeling luidkeels bekend te maken.

Op de vrijbank werd niet alleen rund- en varkensvlees voor f 1,25 per 500 gram te

De noodslachtplaats aan de Nijverheidslaan. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

koop aangeboden, ook paardenvlees was er vaak tegen een prijs van f 0,75 à f 0,80 per pond verkrijgbaar. In een lange rij stonden de mensen soms voor de winkel van slager E. Diepeveen aan het Davidsplein of later bij de in 1964 geopende noodslachtplaats aan de Nijverheidslaan.

De veterinaire hoofdinspecteur van de volksgezondheid schrijft in oktober 1970 dat “vrijbankvlees voorwaardelijk is goedgekeurd en nog kan worden verkocht in afzonderlijke verkooplokalen voor directe consumptie”. Hij waarschuwt ervoor dat het inslaan van een te grote hoeveelheid vrijbankvlees een gevaar kan betekenen voor de hygiëne. Verboden wordt het om meer dan 3 kilo vrijbankvlees per persoon mee te geven. Om een voorbeeld van de situatie te geven werd genoemd dat bij de vrijbank in Eindhoven het vlees per oude kinderwagen werd opgehaald.

Ik vond het interessant om deze gegevens in mijn verhaal op te nemen.

Slachtafval en dode dieren

Het gebeurde natuurlijk wel eens dat op de boerderij een varken, een kalf of een koe doodging. Het dode dier werd aan de kant van de weg gelegd en afgedekt met een zeil. Ik neem aan dat het kadaver diezelfde dag nog door het destructiebedrijf werd afgevoerd.

De grijze destructiewagen zag men overigens wekelijks door ons dorp rijden. Bij alle slachthuizen moest namelijk het dierlijk afval worden opgehaald voor verdere verwerking. De ouderen onder ons zullen weten dat het geen prettige ervaring was als dit voertuig je voorbij reed. De neuzen moesten wel eens worden dichtgeknepen! Voor de chauffeur moet het vreselijk zijn geweest om iedere dag maar weer onder deze omstandigheden zijn werk te moeten doen.

De keurmeester

Al eerder noemde ik de naam van keurmeester C. van Amerongen. Hij woonde Beatrixstraat 55. Ik herinner hem als een grote, statige heer, die altijd een hoed droeg. Bekend was zijn fiets met gezondheidszadel. Op dit rijwiel verplaatste hij zich door heel Veenendaal van de ene slager naar de andere slager, van de ene huisslacht naar de andere, enzovoorts. Op de meeste oude foto's van het gemeentepersoneel is de keurmeester duidelijk herkenbaar.

De heer Van Amerongen was opzichter-keurmeester van de vleeskeuringskring Veenendaal, waartoe ook de gemeenten Rhenen,

Amerongen, Leersum, Lienden en Kesteren behoorden.

In het jaarverslag over 1963 wordt een overzicht gegeven van de werkzaamheden, die door de vleeskeuringskring Veenendaal in dat jaar werden verricht. Interessant genoeg om hier

Onder aan de Markt stond Hotel De Korenbeurs van de firma Wed. A.W. de Haas - op de hoek met de Kerkwijk. Het pand is in 1986 gesloopt. De foto is in 1980 gemaakt. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

even kennis van te nemen:

13.072 keuringen - 193 noodslachtingen - 157 slachtingen over de vrijbank

Bij het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd werd op 31 augustus 1961 in hotel “De Korenbeurs” afscheid genomen van de heer Van Amerongen. Hij ontving bij deze gelegenheid de zilveren eremedaille in de orde van Oranje Nassau.

Lampegetersavond

Bijzonder veel bekijks kregen de slagerijen op Lampegetersavond wanneer achter hun winkelramen het assortiment aan vleeswaren op meesterlijke wijze was geëtaleerd. Centraal lag meer dan eens een “aangeklede” varkenskop met daaromheen allerlei soorten vleesproducten van de slager. Wat een tijd en aandacht werd daaraan besteed! Voor ons kinderen was het ieder jaar weer een feestelijk gebeuren om samen met je ouders en een lampion in de hand door het centrum van ons dorp te wandelen en bij de slaggers te kijken naar al het fraais in hun etalages. Thuisgekomen werd hier nog over

nagepraat en gaven we onze mening ten beste over de verschillende wagens die achter de harmonie in de folkloristische optocht meereden. Een grote ijzeren pot met saliemelk kwam op tafel en natuurlijk werden de chocolademelk en de kaneelbesluitjes niet vergeten. Tot slot mochten we ook in de Zandstraat nog even op straat om wat donderbusjes met carbid te laten ploffen of wat rotjes af te steken.

De klantenkring

In hun witte schorten stonden de slagers achter het houten hakblok, het hakmes, het aanzetstaal en de slagersmessen onder handbereik. De plaats van hun vrouwen en/of dochters was achter de toonbank, waar zij de klanten bedienden.

Goed zicht had ik op de slagerij van M.A. de Gooijer, schuin tegenover mijn ouderlijk huis en wij speelden daar soms. Het kon behoorlijk druk zijn bij de slager. Alhoewel Ties de Gooijer zo dichtbij woonde, kocht mijn moeder de vleeswaren toch niet bij hem, maar bij slager A.W. van den Broek van Boslaan 87 (vóór 1951 Boslaan 75 genummerd). Adrie was namelijk een volle neef van vader. Zo kochten we ook geen brood bij bakker Bolderman, die naast de slager

Slager A.W. van den Broek voor zijn slagerij aan de Boslaan. (Collectie A.M. van den Broek)

de Gooijer woonde, maar bij Silfhout enkele meters verderop, omdat zijn vrouw een nicht van moeder was. Ja, zo ging dat toentertijd.

Slagers bezorgden de vleeswaren ook bij hun

klanten thuis. Een auto hadden de meesten niet, dus gebruikten ze hiervoor hun transportfiets met de grote rieten mand voorop. Na het afleveren werd tegelijk de nieuwe bestelling voor de volgende week opgenomen. Velen zullen zich de broer van slager Breeschoten uit de Zandstraat nog wel herinneren, die bij zijn ritjes door ons dorp altijd werd vergezeld door zijn trouwe herdershond. Hij woonde met zijn gezin op Mulderslaan 33.

Aantal slagerijen sterk gedaald

In de hierboven beschreven situatie is vandaag de dag heel wat veranderd. De meeste slagerijen in Veenendaal zijn verdwenen. Slechts een vijftal zijn er volgens mij nog te vinden, te weten:

Ton van Kempen, Mulderslaan 75

Van Doorn slagerij, Prins Bernhardlaan 53

Van de Geer slagerijen, Dr. Slotemaker de Bruïneplein 9

Jan van Leeuwen keurslager, Veenslag 5

Slagerij Ariesen, Middellaan 111

Slager Ariesen in zijn winkel in 1985. (Fotograaf Cord Otting, Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

De nu nog bestaande slagerijen in Veenendaal worden naar mijn mening bevoorradt door slachterijen uit de nabije omgeving. In winkelcentrum "De Ellekoot", waar ik doorgaans de boodschappen doe, zag ik tot voor kort regelmatig de bestelauto's van Vleeshandel Willems uit Ewijk en van Verscentrum B.V. uit Ede. Het gevolg van deze werkwijze is dat men in de winkel van de moderne slager het grote hakblok mist en men zelfs moet zoeken naar een gehaktmolen. Wat jammer... wat jammer!! Uiteraard een enkele uitzondering daargelaten. Wel is merkbaar dat de slagers zich meer en meer gaan specialiseren op eigen vleeswaren en zich bijvoorbeeld sterk maken voor de verkoop van barbecueprodukten. Zelf slachten is niet meer lonend en de eisen om dit te mogen

doen zijn zwaar en zeer kostbaar.

Veelzeggend zijn mijns inziens de artikelen in de Veenendaalse Krant van 1 mei 2012 en 8 oktober 2014, waarvan de laatste als kop droeg: **"Ouderwets vlees bij Van Doorn"**. De heer Gert Jan Beijer, die in 2002 de nieuwe eigenaar werd van de al ruim honderd jaar bestaande slagerij Van Doorn in Veenendaal, vermeldt dat hij weet van wie de koe of het varken afkomstig is en hij altijd een heel dier bestelt. Voor de klanten wordt in de winkel desgewenst een vers stuk vlees afgesneden, zoals zij dat willen hebben. Zie ook het door Sjoerd de Jong geschreven artikel **"Op weg naar een mooie slagerstoe-komst in Veenendaal"** in De Rijnpost van 1 april 2015. Diederik Spaan, die de Gilde-slagerij Ariesen aan de Middellaan heeft overgenomen, heeft Van Dijk in Achterberg als vaste leverancier, zo lezen we.

Tussen de regels door kun je merken dat de doorsnee slager niet meer weet waar zijn vlees vandaan komt. En wat doet dat er ook toe? Voor de meeste mensen geldt "vlees is vlees" en de controle daarop en de herkomst ervan is voor hen van ondergeschikt belang.

Er zijn trouwens nog meer zaken waar de slaggers tegenaan lopen of mee te maken krijgen. Ik noem enkele punten, die mij door een Veenendaalse slager werden aangereikt: 1) Supermarkten hebben veel invloed op de ambachtelijke sector. Alles onder één dak is voor de mensen veel gemakkelijker. 2) Mensen hebben geen tijd en geen zin meer om voor het boodschappen doen alle winkels af te gaan. 3) De prijs wordt steeds belangrijker; men geeft minder geld uit aan etenswaar en dus ook voor vlees. De Europese wetgeving en de open markt hebben hier ook invloed op. 4) Omdat er minder boeren zijn en de vraag naar vlees steeds groter wordt (door de toename van het aantal inwoners) gaat men steeds meer vlees uit het buitenland halen. 5) Er is sprake van personeelstekort; mensen die nog slager willen worden, zijn er niet meer. 6) Het verdienmodel wordt steeds belangrijker. 7) In de slagerij krijg je vieze handen. 8) Alles zelf maken wordt een utopie; de slaggers willen wel, maar de vraag is: hoe? 9) Zelf slachten is niet meer lonend en de eisen om het te mogen doen, zijn zwaar en zeer kostbaar. Uiteindelijk een uitstervend vak helaas.

De supermarkt

In de vele supermarkten in ons dorp liggen de gekoelde vitrines vol met verpakte vleeswaren,

die door diverse grote slacht- en vleesverwerkende bedrijven in ons land worden aan-geleverd. In Veenendaal kennen we het SHV (Slachthuis Veenendaal B.V.) aan de Nijverheidslaan 27, een vertrouwde leverancier van vlees voor tal van slagerijen, boerderij- of land-winkels en particulieren in Midden-Nederland. Het zou te ver voeren om in dit artikel uitvoerig op werkwijze en mogelijkheden van dit bedrijf in te gaan. Ongetwijfeld zal men zich in de grote slachterijen zo veel mogelijk houden aan de regels van hygiëne en zal worden voldaan aan de voorgeschreven keuringseisen, toch komen bij de consument wel eens vragen boven met betrekking tot de herkomst van het vlees. In 2014 kwam het nog voor dat een vleesverwer-kingsbedrijf in Nederland zwaar werd beboet omdat aan hun rundvlees wat paardenvlees bleek te zijn toegevoegd. Verpakte vleeswaren moesten uit de schappen van de supermarkten worden verwijderd. Ja, we kunnen spreken over een hele omschakeling in de loop der jaren. Tegenover de vijf slagerijen in Veenendaal heeft onze woonplaats momenteel welgeteld dertien supermarkten.

Een foto van de SHV (Slachthuis Veenendaal BV) aan de Nijverheidslaan. (Foto Hennie Henzen)

Reactie op Wie kent Wie

September 2019

Door:
Hennie Henzen

Over de foto's 26, 27 en 30 zijn helaas geen reacties binnen gekomen. Over foto 28 kwamen onderstaande reacties: De foto is genomen ter gelegenheid van de verjaardag van Adrie (Ad) van den Bovenkamp, de jongen met de bal, zo rond 31 augustus. Adrie is de zoon van Jasper Christiaan van den Bovenkamp (1921-1981) en Hendrika van den Bovenkamp-van Baaren (1924-1994), die woonden aan de Middellaan 49 te Veenendaal. Met zijn moeder, broer en zus en een vriend van zijn oudste broer Kees, Kees Vink en een aantal vriendjes/ buurtgenootjes/ klasgenootjes van de CNS-school van meester D. Dillingh (de Boslaanschool) zijn ze naar het Prattenburgsebos getrokken om daar op een veldje een partijtje voetbal te spelen. Op de achterste rij staan v.l.n.r.: Kees Vink, zoon van Gijs Vink (de timmerman); moeder Van den Bovenkamp, mevr. H. (Riek) van den Bovenkamp-van Baaren. Rijtje daarvoor: Melia van Ginkel (buurmeisje); Harm Schepers (buurtgenoot) en de broer van Adrie, Dick van den Bovenkamp (1952), oud speler (spits) van o.a. het eerste elftal van DOVO en later van VRC. Daarvoor, aan de linkerkant: Gerard van Ginkel (buurtgenoot, zoon van Teus van Ginkel en Jannie Versteeg); Pieter van Stuijvenberg; Ria van den Bovenkamp (jongste zusje van Adrie, geboren in 1959). Op de voorste rij, zittend v.l.n.r.: Hennie de Koning, de jarige

Adrie van den Bovenkamp (1954); Jan Baars en Hennie van Burken.

De informatie kwam van: C. (Kees) van den Bovenkamp, (Waarde (Zld.)), Pieter van Stuijvenberg, Wim Kroesbergen, (Emmer-Compasuum), Herman Takken, (Amersfoort) en Wim van Schaik.

Foto 29 is gemaakt in Pro Rege aan de Kanaalweg. Rechts achter Timon Kleefsman (van de boekhandel aan de Zandstraat) en naast hem Jan Brands. Het koor is te groot voor het kerkkoortje dat destijds in de zgn Vaartbrugkerk optrad. De foto is gemaakt eind jaren zestig of beginjaren zeventig. Wellicht gaat het hier om het koor Soli Deo Gloria, met als dirigent Henny Pomp, tevens oprichter van het koor. Door ons werd het koor Soli Pompo Gloria genoemd. Melde ons Teun Hoekstra, (Hoofddorp). Frank van den Berg melde ons het volgende: het is zo goed als zeker het zangkoor van de geref. brugkerk dat toen al Soli Deo Gloria heette.

Iedereen weer hartelijk bedankt voor de bijdrage. Als u in de gelegenheid bent om ons documentatiecentrum te bezoeken, dan zou u ons kunnen helpen om informatie te verschaffen over de vele foto's waarvan wij nog namen en locaties zoeken.

Frank McCluskey, een boeiende speurtocht

Volgend jaar wordt herdacht dat het 75 jaar geleden is dat Nederland werd bevrijd. In dat kader vertelde Toon Blokland zijn gehoor het bijzondere verhaal van de Engelse sergeant Frank McCluskey, die met zijn vliegtuig op 6 oktober 1942 neerstortte in de omgeving van Prattenburg.

Op de bijeenkomst van 19 september kon voorzitter Bert van den Bos een goedgevulde zaal en spreker Toon Blokland welkom heten. In deze periode van herdenkingen ter gelegenheid van 75 jaar bevrijding past het verhaal van Toon bijzonder goed. Een Engelse Halifax bommenwerper stortte in de nacht van 5 op 6 oktober 1942 neer op de noordflank van de Elsterberg. Aan boord waren zeven bemanningsleden, waaronder de toen 20-jarige sergeant Frank McCluskey. In een verslag dat een van de bemanningsleden, E. Eggerston, over de crash schreef, vermeldde hij dat McCluskey verdronken was in de Rijn. Tijdens het onderzoek naar de gebeurtenis leek het of de naam van de overleden sergeant M.C. Cluskey was.

Graf

M.C. Cluskey werd begraven op de Algemene begraafplaats in Rhenen. Op de steen stond geen leeftijd en geen tekst, maar begrafenisondernemer G.J.H. Smit in Rhenen bleek van de geschiedenis van de crash aantekeningen gemaakt te hebben. Er bleken ook rekeningen van de lijkkest en de begrafenisauto bewaard te zijn. Na een oproep in de krant kwam Toon in contact met Gerrit Gerssen. Diens vader was politieagent in de oorlog en hij was als een van de eersten bij het vliegtuig geweest. Vader Gerssen vond de overleden McCluskey zittend tegen een boom langs de Zeven Bijenlaan in het Prattenburgsebos, waarin nog de parachute hing. De vermelding dat hij was verdronken, was dus niet juist.

Ballymoney

Vervolgens informeerde Toon bij de Royal Air Force en toen wist hij dat M.C. Cluskey in werkelijkheid Francis Anthony McCluskey heette, dat hij geboren was op 1 juli 1922 en uit het plaatsje Ballymoney in Noord-Ierland

kwam. Toon legde contact met Keith Beattie, de beheerder van het museum in Ballymoney, die op zoek ging naar nadere informatie. Een aantal toevalligheden hielpen Toon in zijn verdere speurtocht. Hij stuurde een foto van burgemeester Van Oostrom van Rhenen, die een krans bij het graf legde, naar Ballymoney, waarna in de plaatselijke krant een oproep werd geplaatst. Intussen ontmoette Toon mevrouw Jannie van Beek-Pol, die hem een geel mutsje gaf. Zij had dat op de ochtend na de crash gevonden, toen zij als 14-jarig meisje samen met haar vader als eerste ging kijken bij het neergestorte vliegtuig. Ook zij troffen McCluskey zittend bij de boom aan. Het gele mutsje lag naast hem en Jannie heeft het 72 jaar bewaard.

In 2014 werd het verhaal uitgezonden op de BBC en de uitzending werd beluisterd door een oude dame, die een nicht van Frank McCluskey bleek te zijn. De familie werd bij elkaar geroepen en het gele mutsje kon aan de familie overhandigd worden tijdens een bezoek van burgemeester Hans van der Pas en Toon aan Ballymoney. Daarna volgden er bezoeken over en weer. Bij de desbetreffende boom, die door mevrouw Jannie van Beek-Pol in 2015 nog zonder aarzelen kon worden aangewezen, werd door de familie Van Asch van Wijck van Landgoed Prattenburg een herdenkingsplaquette geplaatst. Helaas moest de boom worden gekapt, maar de familie Van Asch van Wijck heeft beloofd dat er weer een rode beuk zal worden terug geplant. Toon Blokland heeft met werkelijk gedegen onderzoek een bijzonder verhaal boven water gehaald. Terecht werd hij door voorzitter Bert bedankt voor zijn boeiende betoog.

Door:
Ineke
van Schuppen

Frank McCluskey (Collectie Toon Blokland)

Het laatste woord

Wat bofte het organiserend comité van Open Monumentendag/Dag van de Architectuur op 14 september jl. geweldig met het weer.

Door:
Het bestuur

Het comité had een prachtig programma samengesteld en wat hebben velen genoten van deze dag.

Zo was er in de eerste plaats natuurlijk de opening van Down Town in het centrum van Veenendaal. Deze voormalige Christelijk Gereformeerde "Hoofdstraatkerk" heeft jarenlang leeg gestaan omdat de betreffende kerkelijke gemeente een nieuwe kerk heeft gebouwd in Dragonder-Oost. Net zolang leefde de vraag wat er ooit met de kerk ging gebeuren. Wel, we weten het nu. Naar onze mening heeft

Pniëlkerk is Down Town geworden (Foto: Ferry Gerritsen)

deze voormalige kerk een prachtige nieuwe bestemming gekregen, waarbij met het feit dat het om een Veenendaals monument ging, met de verbouw goed rekening is gehouden. Veenendaal heeft er in het centrum van onze plaats een waardevolle ontmoetingsplek voor zijn inwoners bij gekregen.

Natuurlijk viel er op die dag veel meer te zien en te beleven zoals de gezelligheid bij de molens en de openstelling van de voormalige Willibrorduskerk aan de Nieuweweg Noord met het optreden van het Christelijk Nationaal Koor. Al met al weer een zeer geslaagde dag.

Maar over monumenten in Veenendaal gesproken: de laatste tijd vinden er diverse bouwactiviteiten plaats bij en aan gemeentelijke monumenten.

Zo vinden er verbouwingen plaats aan huize "De Spijker" en huize "De Tol". Helaas moeten wij constateren dat met het afgeven van de bouwvergunning voor deze monumenten niet al te zorgvuldig is omgegaan. Waardevolle historische elementen zijn gesloopt dan wel aangetast zoals bijvoorbeeld de houtwal achter huize "De Spijker". Wij betreuren dit zeer en we zullen de gemeente dan ook oproepen zorgvuldiger onderzoek te doen alvorens een bouwvergunning af te geven.

Ook zal vroegtijdige inschakeling door de gemeente van onze vereniging zeer op prijs worden gesteld.

- Donderdag 12 december 2019
- Ledenbijeenkomst HVOV
- Hennie Henzen,
Foto- en filmavond
- Gebouw Elthetho Fluitersstraat
- Aanvang 19.45 uur
- Inloop vanaf 19.15 uur
- Toegang gratis

De nieuwe data voor volgend jaar (2020) zijn inmiddels ook al bekend nl. 19 maart, 18 juni, 24 september en 12 december. Noteert U deze data vast in uw agenda zodat u onze boeiende avonden niet hoeft te missen.

Onderstaande uitgaven zijn verkrijgbaar bij Albert Hempenius, Kees Stipplein 52, 3901 TP Veenendaal, telefoon 0318 51 38 79 en bij het documentatiecentrum van de vereniging (zie voor het adres binnenzijde voorblad). Alle prijzen zijn exclusief verzendkosten.

- Werkgroep Dialect, veldnamen, straatnamen en bijnamen, *Veldnamen in Veenendaal* (80 pagina's met drie tekeningen)
Prijs: € 19,95

- Werkgroep Dialect, veldnamen, straatnamen en bijnamen, *Bewaard van vroger... Taol in 't Vèèn: uitschelle en dialekwoorde*; een overzicht van Veense uitschellen en bijnamen en een Veens woordenboek in één uitgave (176 pagina's)
Prijs: € 14,95

- dr R. Bisschop, *Een tweeling zelfstandig. Stichts en Gelders Veenendaal in de Bataafse-Franse tijd 1795-1813* (62 pagina's)
Prijs: € 4,50

- dr R. Bisschop, G.C. Speelpenning en T. Stol, *Het veen, de veenraden en het Veenraadschap. De historische wortels van de gemeente Veenendaal, toegelicht aan de hand van oude teksten 1546-1847* (152 pagina's; leerboek paleografie)
Prijs: € 9,-

- Werkgroep Genealogie, *Leggers van de Morgen-talen der Geldersche en Stichtsche Veenen - deel 1* (176 pagina's; transcripties van de registers met namen van eigenaren en pachters van veengrond 1618-1722; met indexen en veel voor genealogen en andere onderzoekers interessante gegevens)
Prijs: € 12,50

- Werkgroep Genealogie, *Leggers van de Morgen-talen der Geldersche en Stichtsche Veenen - deel 2* (200 pagina's; transcripties van de registers met namen van eigenaren en pachters van veengrond 1751-1791; met indexen en veel voor genealogen en andere onderzoekers interessante gegevens)
Prijs: € 12,50

- J.C. Meeuse, *De laatste oorlogsdagen in Veenendaal* (24 pagina's; verslag van de laatste oorlogsdagen in Veenendaal weergegeven voor familie in Zeeland door J.C. Meeuse, onderwijzer te Veenendaal)
Prijs: € 1,60

- dr H. van 't Veld, *Canon van Veenendaal* (64 pagina's; de geschiedenis van Veenendaal bekeken door vijftig vensters die parallel lopen aan de nationale canon)
Prijs: € 17,50

- dr H. van 't Veld (red.), *Markante Veenendalers* (192 pagina's; zeventien scribenten schrijven de levensverhalen van 31 Veenendalers die door hun doen en laten indruk maakten op hun tijdgenoten en zo grote bekendheid genoten)
Prijs: € 14,95

- Gert Groenleer, *Veenendaal en de ramp van 1953* (32 pagina's)
Prijs: € 4,95

- A.C. van Grootheest en R. Bisschop (red.), *Geschiedenis van Veenendaal* (392 pagina's; overzicht van de geschiedenis van Veenendaal in al haar geledingen)
Prijs: € 38,50

- A.C. van Grootheest, R. Bisschop en G.C. Groenleer (red.), *Geschiedenis van Veenendaal 2* (447 pagina's; overzicht van de geschiedenis van Veenendaal met veel aandacht voor de mensen)
Prijs: € 19,95

- Teus van Beek, *Wij groeiden op in Veenendaal. Herinneringen aan een samenleving die voorgoed voorbij is* (104 pagina's; over vriendschap in Veenendaal in de jaren dertig en veertig van de vorige eeuw)
Prijs: € 9,95

- Teus van Beek, *Terug naar het dorp. Veenendaal, het dorp dat een stad werd* (104 pagina's)
Prijs: € 9,95

- Paul A.M.J. Hageman, *'Noe eerst effe praote'. Herinneringen van een wolfabrikant uit Veenendaal. Naar het manuscript van Willem van Leeuwen (1880-1956)* (98 pagina's)
Prijs: € 9,95

- *Watersnoodramp 1855*, themanummer van *Oud Veenendaal* van januari 2005 (36 pagina's)
Prijs: € 3,-

- G.M.J. van Schuppen-Diepeveen, *Met vlag en wimpel. Kroniek van 100 jaar Oranjedag in Veenendaal* (36 pagina's)
Prijs: € 1,-

- Wout Jansen, *Een Gelders Verhaal. Meester Van de Westeringh en Gelders Veenendaal* (160 pagina's)
Prijs: € 9,95

- G.M. Muller, *De Grebbelinie. Wat er nog aan herinnert* (64 pagina's)
Prijs: € 9,95

- Jan van de Haar, *Wòne en winkels in de Straot* (28 pagina's; een beschrijving van de winkels die in de jaren vijftig in de Hoofdstraat waren gevestigd, met foto's en toelichting in dichtvorm en het Veens dialect)
Prijs: € 12,95

- D. van Manen, *Aartsvaders en aanverwanten* (222 pagina's; een systematisch overzicht van de oudste geslachten van Veenendaal)
Prijs: € 30,95

Oud Veenendaal